

AZ ORSZÁGOS
IZRAELITA TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET
TÖRTÉNETE.

 1857—1897

ÍRTA

BÁNÓCZI JÓZSEF
IGAZGATÓ.

BUDAPEST, 1897.
HORNÝÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

11000424

348

370.9
B28

AZ

ORSZÁGOS IZR. TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZET

TÖRTÉNETE.

1857—1897

IRTA

BÁNÓCZI JÓZSEF

IGAZGATÓ.

OR-ZSE Könyvtár

1003270

BUDAPEST, 1897.

HORNÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

G 1038

ELŐSZÓ.

Midőn tanítóképzőknek a millenniumi kiállításban való részvétele forgott szóban, az igazgatótanácsnak az volt a nézete, hogy e részvétel legméltóbb formája az volna, ha intézetünk története ez alkalomra elkészülne. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága osztozkodott e nézetben s a munkálat kiadását már eleve anyagi támogatásával elősegítette. A történet megírására e sorok írója vállalkozott s minthogy dolgozatával idején el nem készülhetett, megjelenését — az igazgatótanács hozzájárulásával — ekkoráig halasztotta, a midőn intézetünk, a hazai zsidóság egyetlen tanítóképzője, fennállása negyven éves jubileumát üli. Így most jelenik meg e kis munka, ajálva mindazok jóakaró figyelmébe, kik nemzeti és felekezeti kultúránk e szerény lapja iránt érdeklődnek.

Budapest, 1897. október hóban.

Bánóczi József.

B E V E Z E T É S.

Első kísérlet intézetünk történetének megírására. — A források. — Az eddig megjelent értesítők. — Az intézet fejlődése és hivatása.

Negyven éves intézetünknek még nincs megírva története. A jelen dolgozat erre az első összefoglaló kísérlet, mely adatait élők emlékezetéből, irattárak homályából és nyomtatványok lapjaiból meríti. Ez utóbbiak közt a legfontosabbak intézetünknek eddig megjelent következő hat rendbeli értesítői:

1. Erstes Programm der kais. kön. israel. Muster-Hauptschule in Pest für das Schuljahr 1858. Pest, 1858. 56 lap.

2. Tudósítás a pesti kir. izr. tanítóképezde első három évről, három nevelészeti czik 's egy vallásos dallal; kiadja Lederer A. képezdei tanár és minta főtanodai igazgató Pesten. — Bericht über die ersten 3 Schuljahre der kön. israel. Lehrerbildungsanstalt in Pest nebst 3 pädagogischen Aufsätzen und einem religiösen Liede, von A. Lederer, Lehrerbildner und Musterhauptschuldirektor in Pest. Ofen, 1863. 50 lap.

3. A pesti kir. izr. minta-főelemi tanoda első évtizedének története és tanulóinak 1866—67-ik évi érdemsorozata. Kiadja Lederer A., az intézet igazgatója. Pest, 1867. 30 lap.

4. Az országos izraelita tanítóképző-intézet értesítője 186⁷/₈—188⁴/₅. Megelőzi a misnâh methodologiája vagy a módszer, mely szerint a tudomány biztosan megszerezhető. Adalék a nevelő-tanítás történetéhez. Írta Deutsch Henrik, intézeti igazgató. Budapest, 1885. 132. l.

5. Az országos izraelita tanítóképző-intézet értesítője az 188⁷/₈—188⁸/₉-iki tanévről. Közli Bánóczi József, id. igazgató. Budapest, 1889. 34 lap.

6. Az orsz. izr. tanítóképző-intézet értesítője az 188⁹/₉₀-iki tanévről. Közli Bánóczi József, id. igazgató. Budapest, 1890. 32 lap.

Ezen értesítők nem egyforma becsűek, összeségükben mindazáltal érdekesen tükrözik a kornak s benne magának az intézetnek változását és fejlődését. Valamint ez utóbbinak történetét írván, megelevenedik amaz is. Látjuk, mint emelkedik a hazai zsidóság egyetlen tanítóképzője csekély kezdeményből a hazai preparandiák egyik méltó versenytársává s megértjük, miért lett a zsidó tanítóóság a felekezeti és nemzeti élet egyik erős s megbízható oszlopa. Az országos izr. tanítóképzőre állandóan egy hazafias és kulturális nagy misszió felelőssége nehezedett, mely alól magát ezentúl sem vonhatja ki. Ez értelemben történetünk nemcsak beszámolás a multról, hanem egyúttal fogadalom a jövőre.

I.

Az intézet alapítása.

Schwab L. rabbi. — A cseh és morva zsidó iskolák és tanítók. — A pesti hitközség nyilvánossági jogot kér iskolájának; memoranduma. — A hitközség preparandiát akar állítani. — A főigazgató döntése. — Ballagi Mór fölhívása. — Bajza József és Kossuth Lajos a zsidó tanítóképző felállításáról. — Gyűjtések keresztény körökben. — Ballagi beszámolója. — B. Eötvös Ignác és gr. Széchenyi István. — Pillitz Dániel. — Hochmuth a szemináriumról és preparandiáról. — Majer István a hitközséghez. — Ő Felsége legfelsőbb elhatározása. — Az iskolaalap és rendeltetése. — A mintaiskola felállítása. — A zsidó iskolák és tanítók szaporodása. — Haas Mihály és a közös értekezletek. — A tanítóképző megnyitása; a hírlapok magatartása. — Az első események és évek. — Az intézet véglegesítése. — Különböző elnevezései.

1836. április 24-én foglalta el Schwab Löw a pesti hitközségnek tíz év óta elárvult rabbiszékét. Prossnitzból jött ide, Morvaországból, mely ország zsidai Csehországéival együtt — minthogy a német hitrokonok szellemi föllendülése hódító útjában őket érte legelőbb — akkoriban a monarchiában a legműveltebbek voltak. Itt is, ott is számos jól berendezett izr. iskola volt, nyilvánossági joggal és képesített tanítókkal, a kik oklevelüket Prágában, a zsidó mintaiskolával kapcsolatos képzői tanfolyamban szereztek, mely már 1819 óta állott fönn. Innen kerültek ki azok a tanítók is, kik tovább vitték a rendes iskola áldását kelet felé: Galiciába és Magyarországra. A pesti izr. iskolánál is — mint a hitközség egy hivatalos fölterjesztésében nem minden önérzet nélkül mondja — az ez idő szerint alkalmazott öt tanító mind a prágai zsidó mintaiskolában állt vizsgálatot s ugyanott szereztek hitoktatásra képesítő oklevelet is, melyet nekik a császári iskolatanácsos, a nagyhírű Herz Homberg állított ki.

Az új rabbi csakhamar kiváló erőnek bizonyult. Nemcsak felekezeti, hanem kulturális ügyek iránt is érdeklődött

s működését többnyire a nagy szempontok uralma jellemezte. Különös előszeretettel az iskolaügyeket karolta föl. Az iskolaszéknek ittléte óta örökös elnöke (Mandl Bernát, A pesti izr. hitközségi fiúiskola monografiája. A magyar-zsidó felekezet elemi és polgári iskoláinak monografiája. Kiadja az orsz. izr. tanítóegyesület. Szerk. Barna Jónás és Csukási Fülöp. I. k. 29. l.) s már 1834-ben szervezett iskolája mellé az ő buzgolkodására állít fel a község kisdédóvót is. Arra is ráveszi a községet, hogy iskolájának a nyilvánossági jogot, a «legfelsőbb sanctiót» megszerezze. Schwab írja e kérdésben az összes fölterjesztéseket (Allgemeine illustrirte Judenzeitung, 1860., 122. lap), melyek az írásbeli tárgyalások útjait, sokszor útvesztőit járják. A közbenső fórumok közt a legfontosabb a pozsonyi főigazgatóság volt, melynek az iskola iránt való kétségtelen jóakarátába azonban bizonyos gyanakvó tartózkodás vegyül a hitközséggel szemben. Midőn ennek 1836. október 18-án kelt első fölterjesztését veszi, november 9-én leír a nemzeti iskolák igazgatójához, szerezzon az iskolafentartók részéről pontosan körülírt választ a következő czímek alá foglalt kérdőpontokra: mi az intézet célja? milyen az elrendezése? és hogyan tervezik politikai közigazgatását? Erre a község 1836. deczember 26. ülést tart, melyen egy részletes emlékirat lett bemutatva, a melynek eredetije a község levéltárában fenmaradt (Ik/ált. 3. Ad F. XII. No. 922). Mint az eredeti okirat rendesen, ez is többről tudósít, mint a mi benne írva van. A fölterjesztést elfogadják, de a végbefejezés elé, ott helyben, egy gondosan előre megfogalmazott toldalékot szúrnak, melynek a rabbi nyilván a memorandum-bizottságot nem tudta megnyerni, de igenis a képviselők összességét. Mástól mint Schwabtól e testületben ily indítvány ez idő szerint nem is eredhetett. Így fogadják el, írják alá, állíttatják ki négy példányban és terjesztik a polgármester, illetve a nemzeti iskolák igazgatója útján Adamkovics Mihály főigazgató elé.

E toldalékban van, tudtommal, legelőször szó egy hazai zsidó preparandiáról. Ezért szóról szóra s eredetiben adom, a mint következik:

«Zum Schlusse erlaubet sich diese Gemeinde noch
«den Wunsch und die Bitte auszusprechen, dass mit der

«Sanction der Schule zugleich auch den gegenwärtig bei
 «der hiesigen Schule angestellten und für die Folge anzu-
 «stellenden ordentlichen Lehrern die Befugniss und die
 «Bewilligung ertheilt werden und zugleich als Verpflich-
 «tung aufgetragen werden soll, *einen Praeparanden Cours*
 «*zur Bildung und Erziehung für Schullehrer und Lehrer-*
 «*gehilfen zu eröffnen*, und daselbst die vorgeschriebene
 «Theorie über Lehrmethodik und Didactik vorzutragen,
 «sodann aber den gebildeten Zöglingen ein öffentliches
 «Zeugniss über die Lehr- und Gehilf-Befugniss ertheilen
 «zu können — da noch im ganzen Lande keine solche
 «Anstalt bestehet und es gewiss für jede Gemeinde sehr
 «traurig sein muss, zu ihren Schulen nur im Auslande
 «gebildete Lehrer und kein eingeborenes Landeskind ver-
 «wenden und anstellen zu können. Durch eine solche
 «Praeparanden Schule aber landeseingeborene Kinder zu
 «Lehrern und Lehrgehifien nicht nur für die hiesige
 «Schule, sondern auch für die andern israelit. Schulen
 «im Lande gebildet werden könnten; so hoffet auch die
 «Gemeinde, diese Bitte gewährt zu erhalten und diess
 «um so mehr, da dadurch die Kosten der Schule nicht
 «gesteigert werden».

Tegyük hozzá: hasonló indítványt tett a kiváló peda-
 gógus Varga János már 1832-ben a maga egyházkerületé-
 nek egy Kőrösön felállítandó képzőt illetőleg (Kiss Áron,
 Nevelés és okt. tört. kézikönyve, 1887., 221. l.); továbbá,
 hogy a Schwab vagy a Varga-féle javaslat keresztülvitelében
 tényleg alig volt nehézség. A képzői tanfolyam hazánkban
 egész 1838-ig mindössze három hónapig tartott (Kiss Áron,
 u. o. 205.) s külön tanerőt sem követelt, sőt a vizsgálatot is
 a jelöltek hivatalosan nem a képzői tanfolyamban, hanem
 a mintaiskolában tették le, melynek amaz igazában csak
 adaléka volt; az ily cursus tehát az iskola költségeit, mint
 Schwab rabbi állítja, csakugyan nem fokozta volna. De
 valamint négy évvel előbb nem jött létre a kőrösi refor-
 mátus, azonképen nem most a budapesti zsidó prepa-
 randia.

A főigazgató ugyanis 1837. augusztus 15-én 11 pontban
 teszi meg a község felterjesztésére kifogásait. A 8-ban rátér

a képzői tanfolyamra. «Azt kívánják, hogy iskolájukban tanítókat képezhessenek ki, azokat megvizsgálhassák, bizonyítványokkal elláthassák és az egész ország számára zsidó tanítói szemináriumot (Seminarium Docentium Judaicum) állíthassanak ; sőt azt mondják» — s érthető, hogy e ténybeli tévedésen különösen fennakadt — «hogy az egész országban nincs intézet, mely iskoláik részére tanítókat képezne s az a véleményük, hogy az egész országban legfelsőbb rendelet alapján fölállított preparandiák nem nekik valók, hanem külön normáltanítókat kell és szabad képezniök.» S midőn terjedelmes válaszában kifogásait végül összefoglalja: «azt a jogot ugyan megadhatni nekik, hogy jövő tanítóikat a maguk iskolájában kiképezzék, ámde ezeknek az ország főelemi iskoláiban kell vizsgálatot állniok s csak ott nyerhetnek képességükről bizonyítványt».

S a hitközség csakugyan eláll a rosszalt kezdeménnytől s a mikor hosszas tárgyalás után 1838. szeptember 27-én végre fölterjeszti a közös megállapodás szerint fogalmazott «organische Urkunde»-t, már csak egyetlen stiláris fordulat emlékeztet arra, mit tervezett s miről volt kénytelen lemondani. Iskolájával, így szól a bevezetésben, az a célja, fiait «zu Gewerben und Künsten, Handel und Oeconomie, oder zur Fortsetzung höherer Studien, ja selbst zu Volkslehrern und jedem sonstigen Stande, auszubilden oder vorzubereiten».

Újabb nyomot aztán csak egy külföldi felekezeti lap pesti tudósításában találunk: a bonni Allgemeine Zeitung des Judenthums szerint (1840. 67. l., Mandl Bernát szives adata) a pesti rabbi azt óhajtja, s a közvélemény vele tart, hogy a hitközség iskolája főelemi iskolai rangra emeltesék s benne pedagógiai-didaktikai tanfolyam szerveztessék, a mihez a mostaniakon kívül még legfölebb egy tanító kellene.

Közben pedig a preparandiák terén nagy haladás történt. 1839-ben a református egyház három, 1840-ben a katolikus tanulmányi alap meg öt helyen képzőket állít. Kétségtelen, hogy az új iskolanemnek ily gyors föllendülése, különösen a tanügy terén lassan haladó hazánkban, a közvélemény széles rétegeinek figyelmét fölkellette s talán ebből

magyarázható, hogy 1841-ben egy fölhívás jelenik meg egy hasonló célú zsidó felekezeti intézet létesítésére. Így lép a zsidó preparandia eszméje legelőször a nagyközönség elé.

A fölhívást a 26 éves Ballagi Mór — ekkor még Bloch Móricz — bocsátotta közzé, a kinek a zsidók emanczipációjáról 1840-ben írt röpirata a nagyobb közönség, szentírás-fordításának pedig most megjelent harmadik kötete az íróvilág előtt tették nevét ismertté. Hogy a kezdeményezés felelősségét magára vállalta, mutatja lelkes buzgóságát.

Alig lehetett volna ügyesebben és praktikusabban eljárni, mint Ballagi tette: külön felszólítja a nagy közönséget és külön a zsidókat, maga gyűjt s másokat is bevon a tevékeny érdeklődésbe.

A nagy közönséghez a lapok útján fordul: kiadja fölhívását 1841. február 4-én az *Athenaeumban* (I. 269—271. l.) s egyúttal a két nappal később megjelenő *Pesti Hirlapban* (11. sz. 86—87. l.), amaz az akkori Budapesti Szemle, emez Kossuth Lajos organuma volt. Maga a kitűnően írt felhívás kivonatban a következő: Egy cél lelkesítsen mindnyájunkat: a haza boldogsága. De hogy közös célra egyesülhessünk, meg kell egymást értenünk, azonegy anyanyelven beszélnünk. Mert csak ennek varázshangjában fekszik az erő, mely lelkünk mélyére hat. E szerint kell cselekedeteinket is igazítanunk. De a nemzetnek nem minden tagja tud és szabad akarni: a kik tehetik, vegyék tehát a nem érett korú tagokat atyai gyámságuk alá, hogy ők belőlük is hasznos polgárok válhassanak. E tekintetektől vezérelve bátorodik egy *Magyar-zsidó tanítókat képző intézet* tervét a nemeslelkű magyar közönség pártfogásába ajánlani. «Bármennyire fáradoztak már hitsorsosim ellenei azoknak jellemében minden árnyékoldalt kikutatni, legdühöngőbb üldözőiknek is meg kellett vallaniok, hogy mindig legelső fokon állott azon szép buzgalmuk, melylyel gyermekeik taníttatása ügyét felfogják és űzik.» A kevésbé tehetős zsidók is tanítót fogadnak gyermekeik mellé s azért több tanítóra van szükségük, mint más felekezetnek. De e magántanítók tudománytól üresek s csak ideiglenes napszámnak nézik munkájukat. Ezért a gazdagabbak divatárúikkal együtt nevelőiket is külföldről hozták, de most át kezdik látni, hogy

gyermekeiket magyarokká kell nevelniök. Erre a célra pedig tanítóképző intézet szükséges. Létesítésére az író egy tervet gondolt ki, mely szerint aláírás útján nagyobb somák és évi 4 pengő frt fizetés gyűjtessenek. A mint évi 2000 frt jövedelem biztosítva lesz, az aláírt t. cz. urak, kik a tanácskozásban részt venni kívánni fognak, összejövendenek Pesten, közülök választmányt neveznek ki, mely az aláírók közgyűlésének tervét létesíttetés végett előterjesztendi. Keresztény szülék! öntudatotok nyugalmára, saját kisdedeitek jövődő boldogságára kérlek, nyújtsatok segédkezet működésünkre. Ti pedig zsidó szülők, tőletek csak józan eszmélet és semmi áldozat nem kívántatik. Csak a mit a közbenjárónak tanító szerzésért fizettek, annak felét szenteljétek az intézetnek. «Azon ügybarátok, kik e tárgy iránt részvétet éreznek s kik a hon jövődőjéről őszintén aggódva, hátramaradt hitsorsosimnak magasb műveltségi fokra emelkedését s a polgárisodás pályáján haladását óhajtják», méltóztassanak ajánlataikat vagy a szerkesztőséghez küldeni, vagy ő hozzá: Pesten, Új piacz, Marokkai I. udvar, 2. emelet.

Ugyane fölhívást küldi szét a zsidó hitközségekhez nyomtatásban, német nyelven: Aufruf zur Gründung eines Seminars für ungarisch-israelitische Lehrer. Eléje még egy külön bevezetést tesz, mely így szól: An die ehrsame Gemeinde in In dem Bewusstsein heilsamen Strebens und eines heiligen Willens, wage ich es beigedruckten Aufruf den ehrsamem ung. Gemeinden Israels zur Beherzigung einzusenden. Dieser Aufruf betrifft die höchsten und heiligsten Interessen der Nation und bedarf daher bei jedem besserfühlenden Menschen keiner besonderen Anempfehlung. Das Bedürfniss, dem durch meinen Vorschlag abgeholfen werden soll, ist unabweisbar und die Verwirklichung leicht und nahe. Viele hochgestellte, hochherzige Männer haben bereits thatkräftige Unterstützung durch Subscription zugesagt und erwarten mit Ungeduld den Moment, wo die Sache ins Leben treten soll. Es mögen nun die löbl. Gemeinden ihrerseits ihren wirklichen Vortheil wahrnehmen, zur Förderung der Sache entweder in Gesammtheit oder einzeln beizutragen streben, und zu dem Behufe jede in ihrer Mitte eine

Subscription eröffnen. Möchten diese Zeilen mit einem warmen Gefühle für Menschenwürde und Menschenglück aufgenommen und beachtet werden. In einem solchem Gefühle sind sie wenigstens niedergeschrieben worden. Pest, . . . Februar 1841. S neve: Moritz Bloch alá kinyomatja azt, mi neki hite szerint e fölhíváshoz jogcímet és tekintélyt ad: «Uibersetzer der Bibel und Corresp. Mitglied der ung. Gelehrtenengesellschaft».

Hogyan fogadták a fölhívást? Az Athenaeum, melyet *Bajza József* szerkesztett s Toldy és Vörösmarty adtak ki, a következő megjegyzéssel kíséri: «Ha akarjuk a czélt, kell akarnunk annak eszközeit is. A zsidók magyarosodása nemcsak zsidó, hanem nemzeti ügy is; ennek terjesztésére a lelkes Bloch Móricz itt tervet közöl, melyet a hazafiak pártolásába ajánlunk. Aláírásokat az Athenaeum szerkesztősége is elfogad és főörömei közé fogja számítani, ha ez ügy előmozdítására bármi csekélységet is tehetend».

A Pesti Hirlap szerkesztője *Kossuth Lajos* pedig ezeket írja: «Örömünkre válik olvasó közönségünknek e fölszólítást bemutathatni. Az oly hazafiasan tiszta nézetek, miket a tudós szerző nyilvánít, reméljük, alkalmas segédeszközök lesznek azon előítélet legyőzésére, miszerint — Európa legműveltebb országaibani példa s gyakorlat ellenére — minálunk még igen sokan hiszik, hogy a zsidó magyarrá soha sem lehet. — Ez vastag előítélet. Minden nyelvűek között, kik honunkat lakják, tán épen a zsidó az, a ki nemzetiségi antipathiát legkevésbé táplál keblében ellenünk. Ha azt meg gondoltuk, mennyire fontos dolog, hogy felkaroljunk magunkhoz minden erőt, a mely nemzetiségünket gyarapíthatja, terjesztheti: nem is lesz szükségünk a viszonosság elvénél fogva megemlékezni, hogy a zsidók soha sem veték ellen vallási különbségöket, valahányszor közintézetek gyámolítására felszólítottak. Következőleg, hogy az igazság szoros kötelességünké teszi, azt tenni ő irántok, mit tőlük magunk iránt követelünk; elég lesz egy kis józan politikai számolás, hogy meggyőződjünk, miképen akármely valláson legyünk is, a mindnyájunkat, az egész hont érdeklő közjót mozdítjuk elő, ha hogy ez egyszerű jeles felszólítás keblünkben munkás részvétre talál».

Valóban a zsidó preparandia, nem: a magyar zsidóság ma is büszke lehet az ily férfiak ily ajánló soraira.

A magyar zsidó tanítóképző intézet eszméje ezzel polgárjogot nyert. Midőn Bajkay Endre kir. táblai ügyvéd ugyanez év május havában a Pesti Hirlapban (34. szám, 282—283. l.) az izraelita hitközségi iskola kitűnő próbatétét írja le, megemlíti azt is, hogy hét tanító közt csak egy tud magyarul, a tanulók pedig rosszul ejtik a magyart. Ezért igenis tanítóképző intézet kell. «Létesülése esetében szoros és leglényegesebb föltételnek tartanám, hogy a magyar zsidó tanítókat képző oktatóknak a magyar nyelvet nyelvészileg tökéletesen tudó s tisztán hangoztató egyedek választásának.»

Ugyanez év június 16-án pedig ezt olvassuk a Pesti Hirlapban (397. l.): Különös örömünkre válik tudatni t. olvasóinkkal, hogy a napokban Puky Miklós úr Roffról a Bloch Móricz úr által indítványozott magyar-zsidó tanítókat képző intézetre 67 frtot küldött a szerkesztőséghez egy szíves levél kíséretében, melynek végszavai: «Vajha a tehetősök ezen szent célra tehetősebben áldoznának s ügyekoznének a minden jóra kész, de helyzeténél fogva még eddig gyakran, mondhatni, rosszra késztetett zsidó népet anyagilag is előmozdítani, hogy őket magunkhoz emelhessük.» Az adakozók névsora ez: Puky Miklós 10 frt, Borbély Lajos 10, Fazekas Károly 10, Becsky László 5, Borbély Miklós 5, id. Borbély Józsefné 8, Borbély Júlia 2, Borbély Tamásné 3, Borbély Erzsi 2, Papszász Lajos 5, Darvas Lajos 5, Platthy Sándor 2, összesen 67, mind pengő pénzben.

Nyilván ennek hatása alatt tette Ballagi most már közzé eddigi gyűjtése eredményét. Az Athenaeumban 1841. június 27-én (1216. l.), a Pesti Hirlapban szerdán, június 30-án (434. l.) s csodálkozással olvassuk az adakozók névsorát s az adományozott összegeket. Magánál a felhívónál a következő aláírások történtek:

Egyszeri alapítások: A. M. 80 frt, Bloch Móricz 55, Bugát Pál Prof. 20, Fogarasi János 5, Gerstl Albert 40, W. Id. Jankovich Miklós 5, Kacskovits Lajos 5, Kanyó Mihály 5, Kerékjártó Alajos 3, Kern Leonore 5, Kis Károly 4, Löwy Mimi 5, dr. Schedel (Toldy) Ferencz 2, id. Schedius Lajos 5,

gróf Teleki József 50, Török Pál 5, Váradi István 5. Összesen 304 frt, mind pengő pénzben.

Évenkinti alapítások: A. M. 4 frt, Adler Regina 5, Fischer Móricz 10, a győri izr. község 20, Hirsfeld Fülöp 4, Korn Fülöp 5, Oesterreicher Eduárd 4, pesti izr. község 140 — nem sajtóhiba: száznegyven! — forint Pollák Kati 4, Pollák Marcus 20, Rott Móricz 4, Schwab Löw 10, a nagysurányi izr. község 8, Varga István 4, Vodjaner Betti 4, összesen 246 frt pengő pénzben.

Klein Hermann úrnál aláírtak: *egyszeri alapítások:* Császár Ferencz 5 frt, b. Eötvös Ignác 50, gróf Széchenyi István 50, összesen 105 frt pp.

Időnkinti alapítások: Klein Hermann 4.

Nyissanak az ügy lelkes barátai — így végzi beszámolóját Ballagi — körökben aláírási íveket és a begyűlt pénzt addig, míg választmány ki lesz nevezve, küldjék el a Pesti Hirlap szerkesztőségéhez.

De ez a kitűnő erő nem mozgatta többé a mi dolgainkat: két évvel később kitért. Toldy Ferencz romantikus psychológiája szerint (M. nemz. irodalom tört. 1872. II. 89.) azért, mert «kétségbe esett népére hathatása s ennek jövedője felett.»

Csak öt évvel később, 1846-ban van megint szó a zsidó tanítóképzőről — félre eső helyen: egy prédikációban, ott sem a szövegben, hanem az utolsó ponthoz függesztett jegyzetben. Pillitz Dániel, a szegedi község főrabbi, tartalmaz ünnepi beszédben méltatja V. Ferdinánd király 1846. jún 24. legfelsőbb elhatározását, mely szerint a türelmi adót megszüntette s a végén ezeket írja meg a sor alatt (Der Lichtblick des Königs. Pest, 1846. 30—31. l.): A pesti zsidó hitközség az egész hazai zsidóság körül szerzett érdemeit fokozná s tanügyünk körül halhatatlan érdemet szerezne, ha virágzó iskolájában tanítóképzői tanfolyamot szervezne. A pár órasi előadást nevelés- és oktatástanból a tanítók minden héten készséggel megtartanak, egyébként pedig a preparandia leglényegesebb eleme a tanítás megfigyelésében áll s erre a község bizonyára megadja az engedélyt — így az egész intézmény költség nélkül «ohne allen Kostenaufwand» volna létesíthető, a miben egyébiránt a szerző téved, mert 1838 óta

(Kiss Áron u. o.) a tanítóképzés ideje hat hónapban van megszabva, tehát már nyilván kiadással járt.

Míg e szerény megjegyzések, hogy úgy mondjuk, inkább az eszme történeti folytonosságát tartják ébren, addig 1851-ben egy Ballagiéhoz hasonló szakértő és energikus hang szólal meg a zsidó preparandia felállítása mellett. Ez nem a nemzethez, hanem kizárólag a felekezethez fordult — Hochmuth Ábrahámnak, a miskolczi izr. iskola igazgatójának könyvét értem: *Die jüdische Schule in Ungarn, wie sie ist und wie sie sein soll.*

Hochmuthnak közönségétől már nem pénzt, csak meghallgatást kellett kérnie. Közben egy nagy világtörténeti esemény történt: annak a véres és dicsőséges konstatálása, hogy a régi osztrák birodalomnak alapjában kell átalakulnia. A zsidók is kivették részüket a nemzeti küzdelemből, a miért rájuk 2.300,000 forint «Straf-Contribution» rovatott. De Ő felsége 1850. szeptember 20. kelt legfelsőbb elhatározásával ez összeget egy millióra szállította le oly módon, hogy azt is nyolcz félévi részletben tartoznak fizetni, az egész milliót pedig zsidó kultusz és iskola-alap néven a felekezet céljaira volt kegyes rendelni.

E nagyjelentőségű tényből indulnak ki Hochmuth kitűnő fejtegetései a zsidó népiskola szervezéséről, a melyeket a fölött való elmélkedésével zár be, mire fordíttassék a zsidó alap? «Mindenek előtt szeminárium alapítandó tanítók és rabbik számára; azután pedig egy consistorium a magyarországi zsidók összes iskola- és kultusz-ügyeinek vezetésére és felügyeletére» (144. l.). Arról ugyan vitatkozhatni, nem volna-e czélszerűbb, ha a birodalom összes németül értő zsidai csak egyetlen rabbiképzőt állítanának, tekintettel arra, hogy a rabbinátusok csak egymás után tölthetők be modern képzésű rabbikkal; tekintettel továbbá arra — de hadd közöljem e jövőbe látó szavakat inkább eredetiben: «in Berücksichtigung ferner, dass die Zahl der amtsfähigen Rabbinatskandidaten mit der Zeit so heranwachsen würde, dass der grösste Theil derselben unbeamtet bleiben müsste, da die durchschnittliche Zahl der jährlich zu besetzenden Rabbinate selten die Zahl von vier oder fünf übersteigen dürfte» — de az bizonyos, hogy Magyarországnak külön

tanítóképzőre igenis szüksége van. Egyetlen preparandia ugyanis nem nevelhetne elég tanítót az egész birodalomnak; a mi tanítóinknak továbbá okvetlenül magyarul és németül kell tudniok, a mit a cseh és morva tanítótól nem lehet megkivánni. (A rabbiszeminárium lehetne német, mert a jelöltek mind magyar középiskolát végeznének s így tudnának magyarul.) Kérdés, nem volna-e tanácsos nálunk két tanítóképzőt állítani föl: egyet Felső-Magyarország, másikat az Alföld számára. A dolog felette sürgős; legjobb volna, ha az állam az egy millió lefizetéseig sem várna, mert az négy évbe telik s ha ma tíz község iskolát akar állítani, bajosan szerezhette itthon tanítót. A miniszteri rendelet továbbá Magyarország számára — jegyezzük ide, szerzőnk kiegészítésére: az 1845-ben kiadott Systema Scholarum óta — egyéves tanfolyamú preparandiákról szól. Ezzel mi, tekintettel a zsidó tantárgyakra, be nem érhetjük. «Ein Triennium ist nach unserem Dafürhalten unerlässlich, wenn es der Jüngling zu gründlicher Kenntniss seiner Fachstudien und pädagog. Befähigung bringen soll». Nem kell külön képző fő- és alelemi tanítók számára; gyakorló iskola nélkül a preparandia nem is képzelhető.

Ballagi Mór fölhívásának sikerét könnyebb volt konstataálni, mint Hochmuth Ábrahámét, a kinek könyvére mindössze 150 előfizető volt kíváncsi; Pestről ezek közt csak két ismert névvel találkozni: az egyik a zsidó preparandia első indítványozója, Schwab Löw rabbi, ki Ballaginak is tíz pengő «évenkinti alapítást» írt alá; a másik Gans Dávid, kinek neve intézetünk további történetével szintén összefügg. Azonban bizonyos, hogy ugyanez év vége felé, 1851 szeptember 18-án a pesti elemi és reáliskolák igazgatója, Majer István, a magas kormány rendeletéből a fővárosi tanács fölhívására a következő kérdésekre kér a pesti zsidó hitközség iskolaszékétől két napon belül választ: 1. Nem volna-e czélszerű a zsidó iskolák szervezése előtt zsidó tanítók kiképzéséről gondoskodni? 2. Nem volna-e a pesti normálfőiskola azoknak elméleti és gyakorlati kiképzésére alkalmas? 3. Micsoda feltételek mellett és hány ifjú kiképzésére vállalkoznék a hitközség, oly módon, hogy a költségeket nem a hitközség, hanem a már gyűjtött iskolaalap fedezné? 4. Micsoda ifjakat

lehetne ajánlani ily kiképzésre, ha ez vagy a prágai főiskolán (értsd: izr. mintaiskola) vagy itt helyben volna eszközölhető? (Hitk. levéltára Ik. ált. 14.)

A válasz szeptember 20-án csakugyan a város kezében volt — az iktatója megőrizte a számát, de levéltára nem magát az aktát, melynek tartalmát egyébként könnyű elképzelni. Azonban a kormány még sem vette a felajánlott készséget igénybe s az alap hovatartozásáról pár év múlva egy összefüggő szervezeti szabályzattal történt intézkedés.

1856. márczius 29-én ugyanis egy legfelsőbb elhatározás a következőkben állapítja meg az alap céljait: 1. *rabbi képző* felállítása; 2. — a német eredetiből szóról szóra fordítva: — «*minta főelemi iskolák* felállítása azon elv szerint, hogy minden közigazgatási kerületben legyen egy-egy izr. minta főelemi iskola. A fölállítás helyének meghatározását ő felsége azzal a meghagyással bízta a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumra, ragaszkodjék azon föltételhez, mely szerint az érdekelt izr. hitközség legalább a helyiségek fölállítása és fölszerelése költségeit a sajátjából fedezze. E minta főelemi iskolákban a legfelsőbb parancs értelmében mindenütt, a hol az izr. preparandisták száma és egyéb országos viszonyok ezt célszerűek mutatják, külön *izr. preparandiai tanfolyamok* szervezendők. Ezenkívül, a hol köztekintetek a magára hagyott ifjúság gondozását szükségessé teszik, szegény izr. népiskoláknak az országos alap jövedelméből való támogatása se legyen kizárva, a mennyiben az előbb említett célok elérése ezt megengedi». 3. szegény izr. szülők *vak és siketnéma* gyermekei részére *alapítványi* helyek szervezendők.

E három rendbeli cél közül legfelsőbb parancsra mindenek előtt a második és harmadik fogatosítandó: főelemi iskolák állítandók a hasonló katolikus intézetek részére kiadott szabályok analogiájára; továbbá siket-néma gyermekek javára egyelőre 20 alapítványi hely szervezendő.

A cs. kir. közokt. miniszterium rendeletére a budai helytartótanács 1856. június 14. a hitközséggel e legfelsőbb elhatározást külön rendeletben közli, melynek vége így hangzik: «Von diesen a. h. Bestimmungen werden Sie mit dem Beifügen hiemit verständigt, dass wegen Einleitung der Verhand-

lungen bezüglich der in Pest zu errichtenden Hauptschule an den dortigen Magistrat die erforderlichen Weisungen bereits ergangen sind, so wie auch hinsichtlich der Besetzung der gedachten 20 Stiftungsplätze von hieraus das Nöthige gleichfalls verfügt wurde, worüber die ämtlichen Zeitungsblätter die betreffende Verlautbarung zunächst enthalten werden».

Két héttel később leír a helytartótanács a városhoz, mely a maga részéről siet a rendeletről a községet értesíteni. Íme az intézetünk felállítására vonatkozó alapvető fontosságú okirat szóról szóra:

«Zufolge Erlasses der hochl. k. k. Statthalterei-Abtheilung zu Ofen von 26. Juni 1856, Z. 17,139. und nachdem die a. h. Entschliessung über die theilweise Verordnung des isr. Schulfondes bereits erflossen: — wird die isr. Kultusgemeinde aufgefordert, sich in einer rechtsmässigen Urkunde zu verpflichten, für die aus dem isr. Schulfonde in der Leopold- oder Theresienstadt zu errichtenden 4 klassigen Hauptschule, mit welcher eine Mädchenschule und eine Lehrerbildungsanstalt in Verbindung gebracht werden wird, die nöthigen Localitäten herzustellen, und stets in gutem Zustande zu erhalten. Die diesfällige Urkunde wird des ehestens gewärtigt.

Pest, den 8. Juli 1856.

Der Ober-Landesgerichts-Rath, Bürgermeister
CONRAD, m. p.

A község, melyet a felsőbbség már két év óta sürget, hogy még egy elemi iskolát állítson, képzelhető, hogy készséggel vállalta magára a kikötött terhet, melynek árán egy sokkalta nagyobbtól szabadult meg. Egy év leforgásán belül külön emeletes házat vesz a Lázár-utcza és Hermina-tér — ma Dalszinház-utcza 10. sz. — sarkán, melyről első értesítőnk azt mondja, hogy «tekintélyes, imponáló, az eszthetikai érzéket kielégítő épület», azt kellően fölszereli s a mintaiskola és preparandia számára átadja. A kinevezett tanítóknak a helytartótanács már eleve kötelességükké teszi, hogy a mintaiskolához kapcsolandó képzőben a preparandisták oktatásában is részt kell majd venniök. 1857. szeptember 14. (26,693. sz. a.) végül elrendeli, hogy a beírás október 5., 6. és 7-én legyen.

X
A felavatás 1857. október 8-án, csütörtökön d. e. 11 órakor az intézet helyiségében nagy ünnepséggel történt. Jelen voltak dr. Haas Mihály iskolatanácsos, Wolf rendőrségi főbiztos, Ságody cs. k. alpolgármester, Alkér tanácsos, Csuki városi főjegyző, Kriegler igazgató, a hitközségi előljáróság és iskolai bizottság és számos érdeklődő úr és nő.

Az ünnepet az ifjúság héber imája nyitotta meg, melyet fiszharmónika kíséretében előadott dal követett. Erre *Haas Mihály* iskolatanácsos beszédje következett, melyben a zsidó iskolaügy föllendüléséről szól, mióta a cs. k. tanügyi kormány gondozza. Bizonyos, hogy ezért a zsidóság megőrzi hűségét és háláját legfelsőbb urunk és császáruk iránt. Isten áldását kéri a tanítókra és az ifjúságra s a magas cs. k. helytartó-tanács köszönetét fejezi ki az előljáróságnak, a melynek állandó jóakaratába ajánlja az új intézetet. *Fleischl Dávid* előljáró hálát mond ő felségének, Albrecht főh. kormányzónak, Haasnak és Krieglernek; bízik a tanítóokban, hogy a község gyermekeit vallásos és erényes állampolgároknak fogják nevelni. *Dr. Bach József* hitszónok (Schwab rabbi nem érte meg az annyira óhajtott intézet felállítását, ez év április 3-án meghalt) felavató beszédje után *Zilz Mór* vallástanító előadása következett, végül *Léderer Ábrahám* igazgató beszéde. Az ünnepet a néphymnus fejezte be, melyet a kar és a közönség együtt énekelt.

A mintaiskola betetőzése: az eleitől fogva tervezett tanítóképző szervezése sem késhetett soká. Ugyanis a pesti izr. mintafőtanodán kívül ily — más kifejezéssel — elemi iskolát állított még a kormány az alap terhére Temesvároton, Pécsen és S.-A.-Ujhelyen. De a zsidó hitközség pénzén fenntartott iskolák száma is rendkívül fölszaporodott. A pestbudai közigazgatási kerületben 1850-ben volt 8 iskola, 1858: 59; a győriben 1850: 16, 1858: 54; a pozsonyiban 1850: 52, 1858: 131; a kassaiban 1850: 0, 1858: 7; a nagyváradiban 1850: 7, 1858: 7; a temesi bánátban 1850: 12, 1858: 43; Erdélyben 1850: 0, 1858: 3 (Schmid, Encykl. 1866, 5. k. 538. és 549. l.) — azaz összesen 1850: 95, 1858: 304 iskola. Ehhez képest sokkal több tanítóra is volt szükség, mint eddigelé. A kormánynak 1855 elején kiadott rendelete szerint pedig ezentúl csak az lehet tanító, ki preparandiai tanfolyamot látogatott; 1856-on,

későbbi intézkedés szerint: 1858-on túl magánvizsgálatra sem bocsáttatik már senki. A zsidók tehát nagy számmal keresték föl a katolikus képzőket. A mit az a katolikus főpap 1856-ban Frankenburgnak elpanaszol (Vasárnapi Ujság 1883, 94. l.) «hogy mióta a pesti képezdében az oktatás nyelve német, a katolikus preparandiát majdnem kizárólagosan csak zsidók látogatják» — inkább élcz- mint helyes megfigyelés számba megy. Hiszen az 1854/55-ki tanév végén tartott képesítő vizsgálaton is a magántanulók közt legtöbb volt a zsidó: 14, holott katolikus: 5, református csak 1 (Pethes János, M. Tanítóképző 1896, 471. l.) — ide talán csak nem szintén a német nyelv miatt tódultak? A zsidó tanítójelöltek azért keresték föl különösen Pestet, mert a nagy városban könnyebben remélték élelmöket megszerezhetni; Pesten pedig azért keresték föl a katolikus preparandiát, mert más nem volt. 1857/58-ban is, mint első igazgatónk értesítőjéből látjuk, a katolikus képzőben százan voltak zsidó tanulók, számra nézve a katolikusokat is meghaladván.

A zsidó tanítójelöltek e tódulása, hogy a rendes iskoláztatás áldásában részesüljenek, Ausztriában is rég megfigyelt tény volt, de azért nem gondoltak rá, hogy Prágában az 1848-ban megszűnt zsidó preparandiai cursust visszaállítsák. Hanem itt, valamint Bécsben úgy segítettek a bajon, hogy a zsidók föl vételét minden úton-módon megnehezítették, esetleg meg is tagadták. Nálunk, mintha az idegen hatalomra is ráragadt volna valami a magyar szabadelvűségből, azt határozták, hogy zsidó felekezeti tanítóképzőt állítanak.

Igaz, voltak egyéb okok is. A legfontosabbat már említettem: a költség megvolt, az már nem került senkinek semmijébe. Aztán Haas Mihály, a pécsi plébánosból lett cs. k. iskolatanácsos igen energikus, alkotásra vágyó és képes férfiú volt. Egyetlen kerületi felügyelő sem dicsekedhetett akkora sikerekkel mint ő: az alatta álló iskolák száma hét év alatt meghétszeresedett. Tisztelői a neve mellé rendesen oda tették «der unsterbliche Schöpfer der Puszta-Schulen». 1858. április havában szathmári püspökké neveztetett ki, de a míg a fővárosban marad — 1859. február 3. tesz az intézetben bucsúlátogatást — lelkesen elősegítette a zsidó tanítóképző ügyét.

Szerencsére a tanítóképző létesülése stádiumairól pontosan értesülve vagyunk. Először is a katolikus preparandia igazgatója, Benisch János Ágost felszólítást vett, tanácskozzék az izr. mintafőtanoda tanítóival, mennyiben járulhatnának ezek hozzá a nagyszámú zsidó preparandisták képzéséhez. Ezt az érlekezletet 1858. december 7-én tartották meg s benne abban a különös javaslatban állapodtak meg, hogy a katolikus képző zsidó vallású növendékeinek írásbeli dolgozatait ezentúl az izr. tanítók fogják javítani. De csakhamar komolyra fordul a dolog: Haas Mihály püspök december 21-re konferenciát hív egybe, melynek tagjai a község részéről: Fleischl Dávid, Kern Jakab, Gans Dávid, Dr. Hauser József és Barnay titkár, végül Léderer Ábrahám, a mintafőtanoda igazgatója. Haas előadta, hajlandó közbenjárni, hogy a kormány egy izr. tanítóképző-intézet felállítását megengedje s ennek tanítóit az izr. alapból fizesse, ha a község — az 1856 márczius 29-iki legfelsőbb elhatározásnak megfelelően — a helyiség és fölszerelés költségeit magára vállalja. A község tagjai azt az aggodalmukat hangoztatták, mely egyébiránt — bizonyára nem azóta — tipikus, valahányszor az elemi oktatásügyet fokra meghaladó iskolai intézmény alapításáról volt szó: hogy káros a zsidó tanulókat keresztény társaiktól elkülöníteni. Másik megjegyzésük, mely érdekes világot vet ama kor felfogására, az volt: hogy jobb szeretnék volna, ha a tanítóképzőt a felállítandó rabbiképzővel egyesítik. Az elnök föltételeit azonban elfogadták, noha — s ebben az egyben teljesen igazuk volt — az új intézet haszna nem a főváros, hanem inkább az egész ország zsidóságára fog hárulni.

Az izr. tanítóképző sorsa ezzel eldőlt. A következő nap, 1858. decz. 22. a kath. preparandia igazgatója, Benisch — nyilván felsőbb meghagyásra — csak annak kijelentésére jelenik meg a zsidó mintaiskola tantestületének értekezletén, hogy a decz. 7-én hozott határozat keresztülvitele sem nem czélszerű, sem nem lehetséges. Annyira bizonyosnak tartották az új intézet fölállítását, hogy pár hónap mulva egy zsidó felekezeti lap (1859. aug. 27. Ben Chananja ez évről 436. l.) azt írja: «Mint beszélnek, már a jövő évben egy zsidó preparandia fog életbe lépni». Még addig sem kellett várni.

A kormány 1859. szept. 19. kiadott rendeletével megengedi, hogy az intézet az izr. iskolaalap terhére fölállíttassék s Haas Mihály utóda, Barton József prépost, 1859. okt. 9. vasárnap d. e. 10 órára (hitk. levéltára F. L. XIV. No. 7208) e rendelet kihirdetésére s az utolsó intézkedések megtételére értekezletet hí egybe, melyre — intézetünk első szervezéséről lévén szó, úgy vélem, az aprólékos adatok sincsenek minden érdek nélkül — megjelentek: az előjáróság részéről a fent nevezett urak, Barnay titkár kivételével, ki helyett Munk Mór jött el, továbbá a mintafőtanoda tanítói kara és végül tiszt. Kriegler József, a városi iskolák igazgatója, e hivatalában a már említett (Majer) István bácsinak az 1857/58. tanév óta utódja.

A rendeletet a preparandia megnyitására is az adta ki, mely szóról-szóra így hangzik:

Z. 302.

An Sr. des Herrn Abraham Lederer, Director der isr. Musterhauptschule in Pest!

«In Folge hohen k. k. Unterrichtsministerialerlasses
«vom 19. September 1859 Z. 13,944. womit die Errich-
«tung einer isr. Lehrerbildungsanstalt an der isr. Muster-
«hauptschule in Pest und die Eröffnung des 1. Jahrganges
«dieser Anstalt mit Beginn des Schuljahres 1859/60 und
«des zweiten Jahrganges mit Beginn des Schuljahres
«1860/61 provisorisch genehmigt wurde, wird im Auftrage
«der hochlöblichen k. k. Statthaltereii Abtheilung zu Ofen
«ddo. 7. Oktober 1859 Z. 29,015 der Direction der isr.
«Musterhauptschule bedeutet, dass:

«1. die isr. Lehramtskandidaten des 2. Jahrgangs
«im Schuljahre 1859/60 an der kathol. Lehrerbildungs-
«anstalt zu verbleiben haben; hingegen die neu aufge-
«nommenen Zöglinge von der Direktion der kath. Prae-
«parandie an die isr. Musterhauptschule zu weisen sind;

«2. dass Sie unter Enthebung der von Ihnen bisher
«versehene Klassenlehrerstelle, mit der Aufgabe des
«eigentlichen Praeparandenlehrers hiemit betraut werden.

«3. Dass die an der isr. Musterhauptschule bestehende
«zweite Parallelklasse sofort aufzulassen ist und wenn
«dessen ungeachtet eine neue Lehrkraft für diese Schule

«nöthig werden sollte, ein motivirter Antrag hieher zu stellen ist.

«Die feierliche Eröffnung der isr. Praeparandie wird am 24. Oktober stattfinden.

«Pest, am 14. Oktober 1859.

KRIEGLER, m. p.
Stadtschulendirektor.

A nagy közönséggel a megnyitás hírének csak az akkori hivatalos közlöny, a Budapesti Hirlap tudatta okt. 22. számában: az ünnepélyes megnyitás 24-én d. e. 10 órakor a mintafőiskola épületben menend végbe. Egyébként a német lapok közül csak a Pester Lloyd tesz róla említést, az is pár sornyi tudósításra szorítkozik; a magyar lapok pedig általában nem vettek az intézetről tudomást. A Magyar Sajtó szerkesztője, Török János, az izr. felekezeti dolgokat különben sem szokta észrevenni. A Pesti Naplóban pedig épen okt. 22-én szólal fel Ormódi Bertalan az ellen, hogy Meisel rabbi mult egyházi beszédje végén áldást mondott a közönségre, a kormányra, az előljáróságra, de «ismét kifeledte abból a nemes magyar népet a jelen levő izraeliták nem kis boszúságára. Meisel úrnak ezt nem szabad mellőznie, bár ő maga külföldi is». A Napló tehát nyilván az új iskola germanizáló célzatától félt — íme a későbbi események előre vetett árnyéka. Azt se feledjük, hogy a széphalmi mester születése századik fordulója emlékét most készült épen az ország megülni s az okt. 23-iki vasárnap a Kazinczy-hét virradt az egész ünneplő nemzetre.

A monarchia egyetlen izr. tanítóképző-intézetének megnyitása tehát közvetlenül az őszi zsidó ünnepek után 1859. okt. 24-én, hétfőn délelőtt 10 órakor a mintafőtanoda épületében folyt le. A jelenvoltak közül — nők sem hiányoztak — föl vannak jegyezve: Barton iskolatanácsos, Tandler helytartósági tanácsos, Conrad főpolgármester s a község előljárósága.

Az ünnepély — persze német nyelven — a következő rendben folyt le.

1. A templomi énekharmonika kíséretében egy zsoltárt ad elő.

2. Főt. *Barton József* megnyitó beszéde; fejtegeti az intézet szükséges voltát s Ő Felsége jóakarátát a zsidóság iránt, végül a tanuló ifjúságot kitartásra buzdítja.

3. *Fleischl Dávid* hitk. elnök válasza: a község a zsidóság nevében a kormánynak köszönetet mond; a tanítói karnak bizalmát fejezi ki.

4. *Dr. Bach József* hitszónok beszéde: Isten áldását kéri az intézetre; az ifjúságnak előadja, mily reményeket táplálnak felőlük a hazai zsidó hitközségek.

5. *Léderer Ábrahám* beszéde: mi az izr. tanítóképző feladata? a tanítói kar célja és törekvése.

6. Az új intézet tanuló ifjúsága *Kneifel Antal* énektanítótól szerzett dalt ad elő.

Tanuló elég szép számmal jelentkezett: 32. A minőségük kevésbé volt kielégítő. «Működésünknek mindjárt első napjaiban — írja az igazgató — az a félelem vett rajtunk erőt, hogy nem leszünk képesek az akkori viszonyok között a tanítóképzés célját megvalósítani. A fölvetett 32 növendék közül csak 10-nek volt gimnáziumi vagy reáliskolai bizonyítványa s csak 6-an voltak olyanok, kik magánszorgalom útján elsajátított tudásuknak elegendő jeleit adták». Másutt meg azt olvassuk (B. Chananja 1860. 96. l.), oly hiányos a tanítványok képzettsége, hogy némelykor olyasmit is kell a tanárnak pótolni, a mit egy jó főelemi iskola 4. osztályában tanítanak. A legtöbb tanuló azonfelül oly szegény volt, hogy tankönyvet sem vehetett.

A tanári kar buzgalma mindazáltal oly nagy volt, hogy midőn 1860. júl. 28-án, d. e. 8—1 óráig Barton, Kriegler s a hitk. előjáróság jelenlétében az első osztályvizsgát megtartják, «a felsőbb hatóság indíttatva érezte magát a tanári karnak magas megelégedését tudtára adni».

1860. okt. 12-én nyílt meg az iskolatanácsos és városi igazgató jelenlétében a második osztály. Az első osztálynak ekkor már 50, a másodiknak 36 tanulója volt — igaz, a tanév végén azok közül csak 43, emezek közül meg 25 maradt: a nagy becsvágygyal és még nagyobb reményekkel összesereglett ifjúság nem tudja élelmét megszerezni, támogatásra sem igen talál, a küzdelemben elernyed és elszéled — fájdalom, az első évek tükrében a máig változatlan viszonyok elszomorító képét látjuk.

1861. július 9. és 10-én voltak az első képesítő vizsgálatok Kriegler ig. elnöklete alatt. A 25 jelölt közül 7 lett

főelemi tanító, 3 négyosztályos főelemi iskolai altanító, 8 önálló tanító, 3 háromosztályos iskolai altanító és 4 kétosztályos iskolai altanító. Ime a kor színvonalának kényszere: hányféle iskola és hányféle tanító!

Már a második képesítő — 1862. július 16. és 17. — az intézet növekvő erkölcsi tekintélye mellett tesz tanuságot. A főrabbi és a hitszónok ugyan most is távol maradnak, de eljön az elnök: dr. Hirschler Ignác, az előjárók: Kern Jakab és dr. Hauser József, az iskolaszéki és képviseleti tagok: dr. Pollák Jakab és Schwarz Henrik, Wahrmann Júda és Zilz Mór, a kereskedelmi akadémia igazgatója, Körner, továbbá Deutsch (Henrik?). Egyéb nevezetes precedens is volt: három jelölt megbukott.

A tanári kar már az első képesítés után, 1860. aug. 16-án kérte az intézet véglegesítését. A városi iskolai igazgató azt felelte ez év október 15-én, hogy csak a második év eltelte után vár el e kérdésben véleményes javaslatot. Öt nappal később jelent meg az októberi diploma s a tanterv, nyelvi részében, lényeges változásokat szenvedett. 1862-ben megszűnt aztán az iskolatanácsosság intézménye s a tanterületi főigazgatóságot újra életbe léptették, a nélkül hogy az izr. preparandiát alája helyezték volna. A viszonyok ez ingadozása nem kedvezett a tanári kar óhajtásának, sem az intézet érdekeinek. Tényleg csak két évvel később érkezett az iskolához a következő leirat:

210. sz.

A kir. izr. tanítóképezde t. cz. tanári testületének

Pesten!

«A nagyméltóságú magyar kir. Helytartótanácsnak
«f. hó 10-ről 39,349. sz. a. kelt kegyes intézményéből ki-
«tetszőleg azon ideiglenesen fennálló izr. tanítóképezdének
«végleges engedélyezése f. évi április hó 28-án 7187. sz. a.
«kelt kegyelmes kir. udvari rendelet által legkegyelmeseb-
«ben elrendeltetvén: erről a t. cz. tanári testület ezennel
«értesítetik.

«Pesten, 1864. évi május hó 25-én.

KRIEGLER JÓZSEF, s. k.

a pesti tanítóképezdek igazgatója.

Íme intézetünk története az alapítástól majd teljes hét év múlva bekövetkezett véglegesítéséig.

E leirat a «királyi izr. tanítóképezde»-hez van intézve. E címet nyilván a tizenegy róm. kath. képzőnek és a négy gör. kath. közül kettőnek (Sebestyén Gyula, Elemi isk. tanító- és tanítónő képzésünk fejlődése, 13. l.) a mintájára választották, melyek kir. tanítóképezdek voltak. A helytartótanács 1860 elején a cs. k. közokt. miniszterium egy rendeletéről értesítvén az intézetet, ezt így címzi: «izr. cs. k. praeparandia». Ez a címzés egymagában áll. Az intézeti ifjúság egy nyilvánosan lerótt köszönetet 1860-ban így ír alá: «Im Namen sämmtlicher Lehramtskandidaten des I. Jahrganges an der k. k. isr. Musterhauptschule». (Allgem. ill. Jud. 1860, 125. l.). A «kir. izr. tanítóképezdehez» sem ragaszkodtak mindig. Maga az intézeti igazgató, mások sűrű példájára, akárhányszor ezt használta: A pesti kir. izr. mintafőelemi tanoda s a vele egybekapcsolt képezde. Róder főigazgató ép így írja 1867, Lutter főig. 1868-ban; Deutsch ig. a 70-es években: «A budapesti kir. izr. orsz. tanítóképezde» cz. felirattal látja el hivatalos levelezését s Békey tanfelügyelő 1880. szept. 1. leiratát «A kir. orsz. izr. tanítóképezde»-hez intézi. Külön rendelet nélkül 1881-től fogva a mai cím állandósul: *Orsz. izr. tanítóképző-intézet* — csak Deutsch igazgató használja még pár évig régi feliratú levélpapírosát, a míg el nem fogyott.

II.

Az intézet szervezete.

A felügyelet három időszaka. — A pestvárosi igazgató és a hitközség; a felügyelet megosztása; befolyás a héber oktatásra. — A tankerületi főigazgató és az országos iroda. — A kongresszus; az orsz. tanfelügyeleti bizottság. — Egy el nem fogadott javaslat. Az igazgatótanács és a vezérlő bizottság. — A héber tárgyak és a gazdasági ügyek. — A régi és az új adminisztráció. — A díszkönyvből. — A felosztás időszakai: a két-, három- és négyéves tanfolyam. — A háromféle helyiség. — Illetékességi összeütközések. — Mostani helyiségünk alkalmatlan volta.

Bemutatjuk most röviden az intézet szervezetének fejlődését, és pedig először az intézet felügyeletét, azután az intézet felosztását.

Az intézet *felügyelete*, a tények tanúsága szerint, három időszakon ment keresztül. Az első 1859—1866-ig tartott; a második 1866—1880-ig; a harmadik 1880-tól máig.

Az elsőben az intézet élén a *pestvárosi igazgató és a hitközség* állott. Barton József iskolatanácsost annál inkább mellőzhetjük, mert az csak olyankor jelent meg az intézetben, mikor a helytartótanácsot képviselni kellett vagy illet; a leiratokat sem ő juttatta az iskolához; 1862. május havában pedig ez állás teljesen megszűnt s az lépett helyébe, a ki eddig is tett és intézkedett: a pestvárosi iskolák igazgatója, tiszt. Kriegler József. Ő közölte rendszeresen a helytartótanács rendeleteit is, bár számos és nem csupán fontos esetben e legfőbb hatóság az intézet igazgatójához közvetlenül is fordult. A község a felügyeletet «oskolai osztálya» által gyakorolta, melynek élén — Schwab rabbi elhalálása után — dr. Hauser József állott az intézet megnyitásakor, tagjai pedig voltak: Gans Dávid, Gomperz Zsigmond, Grün József, Kann Ármin, Kern Jakab, Stern Bernát és Wahrmann M. V. Dr. Hauser hivatalos czíme: az izr. iskolák világi felügyelője, isr. weltlicher Schulaufseher, volt. S midőn 1865. jún. 28. meghal, azon év deczemb. 6-án Holitscher Fülöp lép helyébe. A «Schul-direction» tagjai voltak ekkor: Fuchs M. L., dr. Hirschler

Ignác, dr. Pollák Henrik, dr. Rózsay József, dr. Schönberg Ármin és Schwarz Ármin (Mandl, u. o. 70—71.).

A felügyelet egyébként csak elméletileg volt közös. Tényleg a városi igazgató jobbára a tanítóképző, a község inkább a mintaiskola iránt érdeklődött — pontosabban: az iránt, a mi a héber oktatással összefüggött. Már 1860-ban heti négy órán át a rendes iskolai időn kívül itt két tanítója által — augusztus hóban jött új főrabbi, dr. Meisel Farkas Alajos javaslatára — «héber ismétlőt» tartat (B. Chananja, 1860. III. 37—38.); a következő évben ez órákat a mintaiskola egy tanítójára bízta, kit külön díjaz is s azonfelül fölhívja az igazgatót, hogy a mintaiskolában legalább annyi héber óra legyen, mint a községi normáliskolában. 1862/63-ban a negyedik osztálynak 33 heti órája van, köztük 11 héber, de azért a község egyik tanítóját fizeti, hogy még négy órán át héberből magántanítást végezzen. Az igazgató hiába szólal föl e megterhelés ellen; a vége az, hogy «a tek. elnökség érdeklődésének és áldozatkézségének e jelét köszönettel fogadta». Más téren is volt összeütközés. A mintaiskola fennállása óta a gyermekek hajadonfő tanulták a hittant. Az 1859. tanévi vizsgálatkor ezt rövid úton meg akarták szüntetni, de az igazgató, ki — egy felekezeti lap közlése szerint: B. Chananja 1859. II. 478. — «az iskolai rendtartáshoz igazán jól ért, nem engedhette meg a fegyelem ötletszerű megzavarását s a gyermekek ezúttal hajadonfő maradtak». Így felelnek is, olvassuk tovább, de héber idézetnél fölteszik a kalapot. Mihelyt azonban a főrabbi a tényállásról értesül, följelentést tesz a községhez, mely 1862. nov. 10. 1236. sz. leiratában hivatalosan felszólítja az igazgatót, hogy a rituális kódexekkel ellenkező ez állapotot szüntesse meg s a főrabbi úr ez utasításának pontosan eleget tegyen.

1866-ban indul meg a második időszak, melyben a felügyeletet a *tankerületi főigazgató és az országos iroda* gyakorolja. Most sem kezdődik a két hatóság működése egyszerre. A tankerületi főigazgató 1866. november 15-től fogva lép a városi igazgató helyébe, s nagyobb hatásköre lévén, sokkal kevesebb figyelmet szentel intézetünknek elődjénél. Idáig, tisztem, tisz. Kriegler József engedte meg Weismayer Ábrahám tanítói képezdésznek, hogy ne az első, hanem mindjárt

a második évi folyamatba léphessen, ezentúl az ily engedély főt. dr. Róder Alajos kanonoktól függ; ugyan ő dönti el, ki tehet képesítőt vagy lehet elemi tanítóból főelemi tanító. Az iskolát is meglátogatja egyszer-kétszer, sőt egy vizsgálatnál is jelen van, akár elődje, főt. Barton József iskolatanácsos, ki innen pozsonyi főigazgatónak ment. A község részéről is esett változás. Eötvös miniszter 1868. elején kiveszi a zsidó iskolákat a katolikus igazgatóság hatásköréből s ez év márczius 8-án élükre tiszt. dr. Kohn Sámuel hitszónok személyében egy új felügyelő «a pesti izr. elemi tanodák igazgatója» lép, a miről Holitscher Fülöp, az eddigi izr. világi felügyelő a mintaiskola igazgatóságát külön leiratban értesíti. E felügyeletnek irattárunk csak egyetlen aktáját őrizte meg, mely 1868. április 22. tudatja az intézettel, hogy siket-néma tanfolyam nyitattik meg.

Az idők méhe messze kiható új eseményekkel terhes. 1868. deczember 14-én megnyitja Eötvös József br. az izr. egyetemes ülést, melynek szentesített szabályzatai és határozatai a zsidó tanítóképzőről is megemlékeznek. Feltűnő azonban, hogy ez nem ingadozás nélkül s csak mellékesen és közbevetőleg történik, ámbár az intézet új igazgatója, Deutsch Henrik, maga is a kongresszusnak tagja. Talán ez az akkori pártviszonyokból folyt; lehet, hogy intézetünknek még eléggé meg nem erősödött tekintélye okozta ezt; legvalóbbszínű azonban a harmadik lehetőség: hogy akkoriban széles e hazában a tanítóképzés ügyét igazában csak az ez évben alkotott népoktatási törvény becsülte meg. De létesült az országos iroda, mely a felügyeletet szervezte s mindvégig gyakorolta — s nemcsak az elemi iskola, hanem a tanítóképző felett is s nemcsak a héber tárgyakat, hanem az adminisztrációnak is mindazon ügyeit figyelmével kísérte, melyek pénzbeli kiadással jártak.

1871. márczius 22—24. tartott ülésében a kerületi elnökök gyűlése elhatározta, hogy a szervezeti szabályzat 70. §. c. pontja értelmében a pesti izr. tanítóképző fölött a felügyeletet egy öttagú bizottság útján fogja gyakorolni, melynek tagjaiul Schweiger Márton, dr. Ligeti József, Leopold Sándor, dr. Hirschler Ignác és Holitscher Fülöp választattak meg. Ugyancsak a kerületi elnökök gyűlése ez évi szeptemberben

300 frtot utalványoz könyvek és taneszközök beszerzésére. A képesítő vizsgálat idejét már ez év július elején az iroda tüzi ki s meghívja erre az orsz. tanfelügyeleti bizottságot is. Ő hagyja helyben az igazgató javaslatát a zárvizsgálatok ideje, a nagyszünet megkezdése és tartama s a jövő tanév megkezdése iránt, valamint tudomásul veszi a hozzá minden tanév elején fölterjesztendő órarendet. A képző összes anyagi ügyeit intézván, ő hatalmazza fel az igazgatót, hogy új padokat készíttessen s a nyári szünet alatt takaríttasson; az évi átalány s a növendékek segélyezése, valamint a gyakorló iskolai tanulók tandíjmentessége ügyében is állandóan ő intézkedik. A miniszterium és az intézet között nem úgy mint az első időszakban, a keresztyén hatóság: az iskolatanácsos és a városi igazgató a közvetítő, hanem az izr. országos iroda. S midőn az 1876/77. tanév elején a miniszterium új szabályzata a főigazgatónak a mi intézetünk képesítő vizsgálataira vonatkozólag is nagyobb hatáskört biztosított, az iroda ugyane tanévben hasonló szabályzatot állapít meg a héber tárgyakból folyó képesítők felügyeletét illetőleg: ő jelöli ki a héber tétéleket, felülvizsgálja a hozzá fölterjesztendő írásbeli dolgozatokat és külön leiratban hagyja helyben a tanárok osztályzatait. A főigazgató már tényleg nem egyéb állandó miniszteri biztosnál, a ki kizárólag a tanítóképesítőknek, a hébert kivéve, összes ügyeit — írásban intézi. Dr. Róder Alajos említettem, még el-ellátogatott az intézetbe; az 1867. július havában hivatalba lépő dr. Lutter Nándor főigazgató már erre csak egyetlen egyszer ért rá. Az iroda lassanként a kizárólagos és igazi felügyelő lesz, annyira, hogy midőn egy sérelmesnek vélt intézkedése ellen Deutsch Henrik a főigazgatóhoz fordul orvoslásért, 1879. november 19. 31,477 sz. alatt egy külön miniszteri rendelet magyarázza el az igazgatónak «hogy az országos izr. tanítóképezde egyedüli közvetlen felsőbb hatóságát az országos izr. iroda képezi».

Azonban csakhamar változás állott be. A főigazgatói hatáskör rendezésével előállott a kérdés: ha intézetünk alóla teljesen kivonatik, ki lépjen a főigazgató helyébe? Midőn az igazgató 1880-ban az intézet új tantervének elrendelését kéri, az országos iroda ez év május 26-án, 314. sz. a. azon vélemény kapcsán terjeszti azt a miniszterium elé: «hogy ezen

előterjesztés az izraeliták közös intézetei ügyeinek igazgatására Nagyméltóságod által kinevezendő bizottsághoz volna majd véleményezés végett beküldendő. Hogy e javaslat, mely egyedül látszik helyesnek, el nem fogadtatott, érdekes, sőt jelentős kortörténeti adat. A miniszter az izr. tanítóképzőt is, a többiek példájára, a kir. tanfelügyelő alá helyezte s melléje zsidó vallású férfiakból álló igazgatótanácsot rendelt.

Ez 1880. június havában történt s ezzel kezdődik intézetünk felügyeletének máig tartó harmadik: *az igazgatótanács és vezérlő bizottság* időszaka.

A miniszteri kinevezés folytán az igazgatótanács a következőkép alakult meg: elnök: Békey Imre fővárosi kir. tanfelügyelő; a törvény követelte többi öt tag és pedig alelnök: dr. Kármán Mór; tagok: Schweiger Márton, dr. Simon József, Wahrmann Sándor, dr. Pollák Henrik s midőn ez utóbbi lemondott, helyébe dr. Kohn Sámuel lépett; végül az intézeti igazgató, ki hivatalból volt tagja. Közülök hárman az országos rabbiképző vezérlő bizottságának is tagjai s így van a két különböző hatóság működésének zavartalan egysége megóva. Ugyanis — szóról-szóra idézem a miniszteri rendeletet: 1880. augusztus 11., 20,392. sz. — «miután az országos izr. tanítóképezdei igazgatótanács f. é. június 14-én tartott alakuló ülése alkalmával kijelentette, hogy a vallástanra és a képezdében előadott héber tantárgyakra hatáskörét kiterjesztendőnek nem tartja, ezen felekezeti jellegű tantárgyak feletti felügyelettel az országos rabbiképző intézet vezérlő bizottságának három tagját, névszerint Schweiger Mártont, dr. Simon Józsefet és dr. Kohn Sámuelet bízom meg; Schweiger Mártont pedig, ki a rabbiképző intézet vezérlő bizottságának is elnöke, az országos izr. tanítóképezde igazgatótanácsában társelnökké nevezem ki».

Látnivaló tehát: nem Schweiger Márton mint ilyen, hanem a vezérlő bizottság elnöke az igazgatótanács társelnöke; s nem e tanács tagjainak van joguk a héber tárgyak fölött való felügyeletet gyakorolni — a legelső ülés jegyzőkönyvének 5. pontja egyenesen kimondja, hogy «az igazgatótanács nem tekintheti hatásköréhez tartozónak a képezdében előadott héber tárgyak tanítására vagy azokból való képesítésre befolyást gyakorolni» — hanem a rabbiképző vezérlő bizottsága három tagjának, a kik egyúttal a tanácsnak is tagjai.

Még egy másik fontos hatásköre van a vezérlő bizottságnak — ismét szóról-szóra idézem a rendelet «az igazgatótanács a gondnoki teendők végzése alól felmentetvén, Schweiger Mártont mint társelnököt bízom meg azzal, hogy a tanítóképezde gazdasági ügyeinek a rabbiképzőintézeti vezérlő bizottság gazdasági albizottsága által a tanítóképezdei igazgatótanács határozatai értelmében leendő pontos kezeltetésről gondoskodják». Intézetünk anyagi eszközeiről tehát ismét a vezérlő bizottság egyik albizottsága gondoskodik. E két rendbeli ügyeket — a hébert és az anyagiakat — kivéve, minden egyéb az igazgatótanács hatáskörébe tartozik.

E szervezet így, a papiron, szövevényesnek és körmönfontnak tetszik. A gyakorlatban nagyon egyszerűnek tűnik fel. Nem hiszem, hogy akár maguk az érdekeltek mind tudnának ma még, 17 év után, kettős vagy hármas minőségükről. Tényleg minden gondnoki ügyetnekünk az «országos iroda» intéz el; minden tisztán felekezeti ügyet nekünk az «országos iroda» bírál el. Ennek küldi az igazgató a tandíjakat, tőle kapja az évi átalányt és növendékei részére a csekély segélyösszegeket. S nincs minden humor nélkül, hogy a melyekkel az igazgató elszámol, azokon a nyugta-formulárékon a tanítóképző a «rabbiképző vezérlő bizottságá»-nak, a rabbiképző pedig a maga formuláréin az «országos irodának» nyugtázza az összegeket. Igazában nekünk a vezérlő bizottság az, a mi a második időszakban a főigazgató volt: létezni létezik, mert ír és intézkedik — de látni nem látja senki. Utolsó stádiuma-e ez fölügyeletünk fejlődésének, nem hiszem. De bizonyos, hogy nincs okunk panaszra, a miért ez a gyakorlatban így alakult ki.

Az első ülés, 1880. június 14., dr. Simon József igazgatótanácsos által fogalmazott jegyzőkönyvének hadd idézem a legelejét. Békey elnök üdvözli a jelenlévőket, egyúttal azon reményének ad kifejezést, «hogy az igazgatótanács működése a képezde fejlődésére üdvösnek fog bizonyulni». Határozat — s erre kérem ki olvasóim figyelmét — «az igazgatótanács, mely megalakultnak jelentetik ki, mélyen sajnálván, hogy az izr. hitfelekezet ez időben nincs azon helyzetben, hogy az országos izr. iskolaalapból fentartott tanítóképezdét autonom módon vezérelje, a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő

nagyméltóságának a képezde mellé igazgatótanácsot kirendelő intézkedését üdvös horderejűnek ismeri fel és örvendetes tudomásul veszi. «

Az új felügyelettel az izr. tanítóképző belekerült az állami intézkedések sodrába s ennek sokszerű és folytonos hasznát látja. A tanárok és tanítók megkapták az ötödéves pótlékot; az intézet négy évfolyamra bővült; új tanterv és új képesítő rend lépett életbe; a gyakorló iskola átalakult; a tanári kar gyökeres változáson ment át. S a mi nem kevésbé nagy dolog: fennállása óta most először került adminisztrációja is felügyelet alá, a mire legalább oly sürgős szükség volt, mint az elsorolt intézkedés valamennyiére. Kitűnt ugyanis, hogy nincsenek beírási anyakönyvek s az osztályozó anyakönyvekben nincs rovat a születés évére és helyére, úgy, hogy 11 évről: 1860/70 – 1879/80-ig ez adatok teljesen hiányoznak. Értekezleteket ritkán tartottak s ezekről hihetlen formájú jegyzőkönyveket vittek. Ezentúl azokat föl kellett terjeszteni s a tanfelügyelő nem röstelli egy sajátkezű hosszú leiratban aprólékosan elmagyarázni: mért kell egy rendes jegyzőkönyv s hogy azt miképen kell kiállítani. S midőn ez sem használ, az igazgatótanács elé viszi a dolgot, mely csakugyan rendet csinál. Az értekezletek is tartalmasabbak lesznek s az avult tankönyvek másoknak adnak helyet. Így újult s ifjult meg az intézet új felügyelet alatt s midőn az elhalt Békey Imre helyett 1889. április 29-én dr. Verédy Károly tanfelügyelő először elnököl az igazgatótanács ülésén, normális állapotokat talál.

A közvetlen felügyeleten kívül egyébként állandóan mások is törődtek velünk. Léderer Ábrahám mintaszerű és találékony rendjét többek közt egy nagy sárgarezes díszkönyv is hirdeti, mely foglalatja mindennemű tudnivalónak: van benne vendégkönyv, történet, jótékonyági lajstrom stb. A látogatók közül, kik nevöket bejegyezték, hadd álljanak itt időrendben: Dr. Michael Haas; Leopold Löw Obberrabbiner und Bezirkschul-Aufseher im Csongr. Komitate; Abraham Hochmuth Kula-Verbász, Bez. Rab.; Dr. Meisel Rabb. in Stettin; Dr. Gustav Ritt. v. Conrad Oberlandesgerichts-Rath und Bürgermeister; Alexander Bonnaz Bischof; Dr. Hirschler; Josef Kászonyi Oberbürgermeister v. Pest 1863; S. W. Schoss-

ber (ger) de Tornya Praeses d. Cultusg.; Gönczy Pál; Zichy Antal budapesti tanfelügyelő; Albert Cohn. — Midőn ő felsége 1877. november 15-én a rabbiszemináriumot látogatásával kitüntette, a tanítóképző helyiségeit is megtekintette. Még két előkelő látogatásban részesültünk: Trefort miniszter, a szemináriumot meglátogatván, fölkereste a mi intézetünket is 1881. november 25-én Csáky gróf miniszter hasonlóképp 1889. szeptember 9-én.

Mellékesen megjegyezve: a Léderer «történetében» is sok az érdekes. 1858. augusztus 22-én Rudolf trónörökös születése napján az iskola épülete ki volt világítva s egy transzparenten egy héber mondat alatt állott: Dem Lande ward ein Sohn geboren, An Glück und Segen reich, Zum Friedensfürsten auserkoren Bringt Heil er Dir mein Oesterreich! 1859. augusztus 10-én Dr. Meisel bevonulása és székfoglalása. 1859. augusztus 30-án az új templom felavatása «gyermekeknek és aggoknak egyaránt feledhetetlen ünnep». 1860. április 8-án Magyarországra nézve gyásznapi volt: Széchenyi István meghalt. 1864. szeptember 6-án Kern Jakab elhunyt. 1865. június 6-án Ferencz József császár Pestre érkezett. 1867. február 18-án «nagy ünnepély, kivilágítás, fáklyásmenet az alkotmány helyreállítása és a miniszterium kinevezése miatt».

Áttérek most az intézet *felosztásának* rövid bemutatására. *Kétéves tanfolyamú* volt 1859/60—1860/70-ig 11 évig; ugyanannyi ideig 1870/71—1880/81-ig volt *hároméves tanfolyamú*; 1881/81— máig *négyéves tanfolyamú*.

A két évfolyamú a cs. k. közoktatásügyi miniszteriumnak a tanítóképzőkről 1856. január 20. kiadott rendeletéhez alkalmazkodott. E szerint az első osztály célja volt: alaposan feldolgozni a zsidó iskolákban tanított héber, magyar és német tárgyakat; a második osztályé: a tananyag gyakorlati kezelésének s a tanítói ügyességnek megszerzése. A föl vétel feltételei voltak: betöltött 16-ik év, testi épség, erkölcsös magaviselet, a három- vagy két osztályos alreáliskola elvégzése vagy a gimnázium negyedik osztályából bizonyítvány, végül héberből felvételi vizsgálat, mely a következő tárgyra terjedt ki: bibliatörténet, héber nyelvtan elemei s könnyebb bibliai helyek megértése.

A 1868: XXXVI. t.-cz. követelményének, hogy a tanítóképzők három évfolyamúak legyenek, intézetünk már két

év múlva tesz eleget, a midőn a 33 másfelekezetű képző között még 23 kétosztályúnak maradt meg.

Négyosztályú a mi intézetünk azonnal a rendeletet követő tanévben, 1881-ben lett, a midőn az állami preparandiák közt is még csak három — a budapesti, aradi és sárospataki — rendezkedett be négy osztályra, a felekezetiek közül pedig újabban egyetlen egy sem. Följegyzésre méltó, hogy Deutsch igazgató az épen megalakult igazgatótanácshoz már 1880. október 28-án emlékirattal fordul a négyosztályú képző érdekében.

Mint a felügyelet és felosztás fejlődésében, azonképen intézetünk *helyiségét* illetőleg is a hármas szám dominál. Az első egyemeletes sárga sarokház volt a zajos *Herminatéren*, 12. sz. a. Az épületben az első igazgatónak lakásul mindössze egyetlen szoba jutott, melyet utódja értekezleti teremmé alakított át. Az egész házra persze nem a kétosztályú képzőnek, hanem a minta-főelemi iskolának volt szüksége, melynek öt osztálya volt, tanulói pedig a 300, 400, sőt egy ízben az 500-at is meghaladták. Midőn a *Rombach-utcai* zsinagóga és községi épület elkészült, az intézet az 1872/73. tanévben ide költözködött át, 9. sz. 2. emeletére.

1876. augusztus 6-án az orsz. iroda meghívta az igazgatót, hogy az épülőfélben levő rabbiképző belső berendezése és felszerelése tervéhez járuljon hozzá szakértelmével. S midőn a rabbiképző elkészült, 1877/78. tanév elején a preparandia is ebben az épületben helyeztetett el, a *Bodzafa-utczában*, ma: *Rökk Szilárd-utca* 26. sz. a.

Tizenkét helyiséget kapott itt: négyet a földszinten és nyolczat az első emeleten. Van igazgatói és tanári szobája, négy képzői és két gyakorló iskolai tanterme, zene- és rajzterme, tornahelyisége és az ehhez tartozó öltöző, mely egyúttal a szolga nappali szobája. Végül külön bejárata és külön lépcsője.

A közös helyiség eleinte sok bajnak és viszálynak volt a forrása. 1877. november 29-én az iroda felhívja az igazgatót, hogy a szemináriumi és a preparandiai tanulók együtt tanuljanak tornát három csoportba felosztva heti 2—2 órában, nyilatkozzék arról: mikép volna ez czélszerűen keresztülvihető? A ki Deutsch Henriket ismerte, nem fogja meglepőnek találni, hogy azt felelte rá: sehogyse! Tényleg a rabbiképző növendékei nem is használták a tornatermet. A

következő évben a közös templom miatt volt összeütközés; az iroda úgy határozott, hogy a tanárok ülőhelyei az imaházban, fönn a második sorban jobbról-balról legyenek, a tanulókat illetőleg az igazgató lépjen a rabbiképző tanári karának elnökével érintkezésbe. Ekkor aztán kitünt, hogy különösen a nagy ünnepek alatt nem is férnek el a két intézet tanulói mind a templomban, vagy a mint az érzékenységben sértett igazgató egy évvel később, 1879. augusztus 26-án jegyzőkönyvbe vétette: «a mult évben csak egy aránytalan csekély számnak utalványoztatott ülőhely a szeminárium templomában» s ettől fogva a rajzteremben külön isteni tisztelet rendez. De a kelletlenségek csak szaporodtak s végre az iroda (1879. október 22.) hivatalosan elrendeli, hogy ezentúl az épületben a következő helyiségek szolgáljanak mindkét intézet részére: 1. a rajzterem, ezt a szeminárium énektanításra és zárvizsgákra fogja igénybe venni; 2. a tornaterem, ez általában közös; 3. a harmonium a rajzteremben az énektanításnál szintén közös.

Kétségtelen, hogy a közös épület nem volt az intézetnek javára, de a baj igazi forrását az igazgató érzékenységgel és makacssággal kereste és ezért nem találta. Az az igazi baj, hogy a mióta a preparandia a szemináriumba költözött, a közvélemény, a közönség szemében mintha megszűnt volna létezni. A potiori fit denominatio. Az épület: rabbiképző, és vége. Hiszen már a gyakorló iskolai hatéves gyermek, a saját tanítványunk, a kérdésre: hová jár iskolába? azt feleli: a szemináriumba, s hiába próbálsz őt felvilágosítani. Nyilvános, de még felekezeti életünknek is kiváló férfiai nem egyszer ujságképen fogadták tőlem a közlést, hogy zsidó preparandia is van. S a kitűnő és népszerű szeminárium mellett teljesen elvész a szegény zsellér; még a jótekonyság is, ha szükölködőink mellett a részvevőket mozgatja, a legtöbb esetben, egész jóhiszeműleg a «szeminárium» czégét használja. Si licet componere: olyan a mi helyzetünk a rabbiképzővel szemben, mint Magyarországé külföldön Ausztriával szemben. Nem tudom, milyen volt a preparandia Dalszinház- és Rombach-utczai helyisége, de bizonyos, hogy az intézet igaz érdekeinek szempontjából egyik sem lehetett alkalmatlanabb a mostaninál.

III.

A t a n t e r v.

Tantervünk gyakori változásában az országos viszonyok tükröződnek.— A legelső tanterv és a bécsi miniszterium. — A kétosztályú intézet tanterve. — A magyarosodás. — A hatóság; a község. — A minta- és a normáliskola. — Hogyan lesz a német tanítóképző vegyes nyelvű? — A háromosztályú tanterv összevetve az államival. — A négyosztályú tanterv évről-évre való változása. — Iskolai adomák. — A mostani óraterv összehasonlítva az államival. — A héber tárgyak és a zene. — Az összes eddig használt tankönyvek jegyzéke.

Hogy az intézet szervezetének változtatásával tanterve is módosult, természetes. Baj, hogy mindenik időszakon belül is, majd a legújabb időkig, mintegy állandó hullámnak volt kitéve. Pedig az intézet benső szellemi élete leginkább ebben lüktet s azért csak biztos kézzel volna szabad hozzá nyulni. De hát ebben első sorban hazánk általános pedagógiai viszonyai tükröződnek: mindenfelé így cselekedtek s a zsidó tanítóképző csak a többit utánozta. A mennyiben nálunk speciális okok is közreműködtek, az olvasó egész előadásom tartalmából könnyen rájuk talál.

A legelső óraterv, midőn intézetünk megnyílt, a következő volt heti tanórákban:

Vallástan:	2 óra.
Héber:	3 »
Nevelés-oktatástan:	2 »
Olvasókönyv kezelése:	4 »
Magyar:	2 »
Német nyelv:	3 »
Német helyesírás:	1 »
Német stílyakorlat:	2 »
Német irodalom:	1 »
Honismertetés:	2 »
Számítan:	3 »
Rajz:	2 »
Szépírás:	1 »

Összesen: 28 óra.

Az éneket, úgy látszik, elfeledték fölsorolni, pedig külön énektanítója is volt az intézetnek.

A helytartótanács a tantervet felküldte a bécsi közokt. miniszteriumhoz, mely azt 1860. január 9-én 18,272. sz. rendeletével ideiglenesen helybenhagyta, «ámbar a heti tanóra aránylag nagyon sok és honismertetést s irodalmat sem kellett volna külön órában tanítani».

A kétéves tanfolyamnak 1860/61-ben a következő volt az óraterve:

T á r g y a k	I. osztály	II. osztály	Összesen
Héber tárgyak	5	4	9
Neveléstan	2	1	3
Olvasókönyv-kezelése	5	2	7
Osztály-látogatás	—	10	10
Gyakorló tanítás	1	1	2
Magyar	3	2	5
Német	3	2	5
Honismertetés	2	1	3
Számтан	2	1	3
Rajz	2	1	3
Szépírás	1	1	2
Ének	1	—	1
Összesen	27	26	53

De ez csupán egyetlen évig maradt érvényben, mert a magyarosodás mozgalma csakhamar behatott az iskola falain belül. Tegyük hozzá, a mit a tények vallanak: behatolása nem küzdelem eredménye, hanem győzelmes bevonulás volt leeresztett hidakon és nyílt kapukon keresztül. S belül nem békülésre hajló ellenfél, hanem csatlakozásra kész fegyvertárs várta és fogadta. Nézzük csak, mit vallanak erre nézve a zsidó iskola életköréből vett tények.

Mindenekelőtt magának a felsőbbségnek germanizáló törekvései az ötvenes évek derekán lohadnak, majd teljesen megszűnnek. 1859. okt. 19-én azt kérdi a helytartótanács a

cs. k. mintafőiskola igazgatóságától: nem forog-e fenn annak szüksége, hogy mint második országos nyelvet ott a magyart tanítsák? 1860 végén a városi igazgató már magyarul levelez az intézettel. S hogy a mintaiskolákat sem germanizáló célzattal állították, bizonyítja, hogy 1861-ben a helytartótanács a s.-a.-ujhelyiben a magyart tette meg oktatási nyelvnek (Neuzeit, 1861. II. 42). Ugyancsak e hatóság 1862-ben intézetünknel betöltendő «magyar nyelvtanítói állomás»-ra hirdet pályázatot. 1863 febr. 25-én Kriegler közli a igazgatóval, hogy a helytartótanács az intézet hét tanerője közül csupán kettőt erősített meg végleg; a többi ötnek «végleges kinevezése még egy évre elhalasztatott, miután remény vagyon, miszerint a magyar nyelvet addig tökéletesen sajátjává [így] teendik». 1864. márczius 24-én megerősítetik újra négy tanerő, mivel annyit tudnak magyarul, «miszerint e nyelven e folyó tanévben már előadásokat is tartanak». 1866. január 13-án írja a főigazgató, hogy a ki a folyó iskolai év végeig magyarul meg nem tanul s így «a főkormányszék méltányos várakozásának meg nem felelend», állomásától egyszerűen el fog mozdíttatni — ez a hetediknek szólt, a tantestület egyetlen még nem véglegesített tagjának. 1866. nov. 15-én csakugyan bekövetkezik a katasztrófa: minthogy magyarul megtanulni semmiképen nem iparkodott: «jelenlegi tanítói állomásától egyszerűen elmozdítatik, intézkedés tétetvén egyúttal fizetésének betiltása iránt is».

Ilyen volt a felsőbb hatóság. Maga a hitközség is készséggel erősítette a magyarosodás mozgalmát. A város fölhívására 1860-ban elhatározta, hogy ezentúl a tanácshoz és polgármesterhez hivatalos átiratait magyar nyelven fogja intézni; továbbá, hogy a német főrabbi mellé magyar titkárt fogad (B. Chananja III, 1860. 458.) A normáliskolában is a magyar órák számát ugyanekkor szaporította. Minthogy pedig a község a preparandiában is felügyeleti jogot gyakorolt, ez oldalról sem maradhatott el a rá való befolyás nemzeti irányban, ha rá szükség lett volna.

De nem volt. A két elemi iskolát egyáltalán nem lehet úgy feltüntetni, hogy a zsidó községnek iskolájában gyakorolt magyarosító törekvéseivel szemben ennek ellensúlyozásául, a felsőbbség «erős versenyt támasztott az izraelita minta-

főtanoda felállításában és sok magánintézet előmozdítása által is» (Mandl u. o. I. 69.) Hisz a mintaiskola egyenesen azért állíttatott, hogy hozzá preparandia csatoltassék s a község maga is kész örömmel fogadta létesülését. Általában nem igazolják a tények, mintha a községnek és a hatóságnak a zsidó iskolaügyben való magatartása kizárólag vagy főleg a magyar nemzeti szempontot uralta vagy szerinte igazodott volna. A mintaiskola magyarosodása meg semmivel sem volt lassúbb vagy csökönyösebb, mint a normáliskoláé, s minthogy tanítóinak és tanulóinak anyaga is egyféle volt, semmiben sem volt könnyebb dolga amannál. A két iskola egyforma buzgósággal teljesítette hazafias feladatát, a mint az kötelességükben is állott.

A mi meg külön a tanítóképzőt illeti, tény, hogy oktatási nyelve a német volt — de a másik budapesti tanítóképzőé, a katolikusé, szintén az volt. Általában ez egész országban csak három — a nagyváradi, szatmári és győri — preparandiáé volt magyar. Mihelyt azonban 1860 október 20-án az úgynevezett «diploma» megjelent s a magyar ismét hivatalos és oktatási nyelv lett, a zsidó tanítóképzőnek — kettőnek kivételével — Cseh- és Morvaországból bevándorlott tanítói készséggel és buzgósággal álltak az új irány szolgálatába. «Die eingetretene politische Umgestaltung — írja ekkor értesítőjében az igazgató — machte die allgemeine Kenntnis der ungarischen Sprache in Wort und Schrift und daher die grössere Berücksichtigung derselben in allen Schulen des Vaterlandes zur dringendsten Nothwendigkeit.» És ebben a szellemben cselekedett is. Az ő felszólítására jelenik meg 1860 deczember 7-én az intézetben az iskolatanácsos és a városi igazgató, a midőn is osztályról osztályra járván, hivatalosan megállapították, hogy a mintaiskola 413 tanulója közül mindössze 70 a magyar ajkú — ilyen volt akkor nyelvre nézve a zsidóság a fővárosban; a tanítóképzőben pedig az I-ső oszt. 46 tanulója közül 15, a II.-ban 36 közül 18, tehát összesen 82 közül 33 — ilyen volt akkor nyelvre nézve a zsidóság a vidéken. Ez inspectio után tartott értekezleten határozatba ment, arra kérni a helytartótanácsot, hogy a heti magyar órák számát általában emeljék, a nyelvtant és honismertetést ezentúl magyarul adják elő, a jelöltek a magyar

nyelvi oktatást a mintaiskolában hetenként több órán át meghallgassák s a magyarul tudók gyakorlati tanítása magyar nyelven történjék. E határozatok foganatosításának előkészítésében az igazgató a tanítóképzői ifjúságot két csoportra osztja: a kezdőkére és haladókra; amazoktól megkivánja, hogy tanítványaikat majdan a magyar olvasásra és az olvasottak megértésére oktathassák; emezektől, hogy magyar tannyelvű iskolákban sikeresen taníthassanak. «Diese provisorischen Massregeln — írja Léderer — entsprächen wohl den nationalen Anforderungen der sachkundigen wahren Fortschrittsfreunde, waren aber nicht geeignet, die aus der damals ohnedies schwülen Atmosphäre aufsteigenden Miasmen der schiefen Beurtheilung und der falschen Auffassung zu entfernen, welche das Barometer der dem jungen Institute so nothwendigen Theilnahme herabdrückten, und jene Staubwolken des Vorurtheils und Mistrauens zu zerstreuen, welche der neuangelegten Pflanzstätte die zum Gedeihen erforderlichen Sonnenstrahlen des Wohlwollens, und der Nachsicht zu entziehen drohten». Még hét évvel később is elfogja a keserűség, ez időszakra visszagondolván. 1867-ben megjelent értesítőjében hálát mond Dánielik József volt helytartótanácsosnak, Pápay István volt h. tan. titkárnak és Kriegler József igazgatónak «azon kegyes oltalmukért, melyben engem és az intézetet 1860-ban, az évben, melyben én mint német legtöbb kellemetlenségnek s alávaló rágalmazásnak voltam kitéve, részesítettek.»

Az átalakítás munkáját az igazgató pedig a felsőség követelte új irány szellemében folytatta tovább. Arra kéri a helytartótanácsot, hogy a német-magyar oktatási nyelvet meghonosító új tantervet helyben hagyja, a magyarul kevésbé tudó tanerőkre való tekintettel az osztályrendszer részben megszüntethesse, végül hogy a magyarban teljesen jártas új tanítót nevezzen ki. A helytartótanács mindezt teljesíti: a tantervet 1861. december 31-én szentesíti, az új állásra a pályázatot pár nappal később — 1862 január 9. — kiírja s júniusban már be is tölti. Ezentúl szám- és mértant és az új tárgyul behozott hazai történetet is magyar nyelven tanítják. Az 1862/63. tanév végén a magyar írásbeli már a képesítő vizsgálatnak kivétel nélkül kötelezett tantárgya. Ugyanekkor

a német tankönyvek helyébe részben magyar nyelvűek lépnek s a neveléstant s olvasókönyvek kezelését az igazgató magyarul adja elő (B. Chananja VI. 1863. 690.). Mindez igazolja, hogy akkor Budapesten gyorsabban, őszintébben magyarosodó iskola az izraelita tanítóképzőnél alig volt.

Áttérek most a három évfolyamu intézet tantervére. A tizenegy évről csak egyetlen óraterv maradt fenn: az 1872/3. tanévi, azt is az orsz. iroda levéltára őrizte meg. Ime

T á r g y a k	I. osztály	II. osztály	III. oszt.	Összesen
Héber tárgyak	5	5	5	15
Neveléstan	3	3	4	10
Magyar	3	3	2	8
Német	3	2	2	7
Történet	1	2	2	5
Földrajz	1	1	1	3
Számтан	1	2	2	5
Mértan	3	2	2	7
Természetrájd	2	2	1	5
Rájd	3	2	1	6
Szépírás	1	1	1	3
Ének	2	2	2	6
Könyvvitel	—	1	1	2
Osztály-látogatás	—	—	2	2
Összesen	28	28	28	84

Jegyzet. Nyáron azonfelül volt torna.

Lehetetlen elhallgatnunk, hogy az állami tanterv szerint ugyanekkor az első osztály heti óraszámá 30, a másodiké 31, a harmadiké 32, összesen 93 óra volt; nálunk pedig, hol ennek heti hat vallástani órájával szemben 15 héber óra szerepelt, mégis ily csekély heti óraszámmal: 84, érték be. Érthetetlen az is, hogy a természettan, melyre az állami tanterv négy órát ír elő, a mienkben teljesen hiányzik, holott a mértanra amannak két órájával szemben — vajjon miért? —

hetenként 7 óra jutott. Az ének heti hat órájával, látnivaló, még mindig a régi lenézést sínyli; zenét meg épen nem tanítanak. 1877-ben tudvalevőleg az állami tanterv a heti óraszámot 96-ra emeli; volt-e ez és milyen hatással intézetünkre, nem tudni. Annyit bizonyosnak tartok, hogy a közlött óratervet általában nem szabad intézetünkre nézve megállapodottnak és egyetlen évnél többre irányadónak tekinteni; változott az alkalmasint évről-évre, a mint a következőkből sejthetni.

Az első négy évfolyamú tanterv, 1881/82-ben, a következő volt:

T a n t á r g y a k	O s z t á l y				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
Hittan, ill. héber tárgyak .	4	6	5	6	21
Neveléstan	3	3	3	2	11
Gyakorló tanítás	—	—	2	8	10
Magyar nyelv s irodalom .	3	3	2	2	10
Német nyelv.	2	2	2	1	7
Számtan	2	2	2	—	6
Mértan és mértani rajz .	2	2	1	1	6
Történelem és alkotmány- tan	—	2	2	2	6
Földrajz	2	2	—	—	4
Természetrajz	2	—	2	1	5
Természettan és vegytan .	—	—	3	—	3
Rajzolás	2	2	2	—	6
Szépírás és könyvvitel . .	1	1	1	—	3
Ének és zene	4	4	4	2	14
Testgyakorlás	1	1	1	1	4
Összesen	28	30	32	26	116

Minthogy az adminisztrácziónak ezentúl folyó ellenőrzése az adatok nagy részét megmentette a feledéstől és elkallódástól, jóformán lépésről-lépésre követhetjük ez óraterv —

elváltozását és megromlását. Rövid négy évvel később a harmadik osztályban a tárgyak egyharmadát, a negyedikben a tárgyak felét heti 1, egyetlen egy órában adják elő; egyes tárgyak is lényeges változást szenvedtek. A hébert pl. így tanítják: I. osztály: 3, II. osztály: 5, III. osztály: 5, IV. osztály: 7, tehát már csak 20 órában; neveléstan 12-re emelkedett, a gyakorló tanítás 10-ről 6-ra szállott alá; magyar- és földrajz-órák fogytak, ellenben német-, mennyiségtan-, mértan, ének-, zene- és torna-órák szaporodtak. Történet-, természettan- és természetrájz-órák változatlanok maradtak ugyan, de a felosztás rendjét teljesen fölforgatták. Íme:

történet	1881. I: 0,	II: 2,	III: 2,	IV: 2,
»	1885. I: 1,	II: 2,	III: 2,	IV: 1,
természettan	1881. I: 0,	II: 0,	III: 3,	IV: 0,
»	1885. I: 0,	II: 0,	III: 2,	IV: 1,
természetrájz	1881. I: 2,	II: 0,	III: 2,	IV: 1,
»	1885. I: 2,	II: 1,	III: 1,	IV: 1.

Így szaporodtak és fogytak és változtak az órák és a tárgyak az igazgatótanács felügyelete alatt az igazgatótanács tudta és beleegyezése nélkül. Az ember szinte a legrégebb jó időkhöz képzelem magát vissza, a jegyzőkönyvekben ilyeneket olvasván: 1881. év október 12.: «3. Szóba hozatik, hogy a IV. évfolyamnak minden kedden három üres órája lévén, ugyanannyi órát osztálylátogatással kénytelen tölteni». «E bajon segítő Bein tanár úr arra kínálkozik, hogy a IV. évfolyamot minden kedden d. e. 10—11-ig a maga szakmájában foglalkoztatja». 1881. december 4-én, 5. pont: Léderer tanár kevesli a hetenkénti egy órát, melyben a második évfolyamban a neveléstant elő kell adnia (pedig a csak most megerősített tanterv három órát írt elő; az igazgató, nem tudni miért, két órát belőle nyilván más tárgynak adott). Határozat: «Igazgató a második félévben egy órai többletet helyez e célra kilátásba». 1882. február 5.: «2. Léderer jelenti, hogy a képző második évfolyamában a kötelezett tanórákon felül hetenként még egy tanórát ad», «közhelyesléssel fogadtatják».

Egy derék pedagógiai írónk azt javasolta, hogy a millenniumi értesítőkhöz az iskolát jellemző adományokat se

mellőzzük. Ha ily gyűjtemény létesülne, sok becses anyaggal szolgálhatnánk.

Egyes tantárgyakról még külön érdemes megemlékezni. Az ének- zene tanításait 1862/63. tanév alatt Léderer (B. Chanja, VI. 691.) hiába szorgalmazta — tizenhét évig beérték a kántorének-tanítással. A zene behozatalának érdeme Deutsch Henrik nevéhez fűződik. Sok utánjárással végre kieszközölte, hogy pályázatot hirdettek ez állásra, melyet 1880. november hó végén be is töltöttek, a midőn egyúttal három zongora vételét határozták el; azt ítélte az igazgatótanács, hogy ez «egyelőre» elég, mert az első évben csak két osztályban fognak zenét tanulni. Az utolsó pillanatban aztán úgy találták, hogy annak az 57 tanulónak — két zongora is untig elég s annyit vettek. Most négy osztályban 132: százharminczketten tanultak zenét, de azért eddig mindig csak két zongora van és — ez is adoma számba mehet — még mindig ugyanaz a két darab, most már 17 éves zongora!

Tornát 1867. óta tanítanak nálunk; a Rombach-utcai helyiségben csak nyári tornahely volt, a mostaniban csak téli van.

Jelenleg érvényben levő tantervünket az államival összevetve a következő óraterv mutatja:

Folyószám	T a n t á r g y	O s z t á l y								Heti órák	
		I.		II.		III.		IV.		összege	
		állami	nálunk	állami	nálunk	állami	nálunk	állami	nálunk	állami	nálunk
1	Hittan, ill. héber tantárgyak . .	2	5	2	5	2	5	—	6	6	21
2	Neveléstan . .	3	2	3	3	3	3	3	3	12	11
3	Gyakorló tanítás	—	—	—	—	1	1	2	5	3	6
4	Magyar nyelv s irodalom . .	3	3	3	3	2	2	2	2	10	10
5	Német nyelv . .	3	3	3	2	2	2	2	2	10	9
6	Világtörténet . .	—	2	—	2	3	—	—	—	3	4
7	Magyar történet s alkotmányt. .	—	—	—	—	—	2	4	2	4	4
	Átvitel . .	11	15	11	15	13	15	13	20	48	65

Folyószám	Tantárgy	O s z t á l y								Heti órák összege	
		I.		II.		III.		IV.		állami	nálunk
		állami	nálunk	állami	nálunk	állami	nálunk	állami	nálunk		
	Áthozat. .	11	15	11	15	13	15	13	20	48	65
8	Földrajz . . .	2	1	2	1	—	1	—	—	4	3
9	Mennyiségtan .	3	2	2	2	2	2	2	1	9	7
10	Mértan . . .	—	—	2	1	1	1	1	—	4	2
11	Fizika és kémia	—	—	—	—	2	2	3	2	5	4
12	Természetrájz .	2	2	2	2	2	1	—	—	6	5
13	Rajz és szépírás	3	3	2	2	1	1	1	1	7	7
14	Ének és zene .	4	4	4	5	4	5	2	5	14	19
15	Testgyakorlás .	2	2	2	2	2	2	2	2	8	8
16	Gazdaságtan .	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—
	Összesen .	27	29	27	30	27	30	26	31	107	120

Magának a tananyagnak részletes felosztását nincs módomban közölni. De mégis külön mutatom be, fontossága miatt, a *héber* tárgyak részletes tervét, a mint most állandóan érvényben van:

Folyószám	Egyes tantárgyak	O s z t á l y				Összesen
		I.	II.	III.	IV.	
1	Vallástan	—	—	—	2	2
2	Pentateuchus	2	2	2	2	8
3	Próféták	—	1	—	—	1
4	Hagiografák	—	—	2	—	2
5	Héber nyelv	1	—	—	—	1
6	Rabb. olvasmányok	—	—	—	1	1
7	Liturgia	1	1	—	—	2
8	Zsidók története	1	1	1	—	3
9	Zsidó nevelés története .	—	—	—	1	1
	Összesen	5	5	5	6	21

Hadd álljon itt még a *zenei* tárgyak mostani óraterve is részletezve :

Folyó szám	Egyes tantárgyak	O s z t á l y				Összesen
		I.	II.	III.	IV.	
1	Zongora	1	2	1	1	5
2	Hegedű	—	1	1	—	2
3	Ének	2	1	—	—	3
4	Kántor-ének	—	—	1	1	2
5	Zeneelmélet	—	—	1	1	2
6	Gyakorló énektanítás . .	—	—	—	1	1
7	Kar-ének (zenekar) . . .	{ 1	1	1	1 }	4
	Összesen	4	5	5	5	19

Háziipar, szőlőművelés, méhészet, selyemhernyótenyésztés, tűzoltás, okszerű baromfitenyésztés, gazdasági szakoktatás — szóval mind annak a számára, a mit «az oktatás-gyakorlati kibővítésének» mondanak, nálunk soha tanfolyam nem volt. Reméljük, hogy minden idegen irányba való tereleléstől intézetünk ezentúl is óva marad.

Közlöm végül, mint érdekes anyagot, a nálunk eddig használt összes tankönyveket tárgyak szerint csoportosítva, megjegyezvén, hogy a dűlt szedés a ma is használatban levő tankönyvet mutatja.

Héber.

Deutsch Henrik, Mózes öt könyvének fordítása.

Stern Mór, Mózes öt könyvének fordítása.

Schreiner Márton, Bibliai szemelvények.

Biblia.

Én Jákób.

Deutsch Henrik, Imakönyv fordítása.

Imakönyv.

Stern M. E., Masslul.

Deutsch H., Hebräische Grammatik

Stern Ábrahám, Héber nyelvtan.

Hecht, Geschichte d. Israeliten.

Cassel-Kármán, Zsidók története.

Goldberg Ráfáel, Zsidó nép és irodalom története.

Stern Ábrahám, Izraél története.

Csukássi-Schön, Zsidók története.

Kohn Salamon, Vallástan.

Büdinger, More lemorim.

Wahrman Juda, Dath Jehuda.

Deutsch Henrik, Életforrás.

Krausz Sámuel, Rendszeres zsidó vallás- és erkölctan.

Nevelés- és oktatástan.

- Léderer, Isr. Erziehungslehre.
 Schmied K., Buch der Erziehung.
 Léderer, Az ápolás módszere.
 Léderer, Példaadás és szoktatás módszere.
 Klamarik, Lélektan.
 Dittes-Gyertyánfy, Gondolkodástan.
 Joly H. Propaedeutika.
 Kiss Áron és Öreg János, Nevelés és oktatástan.
 Dr. Széll Lajos, Vezérkönyv az életmentéshez.
 Dr. Schermann Adolf, Test- és egészségtan
 Kiss Á., Nevelés- és okt. története.
 Browning, A nevelés elméletének története.
 Léderer, Az oktatás módszere.
 Léderer, Die Methodik des Unterrichts.
 Rendek József, Tanításmód.
 Gönczy-Léderer, Vezérk. az írva-olv. tan.
 Nagy László, Vezérk. a beszéd- és ért. gyak. tan.
 Gönczy-Léderer, Utasítás a földgömb és tellurium ismeretéhez.
 Emericzy, Vezérkönyv a számtan-tanításhoz.
 Kehr-Környei, Tanító az iskolában.
 Emericzy, Részletes és ált. tanítástan.
 Dittes—Gyertyánfy, Népisk. módszertana.

Magyar nyelv és irodalom.

- Kempelen, Ihász, Töpfler, Riedl, Dallos, Führer magyar nyelvtanai.
 Szvorényi, Kármán, Kis Áron, Kis-Péterfy-Komáromi olvasókönyvei.
 Névy, Írásművek elmélete.

- Névy, Irodalom történet.
 Greguss, Költészettan.
 Beöthy, Irodalomtörténet.
 Simonyi, Magyar nyelvtan.
 Arany, Toldi.
 Riedl, Poetika.
 Riedl, Rhetorika.
 Szántó Kálmán, Magyar irodalom története.
 Szántó Kálmán, Irod.-tört. olvasókönyv.
 Olvasmányok váltakozva:
 Gyulai Emlékbeszédek, Kisfaludy Csalódások, Katona, Bánkban, Molière Tudós nők.

Német nyelv.

- D. W. Jütting, Deutsche Sprachlehre.
 L. Kellner, Kurze-deutsche Sprachlehre.
 L. Kellner, Lehrgang der deutschen Sprache.
 K. G. Högelsberger, Gesamtgebiet der deutschen Sprachwissenschaft im Abriss.
 A. Lüben u. C. Nacke, Einführung in die deutsche Literatur.
 G. Brüning, Mustersammlung der schönsten Stellen deutsch. Klassiker.
 Herder, Schulreden.
 Shakspeare, Macbeth, ford. Schiller.
 Shakspeare, Julius Caesar, ford. Schlegel.
 Goethe, Iphigenie auf Tauris.
 Schiller, Wilhelm Tell, magyarázta Heinrich G.
 Lessing, Nathan der Weise.

Történelem és alkotmánytan.

- Georg Weber, Weltgeschichte.
 Welter-Füßy, Világtörténet.
 Freeman-Marczali, Világtörténelem.
 Majláth, Geschichte des Kaiserthums Oesterreich.

Neumann Soma, Magy. történelem.
 Horváth Mihály, magyarok törté-
 nete.
 Sebestyén, Magyarország története.
Marczali, Magyarország története.
 Környei-Mayer, Alkotmánytan.
Csiky Kálmán, Alkotmánytan.

Földrajz.

L. Heufler, v. Reichs und Landes-
 kunde des Kaiserstaates Oes-
 terreich.
 M. A. Becker, Oest. Vaterlands-
 kunde.
 A. Lederer, Heimatskunde von Un-
 garn.
 W. Warhanek, Erdbeschreibung.
 Fr. Hauke, Geographie.
 Hauke-Környei, Földrajz.
Bárány Gyula, Földrajz. Tanító-
 képezdek számára.
Atlasz, Lange-Cherven v. Kozma.

Mennyiségtan.

Strehl, Aufgabensammlung.
 Močnik, Geometrie für das Unter-
 gymnasium.
 Močnik, Rechenbuch.
 Močnik-Szabóky, Mértani nézlet-
 tan.
 Močnik-Szalóky, Méréstan elemei.
 Emericzy Géza, Gyakorlati mér-
 tan.
Lutter Nándor, Logarithmus.

Természettudományi tárgyak.

Zippe, Naturgeschichte.
 Curtmann und Sommerlad, An-
 schauungsunterricht in der Na-
 turgeschichte.
 Johann Krüger, Schule der Physik.
 Heller Ágoston, Természettan.

Kont Gyula, Természettan.
Bein Károly, Természettan.
 Paszlavszky, Állattan.
 Kriesch János, Állattan.
Bátori, Állattan.
 Kriesch, Növénytan.
Bátori, Növénytan.
Kriesch, Ásványtan.

Rajz.

K. Schmiedt.
 A. Lüben.
 C. L. Franke.
 A. Warmholz.
 Maszák Hugó, Vezérkönyv a rajz
 tanításához.

Ének és zene.

Bayer-Brünn, Schule der Geläufig-
 keit.
Bayer, Zongora-iskola.
 Bartalus István, Zongora-iskola tö-
 meges tanítás használatára.
Major J. Gyula, Zongora-iskola.
Schön, Hegedű-iskola.
Huber, Hegedű-iskola.
Major J. Gyula, Összhangtan.
Bartalus-Gyertyánffy, Karének-
 gyűjtemény.
 Kohn Sámuel, Új dalkoszorú.
 E. Hecht, Liederbuch.
 Bánfi Sándor, Az ének módszere
 s tanítása az elemi isk.
 Major, Énekkönyv a népisk. zene-
 tanításához.
Major J. Gyula, Vallásos ének-
 könyv.

Testgyakorlás.

Porzsolt, Az elemi iskolai tornázás
 kézikönyve.

IV.

A t a n t e s t ü l e t.

Az osztrák Praeparandenlehrer. — Az elemi iskolai tanítók a képzőnek is tanítói. — A költségkimézés elve a tanerők kiszemelésében. — Az igazgatótanács ingadozik a szakértelem szükségességének elismerésében, majd kimondja, hogy a tanári kar teljesen átalakítandó. — Az intézet alapításától máig: a tantestület díjazásának változásai; — a tantestület teljes kimutatása; — ki mikor mit tanított. — A tanári létszám hullámzásának táblázatos feltüntetése 1887 óta.

Az osztrák rendtartás szerint a mintaiskola igazgatója volt rendszeren a «Lehrerbildner» vagy «Praeparandenlehrer» is; az igazgatónak az elemiben is kellett tanítania, viszont a tanítóknak a képzőben is. A vezető elv az volt, hogy minél kevesebb oktató közt oszolják meg a tanítás. Mikor a pesti izr. mintafőelemi iskolát megalapították, a kinevezett tanítóknak, mint tudjuk, mindjárt kötelességökké tették, hogy a majdan megnyíló képzőben is kell tanítaniok. Léderer 1858-ban kiadott első Programmjában hirdeti is: az új mintaiskolának a tanítóképzés is föladata s a tanítók e föladatra tényleg készülnek. A helytartótanács ideiglenesen is csak e kötelezettséggel nevez ki új tanerőket a mintaiskolához; így 1860. Reis Henriket, 1862. Henik Mórt; ez utóbbinak kinevezésében egyenesen benne van, hogy «a magyar nyelven kívül ezen intézet igazgatójának belátása szerint más tanszakokból is a szabályszerűleg meghatározott óramennyiségben előadásokat tartani köteles leend». Tehát az igazgató a saját belátása szerint való szakembernek tehetette meg a tanítót.

Érdekes, hogy Deutsch Henrik 16 évvel később sem nézte a dolgokat más szempontból. «Folyó augusztus hó 6-án kelt átiratában — írja neki az országos iroda 1878. aug. 9. 5067. sz. a. — előterjesztett javaslatot, mely szerint a gyakorló iskolai osztályok összevonandók és az ennek folytán nyerendő tanerők volnának a tanítóképzőben az üresedésben levő tanszék ideiglenes betöltésére fordítandók, helyeslőleg tudo-

másul veszem.» S négy gyakorló iskolai tanító csakugyan az új tanév elején a képzőbe lett beosztva.

Ezeket az állapotokat csak az igazgatótanács bolygatta meg. A szakértelem szükséges voltának elismerésében azonban ő is habozik eleinte s 1881. május 25. csak «a tantárgyaknak az egyes tanárok kezében az eddiginél czélszerűbb módon való csoportosítása érdemében» szólal fel s ugyanez év június 17-én a tarthatatlan elv utolsó visszhangjaként «költségkimézés tekintetéből czélszerűnek mutatkozván lehetőleg alkalmazott gyakorló iskolai tanítót a tanítóképezdében foglalkoztatni, az igazgatótanács a folyó hóban tartandó vizsgák folyama alatt a tanítók képességéről és megbízhatóságáról magának meggyőződést fog szerezni». Az eredmény az volt, hogy csak egyetlen gyakorló iskolai tanító maradt ezentúl a képzőben.

Minél behatóbban foglalkozott azonban az igazgatótanács a tanári karral, annál sürgősebbnek találta teljes átalakítását. Az 1885. jan. 26. jegyzőkönyvben olvassuk: «Általában a tanítóképezdei tanítást illetőleg Kármán Mór tanácsstag előadja a mult évben vett megbízása alapján iskola-látogatások alkalmával szerzett tapasztalatait. Ezek olyneműek, hogy a tanítóképezde tanártestületének teljes átalakítását teszik szükségessé, főképen abból a szempontból, hogy a tanítójelöltek a magyar nyelv helyes és szabatos használatában megfelelő oktatást nyerhessenek és kellőképen gyakoroltassanak». 1885. márcz. 26: magyar nyelvre és történetre középiskolai tanárképesítéssel bíró szakember nevezendő ki; egyúttal elrendeli az igazgatótanács a héber tárgyak revízióját. 1885. aug. 21. korholja «a mostani rendszertelenséget, mely mellett a legheterogénebb tantárgyak kezeltetnek egy és ugyanazon tanár által». Az igazgatónak a gyakorló iskola átalakítására vonatkozó javaslatával addig nem óhajt a tanács foglalkozni, «míg a tanítóképezde célba vett átalakítása keresztülvive nem leend». Végül: «Az intézet azon tanárai, kiknek hiányos magyar nyelvezete fölötte kívánatossá teszi, hogy alkalmasabb tanerők által pótolassanak, különben is már 28 szolgálati évet töltenek be ez intézetnél, úgy hogy nyugdíjaztatásukat két év múlva már önmaguk is fogják követelhetni, tehát az intézetnek az igazgatótanács által

kilátásba vett átalakítása legfeljebb két év múlva leszen már teljesen keresztül vihető».

S csakugyan két év múlva megkezdődött e processus az események lánczolata úgy hozta magával, hogy e kényes feladat végrehajtása e sorok írójára maradt.

A tantestület fizetése a következő módon változott. 1858. jan. 11-iki rendelettel a mintaiskola két tanítójának évi fizetése 700, a többié 600 frt volt. 1864. febr. 21-én, midőn a helytartótanács lakbérsegélyt engedélyez, már ketten 735 frt fizetést húznak és 140 frt lakbérsegélyt, négyen 630 frt és 120 frt, hárman 600 és 120 frtot, egy altanító 315 frtot és 75 frt lakbérsegélyt. 1867. nov. 5-én a magyar kormánytól új kinevezési okleveleket kapnak a régi fizetés megerősítésével, csak Léderer híz igazgatói díj fejében még 200 frtot. 1872. szept. 30-án, midőn a gyakorló iskolai tanítók kineveztetnek, mindenkinek fizetése 900 frt és 225 frt — most már — lakbér. Az igazgató fizetése volt ekkor 900 frt, pótléka szintén 900 frt; az egyik tanár fizetése 735 frt, pótléka 465 frt, a másiké 630 és 570 frt, a harmadiké 325 és 875 frt, szóval törzsfizetés és pótlék együtt mindenik esetben 1200 frtot tett. Ez állapotot törvényesítette a miniszteri rend. 1879. szept. 1-től fogva, mely szerint a három tanár fizetése egyformán 1200 frt, az igazgató azonfelül kap 200 frt igazgatói tiszteletdíjat és 600 frt személyes pótlékot. Ezentúl intézetünk tanári fizetései az állami törvény határozatai után igazodnak — elméletben; tényleg tanáraink az államiakkal szemben egy fizetési fokozattal hátrább vannak: nem mint a többi fővárosi tanártársaik a VIII. fizetési osztály 2. fokozatában, hanem VIII. 3-ban, a mi rovásukra évi 200 frt különbséget tesz.

A nálunk alkalmazásban volt tanerők összeségét abécze-rendben a legszükségesebbnek vélt adatokkal együtt a következő rovatos kimutatás tünteti föl; az olvasóra bízom egyéb-iránt az arról való elmélkedést, nem sok-e egy intézetnek, hogy negyven év alatt harmincznégy tanára és huszonkét tanítója volt, holott ezek közül még él: 23 tanár, és 13 tanító — noha másfelől tény, hogy a legtöbb hazai tanítóképzőben szakasztott ilyenek voltak a viszonyok.

Folyószám	N e v e	Előbbi minősége	Intézeti állása	Mettől meddig	Jegyzet
I. I g a z g a t ó k					
1	Dr. Bánóczi József	orsz. rabbiképző-intézeti tanár	ideiglenes végleges	1887 nov.—1891 decz. 1893 júl.— máig	működik 1875 óta
2	Deutsch Henrik	középiskolai hittanár Budapesten	végleges	1868 máj.—1887 nov.	I. a tanárok rovatában
3	Léderer Abrahám	a minta-főlelemi tanoda igazgatója	ideiglenes végleges	1859 okt.—1860 okt. 1860 okt.—1868 máj.	I. a tanárok rovatában
4	Mendl Lajos	intézetünk tanára	ideiglenes	1892 jan.—1893 jún.	I. a tanárok rovatában
II. T a n á r o k					
1	Balogh Ármin	okleveles tanár	ideiglenes rendes	1885 szept.—1888 okt. 1888 okt.— máig	1893 szept. óta az orsz. rabbiképző-int. beosztva
2	Bánfi Sándor	magán zenetanító	ideiglenes	1880 nov.—1886 jún.	meghalt 43 éves korában 1890 szept. 14. Budapesten
3	Barna Jakab	székesfővárosi tanító	»	1890 szept.— máig	székesfővárosi tanító Buda- pesten
4	Bartos Fülöp	reáliskolai segédtanár Budapesten	»	1888 ápr.—1890 jún.	reálisk. tanár Szegeden
5	Bein Károly	orsz. rabbiképzőint.tanár	»	1881 szept.— máig	orsz. rabbiképzői tanár
6	Blum Izraél	hitk. kántor Budapesten	»	1861 okt. — 1862 márcz.	meghalt 57 éves korában 1887 nov. 28. Troppauban
7	Bokelberg Ernő	a budapesti nemzeti tornaegylet művezetője	»	1867 márcz.—1882 jún.	meghalt 52 éves korában 1891 nov. 17. Budapesten
8	Deutsch Henrik	intézetünk igazgatója	rendes	1887 nov. — 1889 decz.	meghalt 70 éves korában 1889 decz. 18. Budapesten
9	Dr. Eisler Mátyás	rabbi-jelölt	ideiglenes	1890 szept.—1891 jún.	főrabbi Kolozsvárt
10	Füredi Ignác	intézetünk gyakorló isk. tanítója	beosztva	1878 szept.—1886 szept. 1887 febr.—1887 jún.	I. a tanítók rovatában

II. Tanárok

11	Glück Sámuel	izr. hitk. karvezető Budapestben	ideiglenes	1862 márcz.—1871 jún.	hitközségi énektanító Budapestben
12	Dr. Halász Ignác	okleveles tanár	»	1878 márcz.—1878 jún.	egyetemi tanár Kolozsvárt
13	Dr. Hajnóczi R. József	tollnok a budapesti tanfelügyelőségénél	»	1882 szept.—1888 ápr.	kir. tanfelügyelő Szepesm.
14	Henik Mór	a minta-főlelemi tanoda tanítója	rendes	1862 jún.—1876 márcz.	meghalt 52 éves korában 1877 jan. 2 Budapestben
15	Herz Jakab	a minta-főlelemi tanoda tanítója	beosztva	1859 okt.—1866 júl.	I. a tanítók rovatában
16	Kircz József	a gyakorló isk. tanítója	»	1877 okt.—1881 jún. 1887 nov.—1890 jún.	meghalt 69 éves korában 1894 nov. 10. Budapestben
17	Kneifel Antal	magán zenetanító	ideiglenes	1859 okt.—1861 júl.	meghalt 57 éves korában 1885 febr. 24. Budapestben
18	Kohn Salamon	a minta-főlelemi tanoda tanítója	beosztva	1859 okt.—1872 júl.	meghalt 77 éves korában 1884 ápr. 2. Budapestben
19	Dr. Krausz Sámuel	középisk. hittanár Budapestben	ideiglenes rendes	1893 decz.—1894 szept. 1894 szept.— máig	működik 1893 óta
20	Léderer Ábrahám	intézetünk igazgatója	rendes	1868 máj.—1889 jún.	nyugd. tanár Budapestben
21	Major J. Gyula	zenekedv. tanár és kar-mester Budapestben	ideiglenes rendes	1887 szept.—1893 máj. 1893 máj.— máig	működik 1885 óta
22	Dr. Málnai Mihály	okleveles tanár	ideiglenes rendes	1885 szept.—1889 szept. 1889 szept.— máig	működik 1885 óta
23	Mendl Lajos	a minta-főlelemi tanoda tanítója	rendes	1859 okt.— máig	működik 1857 óta
24	Neumann Ignác	a minta-főlelemi tanoda tanítója	beosztva	1859 okt.—1862 jún.	I. a tanítók rovatában
25	Ózer Zsigmond	a gyakorló isk. tanítója	»	1878 szept.—1881 jún.	I. a tanítók rovatában
26	Radó Vilmos	tanítónőképző-int. tanár Budapestben	ideiglenes	1876 ápr.—1877 febr.	tanítónőképző-intézeti tanár Budapestben
27	Reif Jakab	reálisk. tanár Bpsten	»	1876 szept.—1878 jún.	reálisk. tanár Budapestben

Neve	Előbbi minősége	Intézeti állása	Mettől meddig	Jegyzet
II. Tanárok				
28 Reis Henrik	a minta-főlelemi tanoda tanítója	beosztva	1860 okt. — 1866 nov.	meghalt 35 éves korában 1868 febr. 8. Budapesten
29 Schütz Manó	a minta-főlelemi tanoda tanítója	»	1859 okt. — 1868 okt.	meghalt 70 éves korában 1890 jan. 1. Budapesten
30 Schwartz Mór	a minta-főlelemi tanoda tanítója	rendes	1859 okt. — 1888 jún.	nyugd. tanár Bécsben
31 Dr. Schreiner Márton	rabbi Csurgón	»	1891 szept. — 1893 decz.	rabbiképzőitanár Berlinben
32 Dr. Simonyi Zsigmond	okleveles tanár	ideiglenes	1877 febr. — 1878 márcz. 1878 szept — 1881 jún 1886 szept. — 1887 febr. } 1887 szept. — máig	egyet. tanár Budapesten
33 Stern Mór	a gyakorló isk. tanítója	beosztva	1871 okt. — 1889 jún.	működik 1860 óta
34 Suschny Jakab	izr. hitk. kánt. Bpsten	ideiglenes		nyugd. hitk. kántor Bpsten
III. Tanítók				
1 Becher Jakab	izr. mintaiskolai tanító Pécsett	tanító	1872 okt. — 1890 jún.	nyugd. tanító Budapesten
2 Bokelberg Ernő	a bpesti nemzeti tornaegylet művezetője	ideigl. tanító	1867 márcz. — 1882 jún.	meghalt 52 éves korában 1891 nov. 17. Budapesten
3 Füredi Ignác	izr. mintaiskolai tanító S.-A.-Ujhelyen	tanító	1872 okt. — 1881 jún. 1886 szept. — máig	működik 1862 óta
4 Glück Sámuel	izr. hitk. karvezető Budapest	énektanító	1864 okt. — 1888 jún.	hitközségi énektanító Buda- pesten
5 Halász Nátán	izr. mintaiskolai tanító S.-A.-Ujhelyen	tanító	1867 nov. — 1870 júl.	izr. hitk. leányisk. igazgató Budapesten
6 Henik Mór	magántanító Budapesten	magyar tan.	1862 jún. — 1867 júl.	meghalt 52 éves korában 1877 jan. 2. Budapesten
7 Herz Jakab	nevelő Prágában	oszt. -tanító	1857 okt. — 1868 okt.	meghalt 37 éves korában 1881 szept. 15. Budapesten

III. T a n í t ó k

8	Kircz József	izr. mintaiskolai tanító Temesvárt	tanító	1872 okt.—1888 szept.	meghalt 69 éves korában 1894 nov. 10. Budapesten
9	Kneifel Antal	magán zenetanító	énektanító	1857 okt.—1861 júl.	meghalt 57 éves korában 1885 febr. 24. Budapesten
10	Kohn Salamon	okl. rabbi és hitoktató	vallástanító	1857 okt.—1872 júl.	meghalt 77 éves korában 1884. ápr. 2. Budapesten
11	Kornfeld Gyula	okleveles tanító	ideigl. tanító	1871 máj.—1872 szept.	izr. hitk. isk. aligazgató Bu- dapest
12	Léderer Ábrahám	izr. hitk. elemi isk. igaz- gató Tatán	igazgató	1857 okt.—1860 júl.	I. az igazgatók rovatában
13	Mendl Lajos	nevelő Prágában	oszt.-tanító	1857 okt.—1867 júl.	I. a tanárok rovatában
14	Neumann Ignác	okleveles tanító	altanító	1857 okt.—1859 jan.	magánzó Budapesten
15	Ózer Zsigmond	izr. hitk. tanító Székes- fehérvárt	oszt.-tanító	1859 febr.—1872 júl. 1866 nov.— máig	működik 1850 óta
16	Rechnitz Adolf	izr. hitk. tanító Nagy várardon	oszt.-tanító	1867. okt.—1872 júl.	izr. hitközségi isk. igazgató Besztercebányán
17	Reis Henrik	izr. hitk. elemi leányisk. tanító Budapesten	ideigl. oszt.- tanító	1860 okt.—1866 nov.	meghalt 35 éves korában 1868 febr. 8. Budapesten
18	Rosenberg Henrik	okleveles tanító	altanító	1859 okt.—1860 júl.	meghalt 34 éves korában 1870 márcz. 28. Bpsten
19	Schütz Manó	izr. hitk. tanító Gewitsch- ben, Morvaország	héber tanító	1857 okt.—1868 okt.	meghalt 70 éves korában 1890 jan. 1. Budapesten
20	Schwartz Mór	nevelő Prágában	oszt.-tanító	1857 okt.—1867 júl.	I. a tanárok rovatában
21	Sichel Jakab	izr. hitk. tanító Bony- hádon	altanító	1860 okt.—1872 júl.	magánzó Budapesten
22	Stern Mór	izr. mintaiskolai igaz- gató S.-A.-Ujhelyen	tanító	1872 okt.—1886 jún. 1887 febr.—1887 jún.	I. a tanárok rovatában

Ki mikor mit tanított intézetünkön ennek fennállása óta, a következő pontos összeállítás mutatja, mely egyebek közt szomorúan illusztrálja néhány főfontosságú tárgynak hullámzását is:

Héber tárgyak.

Schütz Manó, 1859—1868.
Kohn Salamon, 1859—1872.
Deutsch Henrik, 1868—1887.
Kircz József, 1877—1881.
Füredi Ignác, 1881—1886.
Stern Mór, 1886—1887.
Füredi Ignác, 1887—1887.
Stern Mór, 1887—maig.
Kircz József, 1887—1890.
Dr. Eisler Mátyás, 1890—1891.
Dr. Schreiner Márton, 1891—1893.
Dr. Krausz Sámuel, 1893—maig.

Neveléstan.

Léderer Ábrahám, 1859—1889.
Dr. Málnai Mihály, 1887—maig.

Magyar.

Neumann Ignác, 1859—1862.
Henik Mór, 1862—1876.
Radó Vilmos, 1876—1877.
Dr. Simonyi Zsigmond, 1877—1878.
Dr. Halász Ignác, 1878—1878.
Füredi Ignác, 1878—1885.
Stern Mór, 1878—1881.
Balogh Ármin, 1885—1893.
Stern Mór, 1893—1894.
Dr. Bánóczi József, 1893—maig.
Balogh Ármin, 1894—maig.

Német.

Léderer Ábrahám, 1859—1866.
Reis Henrik, 1860—1866.
Mendl Lajos, 1866—maig.

Történet.

Mendl Lajos, 1870—1885.
Dr. Málnai Mihály, 1885—1887.
Balogh Ármin, 1887—1893.
Mendl Lajos, 1893—1895.
Dr. Málnai Mihály, 1893—maig.

Földrajz.

Mendl Lajos, 1859—1889.
Dr. Málnai M. 1889—1895.
Mendl Lajos, 1895—maig.

Mennyiségtan.

Léderer Ábrahám, 1859—1862.
Mendl Lajos, 1860—1862.
Henik Mór, 1862—1876.
Reif Jakab, 1876—1878.
Ózer Zsigmond, 1878—1881.
Bein Károly, 1881—maig.

Természettan.

Léderer Ábrahám, 1862—1880.
Bein Károly, 1880—maig.

Természetrész.

Léderer Ábrahám, 1862—1889.
Mendl Lajos, 1889—1893.
Stern Mór, 1893—1894.
Mendl Lajos, 1894—maig.

Mértani és szabadkézi rajz.

Schwartz Mór, 1859—1888.
Stern Mór, 1888—maig.

Szépírás.

Herz Jakab, 1859—1866.
Schwartz Mór, 1865—1888.
Stern Mór, 1888—maig.

Könyvvitel.

Schwartz Mór, 1870 – 1888.
Stern Mór, 1888—1890.

Ének és zene.

Bánfi Sándor, 1880 – 1886.
Major J. Gyula, 1887—máig.

Kántor-ének.

Kneifel Antal, 1859 – 1861.
Blum Izraél, 1861—1862.
Glück Sámuel, 1862—1871.
Suschny Jakab, 1871—1889.

Torna.

Bokelberg Ernő, 1867—1882.
Hajnóczi R. József, 1882—1888.
Bartos Fülöp, 1888—1890.
Barna Jakab, 1890—máig.

Végül a tanárok létszámának hullámzását 1887 óta egy kis táblázatban tüntetem fel, mely a consolidálás és egészség haladó útját, de egyúttal azt is mutatja, hogy még mindig nem vagyunk a kívánatos célnál. Volt:

Folyó szám	É v	Rendes tanár	Ideigl. tanár	Beosztva	Tanító	Összesen
1	1887—88	4	7	1	5	17
2	1888—89	4	6	2	3	15
3	1889—90	3	4	2	3	12
4	1890—91	4	3	1	2	10
5	1891—92	4	3	1	2	10
6	1892—93	5	2	1	2	10
7	1893—94	5	2	1	2	10
8	1894—95	5	3	1	2	11
9	1895—96	5	3	1	2	11
10	1896—97	5	3	1	2	11

Névszerint a most működő tanerők a következők:

Igazgató: Dr. Bánóczi József.

Rendes tanárok: Dr. Krausz Sámuel, Major J. Gyula, Dr. Málnai Mihály, Mendl Lajos.

Ideiglenes tanárok: Balogh Ármin, Barna Jakab, Bein Károly.

Be van osztva: Stern Mór.

Tanítók: Füredi Ignác, Ózer Zsigmond.

Az elhaltak, nyugdíjasok és jelenleg működők méltatását bízunk arra, ki mindnyájunk igaz birája lesz: az időre.

V.

A t a n u l ó k.

A tanulók száma év elején és végén az intézet fennállása óta; a kilépők százaléka. — A növendékek kora. — Miért oly nagy nálunk az idősebb tanulók száma? — Tanulóink kimutatása származás szerint. Szempontok a tanulságok levonására. — A tanulók anyanyelve; magyarsodásuk a régibb és újabb adatok tükrében. — A szorgalmi eredmény táblázatos kimutatása az 1871/72. tanévtől fogva.

Tanulóink számáról a következő táblázatban adok fölvilágosítást, mely egyúttal év és osztály szerint mutatja a tanulságos különbséget a tanév eleje és vége között.

Sorszám	Tanév	I. oszt.		II. oszt.		III. oszt.		IV. oszt.		Összesen		
		tanév		tanév		tanév		tanév		tanév		a kilépettek o/o-a
		elején	végén	elején	végén	elején	végén	elején	végén	elején	végén	
1	1859/60	32	26	—	—	—	—	—	—	32	26	18·75
2	1860/61	46	43	36	25	—	—	—	—	82	68	17·07
3	1861/62	13	10	39	26	—	—	—	—	52	36	30·76
4	1862/63	36	21	19	16	—	—	—	—	55	37	32·72
5	1863/64	30	23	21	18	—	—	—	—	51	41	19·60
6	1864/65	29	18	22	20	—	—	—	—	51	38	25·49
7	1865/66	27	22	20	15	—	—	—	—	47	37	21·27
8	1866/67	27	19	28	20	—	—	—	—	55	39	29·99
9	1867/68	24	16	15	13	—	—	—	—	39	29	25·64
10	1868/69	18	16	11	9	—	—	—	—	29	25	13·79
11	1869/70	13	9	14	11	—	—	—	—	27	20	25·92
12	1870/71	12	12	8	6	10	7	—	—	30	25	16·66
13	1871/72	27	20	10	9	7	7	—	—	44	36	18·18
14	1872/73	18	15	18	10	11	9	—	—	47	34	27·65
15	1873/74	26	19	16	14	16	10	—	—	58	43	25·86
16	1874/75	31	26	24	17	16	16	—	—	71	59	16·90
17	1875/76	27	25	18	18	16	16	—	—	61	59	3·27
18	1876/77	35	28	31	28	26	22	—	—	92	78	15·21
19	1877/78	42	28	28	23	33	27	—	—	103	78	24·27
20	1878/79	47	33	36	32	23	22	—	—	106	87	17·93
21	1879/80	42	33	42	32	41	40	—	—	125	105	16·00
22	1880/81	35	24	43	33	37	24	—	—	115	81	29·56
Átvitel .		637	486	499	395	236	200			1352	1151	

Sorszám	Tanév	I oszt.		II. oszt.		III. oszt.		IV. oszt.		Összesen		A kilé- pettek o/0-a
		tanév		tanév		tanév		tanév		tanév		
		elején	végén	elején	végén	elején	végén	elején	végén	elején	végén	
	Áthozat .	637	486	499	395	236	200			1352	1151	
23	1881/82	35	25	22	20	32	28	7	7	96	80	16 66
42	1882/83	28	25	28	26	16	15	27	25	99	91	8 88
25	1883/84	18	14	21	18	27	19	17	16	83	67	19 26
26	1884/85	14	11	16	16	17	16	20	18	67	61	8 95
27	1885/86	22	16	14	12	16	16	15	15	67	59	11 94
28	1886/87	18	16	17	13	19	16	17	17	71	62	12 67
29	1887/88	21	19	18	16	22	18	17	13	78	66	15 38
30	1888/89	25	20	20	16	25	22	19	14	89	72	19 10
31	1889/90	42	39	26	23	17	17	25	22	110	101	8 18
32	1890/91	45	40	43	30	22	17	19	14	129	101	21 70
33	1891/92	46	35	44	28	25	22	22	16	137	101	26 28
34	1892/93	35	30	36	27	20	19	20	15	111	91	18 01
35	1893/94	35	28	29	25	33	26	20	19	117	98	16 25
36	1894/95	33	28	29	23	32	23	23	20	117	94	19 49
37	1895/96	47	38	27	23	24	23	24	22	122	106	13 11
38	1896/97	49	41	36	33	22	20	25	24	132	118	9 09
	Összesen .	1150	911	925	744	605	517	317	277	2997	2449	18 28

Korukat a következő táblázat mutatja, mely hogy miért ennyire hiányos, említettem; az első évekről is lehetetlen volt az adatokat teljesen megállapítanom s látnivaló, hogy a számok együtt csak elvéve adják az évvégi összeget. Mindazáltal az összeállítás így is világosan mutatja, hogy az izr. tanítóképzőnek az egész országban aránylag legtöbb az előre haladottabb korú növendéke s ez meg másrészt azon kulturmisszió mellett tanuskodik, melyet intézetünk ezekkel szemben teljesít. A ki felekezetünk viszonyait csak fölszínesen ismeri, az is tudja, hogy ezeket a jesibából a rendszeres tanulás vágya s a nyilvános pályavégzés ambíciója vonja hozzánk s örömmel jegyezzük ide, hogy ritka kivétellel derék tanítók válnak belőlük. Újabb miniszteri rendeletek egyre jobban megnehezítik az idősbeknek az oklevél magánúton való megszerzését. Az országos viszonyok ez intézkedéseket bizonyára szükségessé tették — nem ismerem őket eléggé. A mi csupán a zsidókat illeti, baj volna, ha az államot és a felekezetet ok nélkül fosztanók meg nagy kulturális munkájának készséges segítőitől. De itt a táblázat:

Tanév	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30-35	35-40	Összesen volt
1859/60	—	—	—	4	17	1	3	—	—	—	1	1	—	1	3	—	—	1	32
1860/61	1	1	5	7	17	2	6	2	2	4	2	1	—	1	2	4	—	—	82
1861/62	—	—	1	4	3	3	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	52
1862/63	—	—	5	11	18	6	4	1	4	1	2	2	—	—	—	—	1	—	55
1863/64	—	—	5	11	10	2	—	1	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	51
1864/65	—	—	1	5	15	11	1	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	1	51
1865/66	—	—	—	13	4	9	8	2	1	6	4	—	—	—	—	—	—	—	47
1866/67	—	—	2	8	5	7	1	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	55
1867/68	—	—	7	3	6	4	1	2	3	3	—	—	1	—	—	—	—	—	39
1868/69	—	—	1	2	5	6	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	29
1880/81	—	3	10	20	18	26	15	4	10	1	2	4	1	1	—	—	—	—	115
1881/82	—	1	11	16	22	13	10	6	5	6	1	—	5	1	—	—	—	—	96
1882/83	—	—	2	7	11	25	17	12	9	6	2	—	—	8	—	—	—	—	99
1883/84	—	5	13	9	13	21	5	10	3	2	—	2	—	—	—	—	—	—	83
1884/85	—	—	4	9	12	15	10	6	4	1	—	1	—	1	1	2	1	—	67
1885/86	—	1	3	10	16	5	13	9	3	2	2	—	1	—	1	1	—	—	67
1886/87	—	2	3	12	12	15	9	6	3	1	1	2	1	1	—	1	2	—	71
1887/88	—	3	9	6	12	13	12	5	5	—	3	1	2	2	2	1	2	—	78
1888/89	—	4	8	12	9	17	10	8	6	3	2	2	1	4	—	3	—	—	89
1889/90	—	7	11	13	20	8	15	9	8	2	4	3	3	1	2	1	3	—	110
1890/91	—	10	18	18	19	20	14	8	6	5	1	2	4	2	—	1	1	—	129
1891/92	—	9	17	25	17	21	16	15	2	4	3	1	2	3	1	—	1	—	137
1892/93	—	7	14	20	18	12	6	13	9	2	3	2	—	1	1	1	2	—	111
1893/94	—	7	12	19	21	17	10	6	7	9	3	4	—	—	—	1	1	—	117
1894/95	1	6	7	14	19	20	12	12	5	8	3	3	4	—	—	1	1	—	117
1895/96	—	9	19	10	20	17	13	9	10	4	4	2	3	1	—	—	1	—	122
1896/97	—	1	5	19	23	13	17	15	12	8	10	2	2	1	1	2	1	—	132

A következőkben tanítványaink származásáról adok számot 1880/81-től fogva; nem az értesítőekben megszokott, előírt mintára, hanem oly szempontok szerint állítottam az adatokat össze, melyek mintegy átmetszetben mutatják összességét azoknak a társadalmi rétegeknek, melyekből tanítványaink kikerülnek. Én úgy látom, hogy hosszú cikkekre és

komoly elmélkedésre való anyagot nem rejt, hanem egyenesen kínál e táblázat, melyet ime közlök.

Tanév	Szatócs, kis-kereskedő	Iparos, bérlő	Földbirtokos	Rabbi	Tanító	Közs. alkalm.	Egyéb hivat.	Szem. szolgálattevő s egyéb	Szülei kereset-nélküliek	Adat hiányzik	Összesen
1880/81	36	35	5	12	4	11	3	4	5	—	115
1881/82	15	25	5	4	4	10	3	10	9	12	97
1882/83	18	24	4	3	8	10	3	11	11	7	99
1883/84	5	8	—	—	3	2	—	3	2	60	83
1884/85	9	19	2	—	5	3	—	3	6	20	67
1885/86	10	22	—	—	6	4	—	3	3	19	67
1886/87	18	20	2	1	6	2	—	5	8	9	71
1887/88	19	25	1	1	6	7	2	1	11	5	78
1888/89	24	25	—	3	7	7	10	3	10	—	89
1889/90	35	27	1	2	6	4	3	16	16	—	110
1890/91	29	38	3	4	10	10	6	17	12	—	129
1891/92	35	34	5	2	14	18	2	12	15	—	137
1892/93	28	30	4	2	8	11	3	6	19	—	111
1893/94	26	30	3	10	6	15	1	13	13	—	117
1894/95	24	27	2	7	8	21	—	13	15	—	117
1895/06	33	31	2	8	9	19	2	5	13	—	122
1896/97	38	26	1	7	14	8	5	13	20	—	132
Összesen	402	446	40	66	124	162	43	138	188	132	1741

Hogyan oszoltak meg ez időn belül tanítványaink *anyanyelv* tekintetében, a következő táblázat mutatja, valamint azt is, hogy azok a viszonyok, melyekről első igazgatónk panaszkodott: hogy növendékeink legnagyobb része azért nem tud magyarul, mert az ország északi és nyugati megyéiből valók — teljesen megváltoztak. Magyarosodik a felsővidék és magyarosodik az ország nyugati határa s ha azelőtt nem tudtak magyarul, most, 1880 óta számítva, 1474 magyar-

ral szemben mindössze 267 többfelé osztó idegen ajkú áll s a mi intézetünk is súlyosan tapasztalja, milyen baj, hogy sehogy se tudnak németül. Zsidó fiúk, kik nem tudnak németül — ezt az intézet alapításakor ki merte volna remélni? Pedig épen a mi intézetünknek is van e sikerben jókora része és dicsősége. Mert a zsidó tanító, a kit mi nevelünk, a magyar eszme híve és apostola a szőke Duna és a barna Tisza, a Kárpátok és az Adria mellett. Ime a táblázat:

Tanév	1880/81	1881/82	1882/83	1883/84	1884/85	1885/86	1886/87	1887/88	1888/89	1889/90	1890/91	1891/92	1892/93	1893/94	1894/95	1895/96	1896/97	Összesen
Magyar	97	95	83	67	65	65	70	78	78	86	93	120	105	84	95	81	102	1474
Német	17	1	10	15	1	—	1	—	9	18	26	14	6	27	17	35	24	211
Tót	1	1	6	1	1	2	—	—	1	4	8	3	—	4	4	4	2	42
Egyéb	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	2	—	—	2	1	2	4	14
Összesen	115	97	99	83	67	67	71	78	89	110	179	137	111	117	117	122	132	1741

A *szorgalmi* eredményről pontos összeállításaim vannak 1871/72-től fogva év és osztály és tantárgy szerint. E tanulásos kimutatást azonban költségkimelés tekintetéből kénytelen vagyok irattárunkba temetni. E helyen a szorgalmi eredményt egy összefoglaló táblázatban mutatom be, melynek adatai 1871/72-ig nyulnak vissza.

Látnivaló, hogy az eredmény elég kedvező s hogy, igen természetesen, osztályról osztályra javul. Persze vannak — aránylag elég ritkán — nekünk is «sovány» éveink, a midőn a bukottak nagyobb száma miatt a tanári kar a véletlenül rosszabb tanulói anyagot, a távolálló megfigyelő meg talán az osztályozás nagyobb szigorúságát okolja.

Kitünőrendű egyetlen egy sincs; nem mintha nálunk «kitünő» jelzés nem volna, de ez annyira ritka, hogy belőle az egész osztályzat ily minősítése ki nem tellett. Egyébként bizonyos, hogy erre akaratlanul is befolyással van a középiskola eljárása, mely szerint itt «jeles» a legfelsőbb osztályzat.

Végül megjegyzem, hogy a hol a pontos évvégi összegek ki nem kerülnek, a hiányt a vizsgálatlanul maradtak okozzák.

Ime a táblázat:

Tanév	I. osztály				II. osztály				III. osztály				IV. osztály			
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen
1871/72	3	8	3	6	1	4	2	2	2	4	1	—	—	—	—	—
1872/73	2	8	3	2	2	3	1	3	—	4	2	3	—	—	—	—
1873/74	1	9	7	2	3	8	2	1	3	4	3	—	—	—	—	—
1874/75	3	7	8	8	1	6	4	6	4	9	3	—	—	—	—	—
1875/76	1	11	5	8	1	10	5	2	4	9	2	1	—	—	—	—
1876/77	2	12	11	3	4	17	7	—	6	7	4	5	—	—	—	—
1877/78	6	12	6	4	4	9	6	4	3	18	6	—	—	—	—	—
1878/79	3	14	10	5	3	18	9	2	2	15	3	2	—	—	—	—
1879/80	4	15	3	11	3	14	12	3	3	18	4	15	—	—	—	—
1880/81	3	11	—	9	4	12	6	10	3	10	5	6	—	—	—	—
1881/82	3	10	4	8	8	7	3	1	9	16	1	2	2	3	2	—
1882/83	4	10	4	6	4	11	6	5	4	8	3	—	7	7	7	4
1883/84	1	11	—	2	3	8	2	5	—	11	7	1	5	7	1	3
1884/85	2	5	1	3	1	8	4	3	3	8	2	3	4	12	1	1
1885/86	2	8	1	4	2	9	1	—	1	10	4	1	4	8	3	—
1886/87	2	9	5	—	2	5	5	1	2	9	2	3	—	11	6	—
1887/88	2	8	4	5	4	8	1	3	4	7	4	3	3	6	2	2
1888/89	5	12	—	3	4	8	1	3	11	3	4	4	5	8	1	—
1889/90	7	21	5	4	11	2	5	2	4	9	1	3	11	4	7	—
1890/91	6	16	3	15	4	16	1	8	4	9	1	3	3	8	3	—
1891/92	8	12	3	12	9	5	8	6	2	10	6	4	6	7	2	1
1892/93	8	13	3	5	9	10	5	3	8	7	1	3	3	6	5	1
1893/94	6	16	2	3	5	10	7	2	5	9	5	7	7	9	3	—
1894/95	6	15	3	4	6	12	5	—	5	9	6	3	7	8	5	—
1895/96	3	24	6	5	4	15	—	4	6	12	5	—	5	14	3	—
1896/97	6	23	5	6	7	17	6	3	6	12	2	—	4	16	4	—

VI.

A képesítő vizsgálatok.

A képesítő vizsgálat az intézet alapításakor. — Hányféle képesítés volt; javítás és emelkedés; képesítő egyes tárgyakból. — A legelső képesítő vizsgálat. — A héber és a világi tárgyak; az intézeti növendékek és az idegenek. — Egy vegyes nyelvű oklevél 1865-ből. — Az intézet fennállása óta hányan, mikor és mily átlagos eredménnyel tettek nálunk képesítőt? — Koruk; miben térnek el viszonyaink az országos átlagtól. — Kimutatás az illetőségről; a tanulságokra való ráutalás. — Az intézetünkből kikerült tanítók névsora.

A képesítő vizsgálatok anyagát és lehető eredményét az intézet alapításakor első igazgatója így adja elő: a ki a preparandiában töltött két év után a vizsgálaton annak adja jelét, hogy a tananyagot ügyesen tudja kezelni, tiszta gondolkodású és ügyesen beszél, érett elméjű, jellemes, iskolát önállóan vezethet: három vagy két osztályos iskolára képesítetik; — a ki még a zsidók történetében is jártas és sok a héber tudása, alaposan ismeri a természetet s nagyobb műveltségű, ügyes a szabad előadásban, rajzban, énekben és zenében: főelemi tanító lehet; — a ki még a minimumot sem bírja jól: altanító lesz s később pótló képesítőt tehet.

Képesítés nagyjában kétféle volt: elemi és főelemi tanítói; tényleg azonban e két fajta mindenikének több alfajtája volt. Még pedig — az ember alig hisz a szemének — a mi anyakönyvi adataink szerint volt 1873-ig: két-, három- és négyosztályú altanító; három- és négyosztályú tanító; négyosztályú főtanító, négyosztályú főelemi tanító és négyosztályú önálló tanító; főelemi altanító és főelemi tanító; altanító és főtanító; önálló tanító és önálló főtanító. 1867-ben ilyen is van nálunk: elemi tanító és főelemi altanító, a mi, hogy hiteles bejegyzés, mutatja, hogy a következő évből az anyakönyv két ily adatot őrzött meg. 1874-ben mind: önálló tanító; 1878-ban: képesített tanító. Azontúl megszűnik minden külön jelzés. E sokféle fokozaton belül tág tere nyílt az emelkedésnek. L. Nátán háromszor tett képesítőt: 1862-ben: háromosztályú tanító; 1863-ban: főelemi

altanító jó osztályzattal, 1866-ban; főelemi tanító elégséges osztályzattal. W. A. Dávid meg épen négyszer egymásután állt vizsgálatot 1861—1864-ben; háromoszt. altanítóságból háromoszt. tanítóságra emelkedik, azután lesz elemi tanító, végre főelemi tanító; megjegyzendő, hogy mindig csak elégséges eredménnyel felelt meg, a mi azért nem akadályozta meg a következő emelkedésben. Sokszor nagyobb időköz választotta el e vizsgálatokat: St. Márkus 1864-ben jeles eredménnyel elemi tanító, 1873-ban a 49 éves ember főelemi altanító lett, de már csak elégséges eredménnyel. Igen érdekes eset a G. Gusztáv, ki 1865-ben altanító lett, 1870-ben elemi tanító s 1876-ban főtanító, tehát tizenegy év múlva ért csak cél.

Az is megesett, hogy a jelölt több közbeeső fokot átugrott. Hogy csak a mi intézetünk adataiból idézzek példát: K. Mór 1863-ban altanítóból három évvel később egyszerre főtanító lett. K. Zsigmond 1861-ben, a legelső képesítő vizsgálatkor, kétosztályú altanító lett, 1863-ban újabb vizsgálat után háromosztályú altanító. Sch. Adolf ugyanakkor négyosztályú altanító volt s már egy év múlva, 1862-ben újabb vizsgálatot áll és négyosztályú főtanító lett.

Egyéb javítások és emelkedések is eshettek. Z. Bernát, kit 1861-ben csak német nyelvű iskolákra képesítettek, 1867-ben magyar-német nyelvű iskolákra szerez oklevelet. Viszont már 1881-ben L. H., ki csak magyar iskolákra volt képesítve, a következő évben magyar-német nyelvre szerez oklevelet. D. Fülöp 1864-iki elégséges oklevelét kilencz évvel később jóra javítja; szintűgy 1878-ban S. I. a 4—5 évvel előbb kelt oklevelét. 1876-ban K. J. tanító rajzból pótló képesítést szerez. Hogy valaki egy-egy főtárgyból elégséges vagy jó osztályzatát pár év múlva jóra vagy jelesre javítja, arra 1889-ben volt az utolsó eset.

A legelső képesítő vizsgálat, tudjuk, 1861. július 9-én és 10-én volt. Jelen voltak Kriegler József elnöklete alatt az előljáróság tagjai közül: dr. Hauser József, Munk Mór, Posner K. L., Weisz M. Á., Wahrmann Júda rabbisági ülnök, továbbá dr. Bródy, Quittner és Schönfeld. A szóbelit héber, magyar és német írásbeli előzte meg (B. Chananja, VI. 690). Mindennemű képesítésre az engedélyt állandóan a főigazgató adta meg. Az 1876/77. tanévben a képesítési eljárást az érett-

ségi mintájára szervezi a miniszterium. Az írásbeli tételeket ezentúl a főigazgatóhoz kell felterjeszteni, ő szabja ki, melyeket kell a jelöltnek kidolgoznia; ugyanígy intézkedik — említettük — az iroda a héber tárgyakra nézve, melyek közül háromból kiván írásbelit: vallástanból, héber nyelvből és zsidók történetéből; mindenikből három-három tétel hozandó javaslatba, melyek közül ő választ. Hogy hogy nem, más-kép történt, s a héber nyelv helyett «biblia-magyarázat» lett az írásbeli tárgya. Azt is érdemes fölemlíteni, hogy előbb az intézeti növendékek tettek képesítőt s csak aztán az idegenek. 1878-ban p. o. május 26—28. volt amazok számára az írásbeli és június 23—24. a szóbeli; emezek számára az írásbeli június 20—21., a szóbeli e hó 25-én. 1879-ben június 17-én az intézetiek már végeztek s az idegenek vizsgálata csak azután kezdődött: írásbeli június 18., szóbeli 19. és 20. Jelenleg a képesítő vizsgálat rendje az, hogy intézetiek és idegenek együtt tesznek előbb írásbelit, utána szóbelit; amazt a héber nyitja meg, melyre a szaktanár három tételt terjeszt föl: egyet a biblia, egyet a vallástan és egyet a zsidó neveléstörténet köréből; ezek közül az iroda egyet tűz ki. A szóbeli vizsgálatot is a héber tárgyak nyitják meg. Minden egyéb a miniszteri rendeletek értelmében történik.

Irattárunkban két régi oklevél maradt meg eredetiben — hihetetlen, mi mindent nem hagytak vissza e negyven év alatt tanítványaink! — az egyik 1865-ből, a másik 1876-ból. Amaz kortörténeti tekintetben annyira érdekes, hogy szóról-szóra közlöm:

Tanító képességi Bizonyítvány.

Lehrfähigkeits-Zeugniß.

(1 frtos bélyeg)

24. sz.

«S. L. úr palotai születésű, mózes vallású, jelenleg „Herr L. S. von Palota in Ungarn gebürtig, mosaischer «elemi tanító a kecskeméti főelemi tanodánál budapesti „Religion, derzeit Elementar-Lehrer an der Ketschmeter Haupt-«tánczterületben, tanképessége iránt 1865. évi július hava „Schule im Pest-Dfner Schuldistrikte, hat bei der am 26. Juli «26-ik napján tartott szó- és írásbeli vizsgálat folytán

„1865 im Ansehung der Lehrtüchtigkeit vorgenommenen mündlichen und schriftlichen Prüfung seine genügende Eignung zu selbstständigem Lehramte an Haupt-Schulen mit ung.-deutscher Unterrichts-sprache erwiesen, und kann demnach als Lehrer für solche Schulen in Vorschlag gebracht werden. Zur Ertheilung des Unterrichtes in den hebräischen Lehrgegenständen nicht befähigt.

A kir. izr. tanítóképezdétől.

Von der königl. israel. Lehrerbildungs-Anstalt.

Kelt Pesten, 1865. évi július hava 28-ik napján.

Gegeben zu Pest am 28-ten des Monats Juli 1865.

DR. FESZTL KÁROLY,
kir. tanácsos, tanker. főigazgató.

LEDERER A.
képezdei tanár.

KRIEGLER JÓZSEF,
a pesti kir. tanító kép.
igazgatója.

Rabb. SALOMON KOHN,
Religionslehrer.

SCHÜTZ MANÓ,
hébernyelv tanár.

(P. H.)

HENIK MÓR. SCHWARZ MÓR.
NEUMANN IGNÁC. MENDEL LAJOS.

A pecséten ez áll: «K. izr. tanítóképezde. Pesten». A papiron víznyomásban olvasható felül: Tanodai Bizonyítvány; alul a magyar korona látható a duplakeresztes pajzs-szal. Hányszor és miben változtak ezóta oklevél-formuláréink, adatok híján pontosan ki nem deríthető. Az igazgatótanács 1881. augusztus 25. határozatával véget vetett az ingadozásnak, elrendelvén, hogy a mi okleveleink is az államiak mintájára állítandók ki. 1890. végén a tanács új mintát állapított meg, a melyet máig is használunk.

Hányan, mikor és mily eredménnyel tettek nálunk eddig képesítőt, a következő táblázat mutatja, melyből egyúttal az is kitetszik, hogy az 1885-ben kiadott «Értesítőnk» statisztikai adatai e pontban is megbízhatatlanok.

Folyó szám	Év	O k l e v e l e t n y e r t					B u k o t t		
		intézeti növen- dék	magán- készült- ségű	összesen	% - b a n		intézeti	magánk.	összesen
					intézeti	magánk.			
1	1861	25	5	30	83.34	16.66	—	—	—
2	1862	23	6	29	75.87	24.13	3	—	3
3	1863	11	13	24	45.84	54.16	4	—	4
4	1864	14	8	22	63.64	36.36	1	—	1
5	1865	17	9	26	65.39	34.61	2	2	4
6	1866	13	9	22	59.10	40.90	—	1	1
7	1867	19	3	22	86.37	13.63	—	—	—
8	1868	13	12	25	52.0	48.0	—	2	2
9	1869	9	8	17	53.0	47.0	—	1	1
10	1870	14	18	32	43.75	56.25	—	5	5
11	1871	7	4	11	63.64	36.36	—	2	2
12	1872	7	3	10	70.0	30.0	—	1	1
13	1873	9	2	11	81.82	18.18	—	1	1
14	1874	10	1	11	90.91	9.09	—	—	—
15	1875	16	5	21	76.20	23.80	—	—	—
16	1876	16	7	23	69.57	30.43	—	2	2
17	1877	21	7	28	75.0	25.0	—	—	—
18	1878	32	6	38	84.22	15.78	—	—	—
19	1879	16	4	20	80.0	20.0	—	—	—
20	1880	26	9	35	74.29	25.71	11	1	12
21	1881	15	1	16	93.75	6.25	3	1	4
22	1882	8	2	10	80.0	20.0	—	2	2
23	1883	24	3	27	88.89	11.11	—	3	3
24	1884	14	3	17	82.36	17.64	1	1	2
25	1885	17	2	19	90.48	10.52	—	—	—
26	1886	14	3	17	82.36	17.64	—	—	—
27	1887	17	1	18	94.45	5.55	—	—	—
28	1888	11	5	16	68.75	31.25	—	2	2
29	1889	14	9	23	60.87	39.13	—	—	—
30	1890	22	7	29	75.87	24.13	—	—	—
31	1891	13	4	17	76.48	23.52	—	1	1
32	1892	16	4	20	80.0	20.0	—	—	—
33	1893	12	4	16	75.0	25.0	3	1	4
34	1894	16	2	18	88.89	11.11	1	1	2
35	1895	19	3	22	86.37	13.63	—	—	—
36	1896	20	5	25	80.0	20.0	—	1	1
37	1897	22	4	26	84.62	15.38	1	—	1
	Összesen	592	201	793	74.66	25.34	30	31	61

A következő táblázatból kitetszik, hány évesek voltak, a kik nálunk képesítőt tettek. 1870—1880-ig nincs adat. Az itt közölt 615 közül 17 éves: 3, 18: 16, 19: 77 20: 104, 21: 65,

22: 69, 23: 44, 24: 36, 25: 19 stb. mindig kevesbedő számmal. A legtöbb tehát 20 éves s ez egészen normális. Hogy azonban másrészt viszonyaink az országos átlagtól el is térnek és mennyiben, az előrehaladott korú jelöltek megléte mutatja.

Hány éves	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897
17	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	2	—	3	3	2	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—
19	10	8	3	2	5	2	3	6	2	7	4	1	—	—	3	1	2	1	—	1	4	—	1	1	1	3	4	2
20	—	7	2	6	5	7	5	3	—	5	7	4	—	7	1	3	1	6	3	5	2	2	7	1	3	5	4	3
21	2	2	2	—	2	—	4	1	—	2	3	3	—	6	4	5	6	2	3	1	5	1	—	1	1	3	2	4
22	1	3	4	3	—	1	2	2	1	1	4	—	3	3	2	4	5	2	—	7	4	1	3	3	3	—	3	4
23	3	1	2	1	—	—	1	1	1	—	2	3	1	3	3	—	—	1	3	1	1	3	1	2	—	3	2	5
24	—	—	—	2	1	3	1	—	—	1	2	—	3	2	1	2	1	3	—	1	2	3	1	1	3	3	2	2
25	1	1	1	—	2	2	4	—	3	1	6	3	—	1	—	—	—	—	—	3	1	2	—	—	1	2	1	
26	—	1	—	1	2	—	—	1	2	1	2	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	1	1	1	1	1	—	2
27	1	1	1	—	1	—	—	3	—	2	—	1	1	3	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	1	1	1
28	2	1	1	1	—	2	—	1	1	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	2	—	1	—	—	1	—
29	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2	—	3	1	—	1	1	1
30	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
31	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2	1	1	—	—	1	—	—	—
32	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—
33	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
34	1	1	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
36	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
38	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
39	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
41	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
43	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
54	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Igen tanulságos a táblázat, mely a nálunk vizsgálatot állók *illetőségét* tünteti föl. Egész kis kulturstatistika van benne és nem egy tekintetben némileg meglepő: a felsőmagyarországi Nyitra után a dunántúli Veszprém szolgáltatja a legtöbb tanítót s Trencsén után Fejér. Dunántúl általában majdnem harmadát szolgáltatja a tanítóknak. Hogy Erdély igen gyéren van képviselve, természetesen tartjuk; azonban temes- s aradmegyei csak egy-kettő akadt 37 év alatt, Máramarosból pedig egy sem. De szóljanak az adatok:

Abauj-Torna	Alsó-Fehér	Arad	Árva	Bács-Bodrog	Baranya	Bars	Békés	Bereg	Beszt.-Naszód	
19	1	1	13	21	5	6	6	3	—	
Bihar	Borsod	Brassó	Csanád	Csik	Csongrád	Esztergom	Fejér	Fogarás	Gömör	
13	18	2	5	—	20	2	33	1	2	
Győr	Hajdu	Háromszék	Heves	Hont	Hunyad	J.-N.-Kún-Sz.	Kis-Küküllő	Kolozs	Komárom	
14	8	—	25	4	—	14	—	3	33	
Krassó-Szörény	Liptó	Máramaros	Maros-Torda	Moson	Nagy-Küküllő	Nógrád	Nyitra	Pest	Budapest	
—	16	—	2	1	—	15	88	41	12	
Pozsony	Sáros	Somogy	Sopron	Szabolcs	Szatmár	Szeben	Szepes	Szilágy	Szolnok-Doboka	
27	11	20	14	8	15	1	8	—	2	
Temes	Tolna	Torda-Aranyos	Torontál	Trencsén	Turóc	Üdvarhely	Ugocsa	Ung	Vas	
2	13	1	2	38	6	—	7	9	18	
Veszprém	Zala	Zemplén	Zólyom	Horvátország	Ausztria	Csehország	Morvaország	Galiczia	Románia	Nines bejegyezve
50	20	27	—	3	3	7	23	3	1	7

Közlöm most mind a 793-nak nevét, a kik nálunk 1861—1897-ig képesítőt tettek. E névsor pontos összeállítását tán azért tartom valamennyi kimutatásomnál legtöbbre, mert képesítő anyakönyveink állapotánál fogva aránylag legnagyobb fáradságba tellett. A név után közlöm a születés helyét, a külön vonal az intézeti növendékeket és a magánúton készülteket választja el egymástól.

1861.

- Blauhorn József, Gige
 Feith Ármin, Boschkovitz
 Fischer Iszák, Reichenau
 Fried Salamon, Ipolyság
 5 Guttmann Vilmos, S.-A.-Újhely
 Heller Jakab, Tót-Próna
 Hirsch Jónás, A.-Szántó
 Kanitz Zsigmond, Ó-Buda
 Klein Dávid, Hunfalu
 10 Kohn Bernát, Ada
 Kohn Jakab, Aussee (Morvaor.)
 Lemberger Mór, Butschovitz
 Mahler Mór, Raudnitz
 Mayer Áron, Makó
 15 Neu Benjamin, Zala
 Rosenbaum Adolf, Tiba
 Rosenspitz Lipót, B.-Kajár
 Schön Adolf, Lovas-Berény
 Schulhof Lipót, Ó-Buda
 20 Stern Izraél, Palota
 Vörös Simon, Vág-Újhely
 Weiner A. Dávid, N.-Megyer
 Weiner Lipót Dávid, Nyék
 Wiesmayer Ábr., Kalledey
 25 Zuckermann Bernát, Szentés.

- Diamant Fülöp, Dévaványa
 Fischer Jakab, Galgócz
 Krausz Sándor, Kaposvár
 Tauber Izraél, Bátorkesz
 30 Weisz József, Lovas-Berény.

1862.

- Bocher Dávid, Malaczka
 Décsi József, Alsó-Alap
 Földesi Joakim, Puchó

- Frankl Móricz, Hrosnitz
 35 Fuchs Móricz, Vág-Újhely
 Glasl Izraél, Varin
 Gräser Dávid, Gewitsch
 Grünberger Lipót, Vág-Újhely
 Hahn Dávid, Pozsony
 40 Heuduschka József, Bajsa
 Kohut Bernát, Holitsch
 Kohut Lázár, Domány
 Kollek Áron, Dambořitz
 Kollek J. Józsuá, Dambořitz
 45 Löffler Nátán, Chropó
 Müller Lipót, L.-Szt-Miklós
 Pollitzer Albert, Gyömrő
 Rebenwurz Mór, Brezova
 Róth Ferencz, Lengyeltóti
 50 Schimmerling Mór Lipót,
 Holitsch
 Schmidek Márk, Szt.-Szörgy
 Stadler Samu, Drosau
 Tyroler Adolf, Bella.

- Goldberger Simon, Baán
 55 Hecht Ignác, Szucsá
 Lippe Ármin, Vág-Újhely
 Redl Salamon, Kuldó
 Schön Adolf, Lovas-Berény
 Tyroler A. Gyón.

1863.

- 60 Binstein Mihály, Túr
 Geller Márk, Baán
 Hirsch Mór, Cservenka
 Hoffmann Ede, A.-Kubin
 Kaff Károly, Kuczora
 65 Krausz Mór, Ó-Buda
 Perlusz Ede, N.-Oroszi

Politzer Samu, L.-Szt-Miklós
 Preusz Mór, Tétény
 Reh Adolf, Czece
 70 Schick Zsigmond, Szenicz.

Bak Izraél, Szeged
 Flesch Joakim, Stanisics
 Frankl Mór, Vosznicz
 Frühzeitig Árm., Lov.-Berény
 75 Kelemen Miksa, Tapolcza
 Klingenberg Jak., Ács-Teszér
 Kohn Jakab, Aussee (Morvaor.)
 Kohn József, Lengyeltóti
 Kohn József, Felső-Eörs
 80 Singer Vilmos, Tab
 Smolka Salamon, Roth-Aujest
 Strasser József, Szántó
 Zeisler Ede, Heves.

1864.

Eckstein Mór, Nagy-Falu
 85 Frank Áron, Felső-Kubin
 Gold Ignác, Kővágó-Eörs
 Gottlieb Márk, Kremsier
 Haas József, Vág-Újhely
 Hoffmann Mór, Pápa
 90 Holländer Lipót, Szeged
 Klein Albert, Almás
 Koch Samu, Szeged
 Krausz Mór, Ó-Buda
 Mittelmann Józs., Zsámbokrét
 95 Szirmai József, Vág-Újhely
 Weizenhofer Simon, Párisháza
 Wolf Adolf, Mohol.

Bacher Dávid, Pásztó
 Braun Simon, Pest
 100 Rosenthal Nátán, Bucsovitz
 Schossberger Ignác, Pápa
 Schwarcz Mór, Kenderes
 Singer Mór, Gyömrő
 Strohmán Márkus, Dévaványa
 105 Stern Mór, Vág-Újhely.

1865.

Beck Adolf, M.-Csonopla
 Blau Mátyás, Piliny
 Bresznitz György, Brezova
 Dohány Mór, Verbó
 110 Fantó Adolf, Egbell
 Fleischer Ignác, Dabas
 Gross Gusztáv, Győr
 Heller Ármin, Tót-Próna
 Holitscher Zsigmond, Nikols-
 burg
 115 Klein Jakab, Apatin
 Löffler Jónás, Chropó
 Neufeld Gusztáv, T.-Szt-Márton
 Róth Adolf, Trencsén
 Singer Alajos, Eibenschütz
 120 Singer Samu, Pápa
 Stern Ábrahám, Várpalota
 Weiner Samu, Trencsén.

Beer Mór, Topolya
 Bernstein József, Szivács
 125 Brüller Mór, Kecskemét
 Eisler Dávid, N.-Vázsony
 Goldschmied Dávid, Szt-László
 Pless Salamon, Vág-Újhely
 Schulhof Lajos, Palota
 130 Spiegler S. Gyula, Holeschau
 Weisz Mór, Lovas-Berény.

1866.

Goldman Jónás, Galgóc
 Győri Adolf, Gyömrő
 Hahn Adolf, Pozsony
 135 Rebenwurz Jakab, Egbell
 Rottenberg Dávid, Zamutó
 Schlesinger Ármin, Ács-Teszér
 Szép Lipót, Tab
 Singer Jakab, Német-Pruska
 140 Stern Jakab, Kis-Falud
 Strassnitz Márk, Nikolsburg
 Schlesinger József, A.-Alap
 Weber Samu, Szeged
 Weisz Ignác, Szt-Péter.

145 Abeles Vilmos, Bécs
 Albert Vilmos, Bécs

Diener Sándor, N.-Megyer
 Herz Mihály, Bukovina
 Hirsch József, Buzsák
 150 Radó Vilmos, Eger
 Reich S. Ignác, Szinna
 Schulsinger Vilmos, Kört-
 vélyes
 Steiner Jónás, N.-Károly.

1867.

Bauer József, Pohrlitz
 155 Blumenstock Jakab, Bonyhád
 Brauner Adolf, Turán
 Deutsch Miksa, N.-Tapolcsány
 Donáth Ármin, Bossác
 Fischer Albert, Miskolcz
 160 Frank Vilmos, Pápa
 Goldstein Mór, Beczkó
 Hoffmann Ignác, Kecskemét
 Klein Henrik, N.-Militics
 Kohn Mór, N.-Kovaló
 165 Metzel Henrik, Csap-Rendek
 Morgenstern Simon —
 Neuberger Samu, A.-Botfalu
 Paschkesz Henrik, Nikolsburg
 Reininger Jakab, H.-Mező-
 Vásárhely
 170 Schwarcz Adolf, Palota
 Stern Lipót, Gyömrő
 Weisz Gábor, Szeged.

Herzel Márk, Gige
 Neumann Józ., D.-Szerdahely
 175 Strausser Henrik, Beczkó.

1868.

Braun Ignác, Sz.-Fehérvár
 Braun Fülöp, Gyöngyös
 Brück Adolf, Vág-Újhely
 Grünwald Salamon, Alsó-Alap
 180 Hirsch Nátán, Leipnik
 Kaufmann Sándor, Veszprém
 Kohn Bernát, Pápa
 Nascher Adolf, M.-Bród
 Pauker Lipót, Alberti-Irsa
 185 Schwarz Mór, Kanitz

Strauss Jakab, Bobró
 Szalai Dávid, Ó-Besztercze
 Zappner Samu, Gomba.

Blauhorn Adolf, Nemes-Vid
 190 Büchler Ármin, Czifer
 Friedmann Lajos, Duna-Pentele
 Goldstein Mór, Kér
 Jaiteles Márk, Szécsény
 Kanitzer Mór, Zimony
 195 Klein Salamon, Lovas-Berény
 Löwinger Dániel, Kis-Kőrös
 Neumanovits József, Bonyhád
 Schwarz Salamon, Aszód
 Steiner Gábor, Adony
 200 Weisz Adolf, Kömlőd.

1869.

Herzfeld Jakab, Tata
 Kornfeld Gyula, Budapest
 Morgenstern Jakab, Csácsov
 Pollacsek Mór, T.-Jeszen
 205 Rosenthal Mór, Sámson
 Schober Ignác, Kajászó-Szt-
 Péter
 Schwarz Ignác, Nyitra
 Schwarz Lipót, Czifer
 Tolnai Lázár, Verbőcz.
 210 Freudenberg Antal, Palota
 Klein Samu, Tejfalu
 Krausz Samu, Oláh-Gyűrüs
 Láncz Márk, Kellemes
 Lövinger Mór, Nagyfalva
 215 Stein József, Námesztó
 Stein Sámuel, Gyöngyös
 Wittenberg Vilmos, Kömlőd.

1870.

Barna Jónás, Kecskemét
 Benedikt Márk, Ó-Buda
 220 Bruck Ferencz, Pentele
 Glück Zsigmond, Gyöngyös
 Hajnal Adolf, Szentés

- Hevesi József, Gyöngyös
 Klein Ignác, Tata
 225 Klein Fülöp, Csúz
 Neuhaus Lipót, Ürmény
 Scheer Bernát, Zsámbék
 Stark Samu, Gyöngyös
 Stern Mór, Aszód
 230 Steiner Simon, T.-Jeszen
 Walder Jakab, Irsa.

- Bassist József, Félegyháza
 Bleier Izsák, Kozolub
 Blitz Ede, Prossnitz
 235 Bogdány Károly, Baja
 Deutsch Sándor, Lovas-Berény
 Felsenburg Manó, Szentes
 Groszmann József, Sáros
 Grünwald Izsák, Szolnok
 240 Hochsinger Samu, Bicske
 Hoffmann Gyula, Pápa
 Kellner Miksa, Siklós
 Klein Adolf, Holeschau
 Kohn József, Szakolcza
 245 Königsberger Samu, Ócsa
 Krausz Sámuel, Apostag
 Neumann József, Bagonya
 Schlesinger Dávid, Szécsény
 Stern Bernát, Zala-Szt-Grót.

1871.

- 250 Braun Mór, Liptó-Szt-Miklós
 Faludi Miksa, Sz.-Fehérv.
 Geiger Miksa, Mohaj
 Goldstein Vilmos, Eger
 Leicht Samu, Jóka
 255 Polacsek Dániel, Parnitza
 Weisz Lipót, Tata.

- Kohn Dávid, B.-Csaba
 Luchs Ármin, Varannó
 Polacsek Mór, Draskócz
 260 Sachs Mór, Ónód.

1872.

- Bányai Jakab, Komárom
 Herzog Emil, Liptó-Szt-Miklós
 Katz Henrik, Derecske

- Kondor Ignác, Kaposvár
 265 Mautner Jakab, Tab
 Singer Benjamin, —
 Stern Samu, Nemes-Kér.

- Krausz József, Homok
 Landesmann Imanuel, Léva
 270 Winternitz Jakab, Igal.

1873.

- Buchwald Ignác, Györsziget
 Deutsch Imre, Liptó-Szt-Miklós
 Fuchs Mór, Baán
 Grosz Vilmos, Liptó-Szt-Miklós
 275 Guttmann Ábrahám, Komárom
 Kornstein Ignác, Hőgyész
 Stier Ignác, Vág-Újhely
 Stier Manó, Vág-Újhely
 Vécsei Jakab, Tata.

- 280 Herzog János, Gige
 Pick Manó, Báltaszék.

1874.

- Anhaltzer Jakab, Sárvár
 Braun Fülöp, Györsziget
 Freund Sámuel, Szentes
 285 Frimm Jakab, Körmend
 Guttmann Vilmos, Miskolcz
 Kohn Ignác Lajos, Kecskemét
 Lövi Efraim, Pozsony
 Rosenberg Nándor, Szeged
 290 Schlesinger Lipót, Námesztó
 Schwarz Miksa, —

- Widder Lipót, Sály.

1875.

- Bátori Dávid, Hosszúfalu
 Dobó Miksa, Léva
 295 Freyer Arnold, A.-Kubin
 Guttmann Zsigmond, Komárom
 Hirsch Ignác, Véged

- Lustig Lajos, Kecskemét
Mátrai Jakab, Káld
300 Mendl József, Nagyfalva
Schlesinger Ármin, Pápa
Stricker Simon, Vág-Újhely
Tauszky Sámuel, Kürpöd
Weinberger S. Ferencz, Szoboszló
305 Weisz Adolf, Veszprém
Weisz Gábor, Irsa
Wiener Ármin, B.-Gyarmat
Wister Lipót, Vág-Újhely.

- Fischer Mór, Galantha
310 Müller Adolf, Pápa
Schönfeld József, Pottyond
Spitz Adolf, Király-Lehota
Weinberger Simon, Ábrány.

1876.

- Bassist Salamon, Csécse
315 Bátori Sámuel, Hosszúfalva
Blau Soma, Asszonyfa
Csukási Mór, Szilas-Balhás
Fischer Mór, Ludrova
Herskovits Salamon, Szinyérváralja
320 Kömlődi Mór, Kömlőd
Kornhauser Simon, Vibonna
Kramer Simon, Érsekújvár
Lévai Miksa, Keszthely
Lichter Jakab, Czece
325 Löwinger Miksa, Baán
Ráth Mór, Miskolcz
Rosenthal Ferencz, Dévaványa
Roth Mór, M.-Bród
Wollner Adolf, Lazi.

- 330 Berényi Sal., Lovas-Berény
Oesterreicher Mór, N.-Szöllős
Reh Ignác, Alsó-Alap
Sági József, Kisbér
Szarvas Vilmos, Tata
335 Stern Sámuel, Belényes
Weizmann Noé, —

1877.

- Adler Mór, Érsekújvár
Ausch Adolf, Szakál
Dallos Mór, Kecskemét
340 Darvas Adolf, Veszprém
Ehrenfeld Adolf, Komárom
Feuer Jónás, B.-Csaba
Fischer Mór, Vinár
Goldstein Miksa, Szerencs
345 Grünfeld Izsák, Deés
Haas Ármin, Turán
Heimann Kálmán, Gyönk
Horovitz Sámuel, Vág-Újhely
Kramer Miksa, Szt-Endre
350 Markbreiter Nátán, Nikolsburg
Richtmann Ferencz, Nagy-Kikinda
Rosinger Márton, Nádudvar
Stark Mór, Gyönk
Strausz Ármin, Bonyhád
355 Tolnai J. Béla, Felső-Nyék
Vajda Vilmos, Halas
Weisz Pinkász, Felpéc.

- Baumgarten Simon, A.-Szántó
Fried Ármin, Kömlőd
360 Kellner Ignác, Siklós
Landesmann Nátán, Léva
Pewny Miksa, L.-Szt-Miklós
Pollák Chájim, L.-Szt-Miklós
Weisz Sámuel, Nagy-Perkáta.

1878.

- 365 Aub Samu, Lakács
Csajági Béla, Kaposvár
Deutsch Samu, Szeged
Elsász Mózes, Ada
Elsász Zsigmond, Trsztena
370 Fischhof Márk, Nyitra
Friedmann Miksa, Verbó
Glesel Benő, Zsolna
Gottfried Izsák, N.-Várad
Grünwald Bertalan, Szatmár
375 Györki Károly, Hévíz-Györk

- Herzfeld Lipót, Szilas-Balhas
 Kellner Fülöp, Telek
 Kralovitz Mór, Bánk
 Láng Ignác, Nemes-Szalók
 380 Leitersdorfer József, Aszód
 Löwinger Fülöp, Telek
 Natonek Dávid, Komárom
 Pollák Samu, Illava
 Révai Miksa, Salgó
 385 Révai Salamon, Gyón
 Rosenberg Fülöp, Kis-Kun-
 Majsa
 Rosenzweig Arnold,
 Domanizs
 Sasvári Béla, Sasvár
 Schwarcz György, Verbó
 390 Springer Sámuel, Gyömrő
 Stern Bernát, Vág-Újhely
 Ungar Ármin, N.-Czétény
 Ungar Vilmos, Halimba
 Vértesi Adolf, Vág-Újhely
 395 Weinberger Mór, Turdosin
 Werner Ármin, Zsámbokrét.

- Fleischmann Izraél, Zsámbék
 Grosz Mór, Szarvas
 Königsberg Samu, —
 400 Serlegi Márk, Mező-Túr
 Singer Adolf, Fadd
 Zweig Lipót, Debreczen.

1879.

- Adler József, Gyönk
 Böhm József, K.-Szt.-Márton
 405 Ehrenfeld Izidor, Vác
 Eichenbaum Lipót, Gyöngyös
 Goldstein Jakab, Szeged
 Herzfeld Fülöp, Vág-Újhely
 Ipolyi Ernő, Ipolyság
 410 Krausz Márk, Miava
 Lipscher Jakab, Zsámbék
 Löwy Bernát, N.-Szöllős
 Pfeifer Ignác, Tapolcza
 Quittner Mór, Dubnicz
 415 Rónai Adolf, Belső-Vát

- Schlesinger Salamon, Gyön-
 gyös
 Sigmund Simon, Jalócz
 Winterstein Mór, Baán.

- Horovicz Simon, L.-Szt-Miklós
 420 Klein Ignác, F.-Ábrány
 Schönberger Sándor, Kecse-
 mét
 Wilhelm Soma, Vörösvár.

1880.

- Balassa Benő, Zala-Sz.-Grót
 Csukási Fülöp, Szilas
 425 Frimm Gyula, Körmend
 Herzfeld Mór, Verbó
 Kertész Izidor, Lovas-Berény
 Kis Vilmos, Oroszvár
 Klein Ármin, T.-Szt-Miklós
 430 Koralek A. Emil, Csurgó
 Lipner Izidor, Budapest
 Löwenstein Ignác, Acsád
 Mandl Bernát, Szenicz
 Pauncz Samu, Bonyhád
 435 Pollák Lipót, Gyöngyös
 Rosenbaum Zsigmond, Vág-
 Újhely
 Schild Adolf, K.-Szt-Király
 Schwartz Manó, Makó
 Spitz Ede, Aszód
 440 Steiner Ignác, Vág-Újhely
 Steinitz Jakab, Vág-Újhely
 Stern Samu, Kiszucza
 Szontágh Jakab, Lemberg
 Ungár Adolf, Paks
 445 Veszprémi Soma, Veszprém
 Walder Adolf, Irsa
 Weisz Jakab, Mesztegnye
 Weiszberger Kálmán,
 Felső-Remete.

- Friedmann Adolf, Csaba
 450 Geiger Bernát, L.-Szt-Miklós
 Glanz Izidor, Nátafalva
 Havas Bernát, L.-Szt-Miklós
 Kaufmann József, Jánosháza

Lefkovics Mayer, Dövény
 455 Mathéser Márton, Kenderes
 Pressburger Béla, Csantavér
 Spitz Benő, Szatmár.

1881.

Adler Simon, Miskolcz
 Altmann Mór, Verbó
 460 Barta Lajos, Kecskemét
 Engelswald Ede, Vág-Újhely
 Flek Bernát, L.-Szt-Miklós
 Goldberger Adolf, A.-Karaszlő
 Grünwald Ráfáel, Jabloncza
 465 Kaufmann József, Simontornya
 Kohn Jónás, Botfalu
 Kohn Vilmos, Pápa
 Lefkovics Ármin, S.-A.-Újhely
 Schwartz József, Vág-Újhely
 470 Stern Henrik, Köcsén
 Stern Simon, Adász-Tevel
 Weisz Fülöp, Ungvár.

Frank Ad. Antal, Nádudvar.

1882.

Blumenthal Soma, N.-Darócz
 475 Bónis Menyhért, Húgyag
 Herzog B. Manó, Marócz
 Horn Sámuel, T.-Saród
 Kaiser Bernát, Alsó-Alap
 Kertész József, Szeged
 480 Rónai Jakab, Pacsér
 Szirmai Fülöp, Vág-Újhely.

Polatschek Simon, Szikszó
 Stricker Ármin, Vág-Újhely.

1883.

Berger Béla, Szt-Király-
 Szabadja
 485 Berger Henrik, Vasvár
 Dobos József, Lemberg

Erdélyi Lipót, Gyöngyös
 Frimm Antal, Körmend
 Gere Antal, Dab
 490 Klein Adolf, Mágócs
 Klein Ármin, Homonna
 Klein Simon, Tapolcza
 Kovács Rezső, Vác
 Lichtenstein Bernát, Gyöngyös
 495 Lippe József, Mindszent
 Neumann Samu, Turdosin
 Pollak Jakab, Szepes-Váralja
 Ranschburg Adolf, Veszprém
 Reich Gábor, Berkecs
 500 Salamon Nátán, Csécs
 Schichtanz Ármin, N.-Oroszi
 Silbiger Ármin, Kecskemét
 Sipos Lipót, T.-Nána
 Spitz Ármin, Kottesó
 505 Stern Zsigmond, Körmend
 Weisz Izsó, Makó.
 Welward Jakab, Baán

Kohn Izidor, N.-Vázsony
 Langfelder Márkus, —

510 Lisser J. Jakab, Kék.

1884.

Gleiszner Jakab, N.-Emőke
 Grünbaum Miksa, Ungvár
 Hartmann Mór, Abauj-Szántó
 Holländer Áron, Magy.-Szölgy
 515 Kápolnai Izidor, Szentés
 Kron Mór, Kis-Tarkány
 Leitner Samu, Szeged
 Magyar László, Zala-Koppány
 Neumann Vilmos, Komárom
 520 Rausnitz Jakab, Csenej
 Weisz Adolf, Brezova
 Weisz Gerzson, Makó
 Wiener Jakab, Várna
 Wohl Bernát, Kér.

525 Czitrom Jakab, Kaba
 Rosenberg Ignác, S.-A.-Újhely
 Schön Lázár, Sajó-Németi

1885.

- Fleischhacker Pál, Báhony
 Frisch Gyula, Csöglen
 530 Gömöri Ármin, Taszár
 Hoffmann Zsigmond, Miske
 Klein Márk, Tuzsér
 Kohn Mór, Tata
 Kohn Mózes, N.-Magyar
 535 Kohn Vilmos, N.-Bittse
 Krausz Vilmos, Nyitra
 Kurz Lipót, Jabloncza
 Kurzweil Lipót, Pozsony
 Liebermann Samu, Homonna
 540 Lówy Nátán, Györsziget
 Oberländer József, N.-Vázsony
 Ságh Alajos, Baán
 Tauszki Mór, Trnova
 Wilhelm József, Kis-Szelezsény.

- 545 Buchsbaum József, Morva-
 Licskó
 Weisz József, Paks.

1886.

- Deutelbaum Lipót, Kottesó
 Feldman Samu, Zsámbokrét
 Fleischer Simon, Kossuth
 550 Fuchs Gyula, Apaj
 Herczka Gusztáv, Puchó
 Klein Adolf, N.-Szöllős
 Klein József, Gyömörő
 Krausz Simon, Nádudvar
 555 Mandel Ignác, Tata,
 Nagel Samu, Baán
 Pollak Károly, Kishér
 Spitz Ernő, L.-Szt-Miklós
 Taub Dávid, Kaproncza
 560 Widder Miksa, Göncz.

- Alexanderssohn L. Dávid —
 Eischer Jakab, —
 Pollák Pál, —

1887.

- Bányai Ferencz, Komárom
 565 Baum Adolf, Sebes-Kellemes
 Czuckermann Jakab, Homonna
 Danziger Mór, Szatmár
 Diamant Ármin, Puchó
 Ehrenthal Mór, Izsák
 570 Engel Adolf, Duna-Vecse
 Fuchs Gusztáv, Zala-Egerszeg
 Gottlieb Ármin, Homonna
 Hoch József, Csombárd
 Klein Viktor, Bagota
 575 Müller Adolf, Domanizs
 Pollak Mór, Moór
 Silberberg Dániel, N.-Várad
 Steinhardt János, Szöllős-
 Györök
 Tótisz József, Bonyhád
 580 Weisz Mór, Tarna-Bod.

- Glück Mór, Szt-György-Ábrány.

1888.

- Altstädter Lajos, N.-Alacsony
 Bárd Rezső, Budapest
 Berger Jak., Sz.-Kir.-Szabadja
 585 Brenner Henrik, Bodfalu
 Fleischmann Lipót, Komárom
 Fried Sámuel, Bodajk
 Hecht Salamon, Vág-Vecse
 Herczka János, Puchó
 590 Neuhauser Samu, Tósok-
 Berény
 Róth József, Heő-Bába
 Singer Samu, Lót.

- Berger J. Lipót, Duna-Radvány
 Breitenstein Izsák, Andrásfa
 595 Klein Salamon, Bihar
 Smilovits Mihály, T.-Terebes
 Szerényi Fülöp, Szlanicza.

1889.

- Eichler Jakab, Homonna
Erős Antal, S.-A.-Újhely
600 Fejér Dezső, Disznósd
Gerstmann Zsigm., Gyömörő
Goldberger Zsigmond, Gyön-
gyös-Halász
Mezei Soma, Kolbása
Nyitrai Zsigmond, Privigye
605 Pólya Albin, Csurogh
Pollák Manó, Szeged
Schönfeld Márk, Beled
Szabó Adolf, N.-Zellő
Szenes Adolf, Homok- Bődöge
610 Szücs Jenő, Brezova
Váradi Zsigmond, Krakó.

- Deutsch M. Ármin, Ipolyság
Krausz Lipót, Kapolcs
Messinger Jakab, Szemere
615 Rosenzweig Jakab, Miske
Rosner Mózes, Ladomér
ifj. Schvarcz Adolf, Szeged
Spitzer Adolf, Verbó
Szirmai Mór, Szatmár
620 Weisz Lipót, M.-Vásárhely.

1890.

- Abonyi Simon, Magyar-Soók
Bartos Gáspár, Karczag
Bauer Mór, Tata
Bárász Samu, Galacz
625 Farkas Márton, Tur-Terebes
Földes Lipót, Szeged
Goldstein Samu, Tolcsva
Holländer Izsó, N.-Szombat
Kaufmann József, K.-Czell
630 Lefkovics Mór, Erdőbénye
Lehner Lipót, Pápa
Mezei Ignác, Káloz
Rauch Jakab, Kapolcs
Scheer Áron, N.-Peleske
635 Toch Zsigmond, Pápa
Weinberger Áron, B.-Ujváros
Weisz Adolf, Üllő

- Weisz Lipót, Sárospatak
Weisz Miksa, Mezőtúr
640 Weisz L. Mór, Csenger
Wirth Henrik, F.-Szt-Miklós
Wolf Ármin, Szill.

- Eichler Albert, Ungvár
Krausz Izraél, Pápa
645 Lengyel Henrik, Miskolcz
Pollák Jakab, Kapolcs
Seelenfreund Bernát, Kisvárdá
Szabó Lipót, Szécsény
Tolnai Ábrahám, Beregszász.

1891.

- 650 Braun Mór, Budapest
Deutsch Ármin, Lovászi
Deutsch Zsigmond, Budapest
Gruber Jenő, N.-Kálló
Horváth Samu, Krompach
655 Janovics Jenő, Hemko
Kaszovitz Miksa, Csenger
König Izidor, Nyitra
Ligeti Fülöp, Héthárs
Rosenblüth Adolf, Gáva
660 Salver Samu, Baán
Strauber Jakab, Csorna
Weisz Soma, Homoród.

- Áldori Bertalan, Pálháza
Klein Lipót, Nyitra
665 Sipos Zsigmond, Tapolcza
Schwartz Ábrahám, Egyek.

1892.

- Altmann Rudolf, Kassa
Dományi Sándor, Gyöngyös
Engländer Ede, Friedmann
670 Fried Adolf, Vág-Szered
Friedländer Bernát, Gézsény
Gönczi Gábor, Czece
Hoffmann Mór, Vásárdi-Miske
Horvát Jenő, N.-Kövesd
675 Kallós J. József, Györsziget

Kemény Simon, T.-Szt-Miklós
 Lövinger József, Kis-Somló
 Lungér Áron, Nádszegh
 Martonovits Ábrahám, Pálócz
 680 Nádas Sándor, Szatmár
 Pick Jakab, Beharócz
 Sor Mihály, Tur-Terebes.

Julesz Leó, Sebes-Kellemes
 Kohn Antal, Újpest
 685 Kreutzer Károly, Német-
 Keresztúr
 Schnürmacher Adolf, N.-Jóka.

1893.

Blau Henrik, Pápa
 Dénes József, Nagy-Borcsány
 Fleischmann Izraél, Kulcsod
 690 Habermann József, Miskolcz
 Katz Mendel, Derecske
 Klein Élias, Putnok
 Reich Sámuel, Szatmár-Németi
 Rosenberg Vilmos, Szirma-
 Bessenyő
 695 Rosenblüh Arnold, Aszód
 Singer Ignác, Szinyér
 Singer Sándor, Sárvár
 Zilahi Miksa, F.-Nasticz.

Löwenstein Adolf, Orosz-Gadna
 700 Rechnitzer Sámuel, K.-Somlyó
 Rosenberg Salamon, Zsámbék
 Zádor Benő, F.-Korompa.

1894.

Balla Bernát, Galgócz
 Braun Mózes, Sajó-Szt-Péter
 705 Bródy Béla, Vág-Vecse
 Dóri Pinkász, Losoncz
 Fischer Géza, Széplak
 Friedländer Izsák, N.-Várad
 Friedmann Adolf, Körösfő
 710 Kampler Péter, Kún-Szent-
 Márton

Klein Sándor, Tolcsva
 Kornfein Dávid, Klastrom
 Málnai Emil, Bécs
 Szántó Sámuel, Abauj-Szántó
 715 Szenes Kálmán, Meszlén
 Steiner Albert, Bonyhád
 Weisz Arnold, Zsid
 Weisz Vilmos, Nyitra.

Rosenzweig Sándor, Czece
 720 Zádor Dávid, F.-Korompa.

1895.

Bajai Mór, Baja
 Band Simon, Udvard
 Blum Lázár, Varkócz
 Buchsbaum Ármin, Pápa
 725 Fischer Sámuel, Fehértemplom
 Friedmann Márton, N.-Varsány
 Goldmann Mór, Somos-Újfalu
 Goldner Jakab, Fehérszék
 Herczog Ármin, Kömlő
 730 Hirschfeld Rezső, Galgócz
 Kohn Dávid, M.-Vécs
 Miklós Mór, N.-Rippány
 Mittelmann S. Bernát, Lapás-
 Gyarmat
 Reichenthal Adolf, Koros
 735 Schwartz Ábrahám, A.-Szántó
 Schwartz Lázár, Alberti-Irsa
 Schwarz Simon, Fekete-Erdő
 Steiner Mór, Érd
 Varsányi Lipót, Vág-Szered.

740 Gruder Ignác, Vác
 Schweitzer Gábor, N.-Oroszi
 Weisz Jakab, Pápa.

1896.

Faragó Vilmos, Belényes
 Fischer Adolf, Tisza-Roff
 745 Fuchs Vilmos, Mocsonok
 Goldenberg Mayer, Szajkó-
 falva
 Grünfeld Péter, Bugyi

- Kohn Sándor, Tild
Krausz Jakab, Tisza-Füred
750 Kriener Jakab, Budapest
Lipkovics Emil, Porosztó
Neuwirth József, Alistál
Reichenfeld Ferencz, Pápa
Salgó Mór, Kurima
755 Schön Dezső, Miskolcz
Schönberger Manó, Bátorkeszi
Sebő Vilmos, Ó-Moravicza
Somló Lázár, Tata-Tóváros
Stark Jakab, L.-Szt-Miklós
760 Steiner Adolf, Pereszleny
Weisz Antal, Krassó
Weisz Samú, Kőszeg.
- Bász Dávid, N.-Tapolcsán
Berger Ignác, Nagy-Mihály
765 Friedmann Nátán, Mokrin
Klein Márton, Tisza-Szederkény
Leipniker Izidor, Körösladány.
- 1897.**
- Bergmann Ármin, Tetétlen
Fodor Márkus, Hőgyész
- 770 Friedmann Dávid, Erdő-Bénye
Fuchs Károly, Drietoma
Henig Mór, Radvány
Kálisch Ignác, Sárbogárd
Klein Ignác, Késmárk.
775 Lendler J. Izidor, N.-Szöllős
Lichter Gyula, Lippa
Philip Ede, Ó-Gyalla
Rózsa Ede, Szladovcze
Rózsa Ignác, Apácza
780 Rózsa Károly, Monostorszegh
Schönberger Márton, Szakas
Schönberger Vilmos, Szt-Péter
Schwartz Jakab, D.-Szerdahely
Singer M. Lipót, Vármellék
785 Stark Jenő, S.-A.-Ujhely
Ungermann Simon, Salgó
Wertheimer Géza, Nemes-Vid
Wittmann P. Pál, Farád
Weisz Vilmos, Nyitra.
- 790 Beer Simon, Ó-Becse
Frommer Henrik, Vág-Szered
Hartmann Sámuel, Tura
Perlusz Jakab, Karácsond.

A nálunk tartott képesítő vizsgálatok összefoglaló statisztikája ez: képesített tanítókikerült: 793, bukott a vizsgálaton: 61; javító, illetve többszörös képesítőt tett: 38 — és pedig 2-szer tett vizsgálatot 29, 3-szor tett 3, 4-szer tett 1. — Összesen tartottunk tehát 1861 óta, 37 év alatt, 892 tanítóképesítő vizsgálatot.

Az itt közölt névsort illetőleg megjegyzem, hogy a mennyire kipuhatolnom sikerült, az illetőknek azóta fölvevett *magyar* nevét iktattam a jegyzékbe. Összesen nem több 14 százaléknál, de mégis 14 százalék. Valószínű egyébként, hogy sok adatról nincs tudomásom. Megemlítésre méltó, hogy magukra az utolsó kilencz év alatt kikerültekre 47 névmagyarosítás esik.

E névsorba foglaltak nem maradtak meg mindnyájan a tanítói pályán. Van köztük nagykereskedő, orvos, tanár, hirlapíró, hivatalnok stb. Az intézet egyformán kíséri valamennyit rokonérzésével és jókivánságaival.

VII.

A gyakorló iskola.

Az elemi iskola intézetünk legrégebb része. — A hitközség iskolái, magániskolák, a misszionáriusok. — A helytartótanács felhívja a községet, hogy új iskolát állítson. — A mintaiskola megnyitása; miért látogatták annyian. Nem volt a normáliskola versenytársa. — A legelső tanítói kar. — Miért fogy a tanulók létszáma 1872/73-ban? és újra 1877/78-ban? — Ez apadás nagy erkölcsi haszna. — A mintaiskola mint felsőbb fórum zsidó iskolai ügyekben. — A magyar kormány a mintaiskolát a községnek ajálja fel. — A gyakorló iskola. A kombinált osztályok. — Az új tanterv. — A létszám táblázatos kimutatása. — Mi hasznát látta a preparandia elemi iskolájának? — Milyen volt a gyakorló tanítás; háborgások; meddő kísérletek a javításra. — A gyakorló tanítás rendje.

Elemi iskolánk kezdeteiről annál szükségesebb külön megemlékeznünk, mert intézetünknek legrégebb része, s a tanítóképző benne gyökerezik. Hiszen nem a fennálló preparandiához csatoltak elemi iskolát, hanem azért állították ezt föl, hogy később hozzá preparandiát függeszsenek. Az sincs érdek nélkül, részletesebben emlékezni meg arról, mint függ intézetünknek e kezdete össze a pesti izr. hitközség viszonyaival és érdekeivel; világossá lesz ebből az is, miért került később a preparandia is a hitközség felügyelete alá.

A zsidó hitközségnek — a Síp-utczában — régi és kitűnő négyosztályú normál főiskolája, kétosztályú leányiskolája és 1856/57 óta kétosztályú alreáliskolája — ma polgári iskolát mondanánk — volt. Mindezzel azonban a tanuló ifjúságnak csak egy részéről történt gondoskodás, elannyira, hogy ugyanekkor Pesten 16 izr. magániskola tartotta fenn magát s azonfelül nem kevesebb mint 400 gyermek a misszionáriusok iskolájába járt. Már 1854-ben leír a város a helytartótanács rendeletéből a községhez, hogy a zsidó gyermekek számára «több iskolát» állítson (hitk. levélt. I. k. ált. 39); 1855-ben fölhívja, hogy a Lipót- vagy a Terézvá-

rosban állítson még egy kétosztályú elemi iskolát. 1856. márczius havában megismétli sürgetését, most már egyenesen a Lipótvárosra utalván. S bizonyos, hogy a község előbb-utóbb kénytelen lett volna magát az erejét meghaladó áldozatra rászánni, ha a legfelsőbb elhatározás az izr. iskola-alap hova fordításáról közbe nem jő. Most a község egész váratlanul nem is két- hanem négyosztályú iskolát nyert, a nélkül hogy a nagy tanítói személyzet egy krajczárjába került volna. Így nyílt meg 1857. október 8-án az új iskola, melybe nem kevesebb, mint 379 tanuló jelentkezett, magába az első osztályba majdnem a fele: 158, úgy hogy ezt két részre kellett osztani, a mihez a község egy újabb tanterem berendezésével készségesen hozzájárult.

A nagy tódulást nemcsak a sok magániskola, hanem különösen az magyarázza, hogy Hermina-téri házában az intézet a lehető legszerencsésebb elhelyezést nyerte, a mennyiben túlnyomóan zsidó lakta vidékre került. Természetes az is, hogy épen e miatt a hitközség normáliskolájának létszáma ugyanekkor 553-ról egyszerre 356-ra szállott alá, hisz hasonlót tapasztalni eleinte ma is a fővárosban minden újabb szomszédos népiskola megnyitásakor. De hogy mind a két teljes négyosztályú iskola sem volt elegendő a város népességével szaporodó zsidó ifjúság számára, mutatja, hogy a normáliskolának már két év múlva, 1859/60-ban ismét 408 tanulója volt s e szám évről-évre emelkedett, míg 1864/65-ben a hét év előtti létszámot is meghaladta már. A «mintafőtanoda» tehát a «normáliskolának» nem volt versenytársa, mint ennek történetírója állítja (Mandl, u. o. I. 60); a hatóságnak ugyanitt felpanaszolt támogatása is, melyben a más felekezetű magániskolák mellett az izr. jellegűeket is részesítette, a felsőbbségnek egyszerűen kötelessége volt: hisz a nagy kiterjedésű városban e magániskolákra sürgős szükség volt, különben nem szaporodtak volna fel ennyire. Nem is tekintette akkoriban a két elemi iskolát versenytársnak senki, maga a község, mely oly nagy anyagi és erkölcsi hasznát látta, legkevésbé.

A tanítói kar a következőkből állott: Léderer Ábrahám ideiglenes igazgató és osztálytanító, tanított a IV. osztályban heti 17 órában; Kohn Salamon okl. rabbi és hitoktató, tanított heti 11 órában; Schütz Manó héber tanító, heti 20 órá-

ban; Schwartz Mór osztálytanító, III. osztályban heti 18 órában és rajzot a IV. osztályban heti két órában; Herz Jakab osztálytanító, a II. osztályban heti 19 órában; Mendl Lajos oszt.-tanító, heti 15 órában az I. b-ben és öt órában az I. a-ban; Neumann Ignác osztálytanító, heti 12 órában az I. a. és 12 órában magyart a többi osztályokban; Kneifel Antal (keresztény), énektanító, zenét oktató heti két órában.

Érdemes még fölemlítenünk, hogy a tanítótestület azonnal igen részletes tantervet dolgozott ki, mely az iskola legelső «Programm»-jában meg is jelent s az akkori viszonyok tekintetbe vételével ma is elismerésünkre méltó. Némi tájékoztatásul közlöm itt az óratervét:

T á r g y	I. osztály	II. osztály	III. oszt.	IV. oszt.
Hittan	2	2	2	2
Héber nyelv és biblia .	5	5	5	5
Német	8	11	10	10
Magyar	3	3	3	3
Számítan	4	4	4	3
Írás	3	4	4	3
Rajz	—	—	—	2
Összesen	25	29	28	28

Jegyzet: A német vagy a „deutsches Sprachfach“ alá tartozik az I. és II. osztályban: írvaolvasás, szemléleti oktatás és nyelvtan, helyesírás, stílus, olvasás és reáliák. — Az I. osztálynak *I. b)* volt a neve. Volt még egy előkészítő, *I. a)* osztály is, heti 19 órával: vallástan: 3, szemléleti oktatás: 2, írvaolvasás: 11, számolás 3 óra.

Az iskola csakhamar kitűnő hírre tett szert. Tanulóinak száma a második évben 495-re emelkedett s csak mert a II. párhuzamos osztályt a helytartótanács a preparandia megnyitása költségeire való tekintettel megszüntette, szállt le 1859/60-ban 407-re, nyolcz évvel később pedig népessége az ötszázat is meghaladta. A helyiségváltoztatás 1872/73-ban azonban az ifjúság létszámát 435-ről egyszerre 175-re apasztotta, s még e csekély szám is 1876/77-ben 129-re esett. Kérdezi is az iroda — mely most pénzügyileg is érdekelve volt,

mert a tandíjat, mely eddig a községet illette, ezentúl az iskolaalap szedi — többször az igazgatót, miért nem közelíti meg a gyakorló iskola jövedelme a várakozást? Mit felelt az igazgató, nem találom nyomát. Pedig világos, hogy a csökkenésre el lehettek volna készülve — hisz iskolánk most az ép oly jól szervezett, de olcsóbb sip-utczainak jóformán közvetlen szomszédságába került, a hol tehát semmi szükség sem volt rá. Most lett aztán a mintafőtanoda a normáliskolának akaratlanul igazi «versenyháza», a mit, a jövedelmet illetőleg, keservesen meg is sínylett.

Hogy a létszám apadásának egyedüli oka tényleg az iskola alkalmatlan elhelyezésében keresendő, kitetszett újra 1877/78-ban, midőn a gyakorló iskola a rabbiképző épületébe költözködött: a VIII. kerületben akkor még kevesebb zsidó lakott mint most s a népesség a Rombach-utczai 129-ről a Röck Szilárd-utczában egyszerre 78-ra apadt s a tandíjnak két év múlva történt felére való leszállítása is összesen csak 13-al emelte az iskolalátogatók számát, tehát fölösleges intézkedésnek bizonyult annál inkább, mert midőn a tőszomszédságban egy új városi iskola épült, újra az 1877/78-iki csekély létszámra szálltunk alá — a felényire engedett tandíj ellenére.

Azonban a tanuló ifjúság számának ez apadása erkölcsileg a lehető legnagyobb hasznára vált a preparandiának, mely 4—500 tanulót magában foglaló elemi iskolájának igazában csak függelékeként tünt fel. Idáig a mintaiskola volt a tanítóképzés helye, most végre a tanítóképzői növendékek gyakorló tanításának lett a helye. A ferde helyzet annyira elhomályosította a fogalmakat, hogy igazgatói beköszöntőjében még Deutsch Henrik is a preparandiát és gyakorló iskolát mint «a két testvérintézetet» emlegeti. Most végre helyreállott, a viszonyok áldásos eredményű kényszereként, az intézet igazi súlypontja: így lett a tanítóképző az úr s kidomborodott valahára, tizennégy év után, az iskola voltaképi jellege.

Egyébként nemcsak a közönség előtt szerzett a mintafőtanoda tekintélyt, a hatóság is mindenképen kitüntette. Tőle kér a helytartótanács mindjárt megalakulása után javaslatot a zsidó népiskolai szünetekről általában; őt hívja fel 1858. július 28-án, hogy a szántói izr. iskola számára tantervet és órarendet készítsen s a használandó könyvek lajstromát

összeírja. Ugyanez év okt. 20-án a 2. Sprach- és Lesebuchban a birálat — ha jól tudom, a Hochmuthé — több mondatot rosszall: jelölje meg az igazgatóság, mely helyek ellenkeznek a zsidók vallásos nézeteivel? Tőle kérdi 1858. nov. 2. ugyancsak direkt leiratban: ki adja meg a miszionáriusok iskolájában az izr. gyermekeknek az előírt hitoktatást? 1866. ápr. 24.: Schütz Manó «első héber hangoztató» cz. könyve «készletének a pesti izr. magyar egylettől való átvétele iránt véleményesen nyilatkozzék». 1867-től fogva a főigazgató tekinti a mintafőtanodát zsidó iskolai ügyekben felsőbb fórumnak, mintegy közoktatási tanácsnak; az utolsó ilyenmű megkeresés 1867. december 9. érkezik az igazgatóhoz Bauer és Kohányi abéczejének megbirálása ügyében s nagyon jellemzi az új magyar adminisztráció szakértelmét, hogy nemcsak a megbirálást általában kéri, hanem azt is tudja, ki képes leginkább az általa ismeretlen tanítói karban annak elvégzésére — abéczéről lévén szó, természetesen «az I. osztály *a.* és *b.* szakaszának tanítói».

Öt évvel később ugyancsak a főigazgató közli az igazgatósággal, hogy a miniszternek 1872. április 30: 8162. számú rendelete szerint «Pesten, Temesvárt, Pécsen és S.-A.-Ujhelyen felállított s az országos izr. iskolai alaphól fentartott izr. mintatanodáknak feloszlatása és megszüntetése e folyó 1871/72. iskolai év végével elrendeltetik». Tudatja egyúttal, hogy az országos izr. irodai elnök egyidejűleg felhivatott, «miszerint magát az illető izr. kerületi elnök útján a hitközséggel érintkezésbe tegye a végből: vajjon nem lenne-e a hitközség hajlandó a mintatanodát hitközségi elemi iskolává átalakítani és az átalakítandó hitfelekezeti iskolánál a jelenleg működő mintatanodai tanítókat alkalmazni».

E tárgyalások azonban, könnyen sejthető okokból, nem vezettek eredményre s 1872. október 1-én megnyílik a «*gyakorló iskola*». A mintatanoda tanítói voltak 1872. júliusban: Rechnitz Adolf, Kohn Salamon, Neumann Ignác, Ózer Zsigmond és Sichel Jakab. Most a tanerők a következők: Fischer (Halász) Nátán s midőn ez még októberben lemond: Ózer Zsigmond, Stern Mór, Becher Jakab, Kircz József és Führer (Füredi) Ignác.

A csak névben más, de szervezetében változatlan elemi iskola fejlődésének az 1881/82. tanévvel beálló s évekig tartó

ingadozás vet véget. Az igazgatótanács ugyanis a gyakorló iskolát is bevonván felügyeletébe, csakhamar kitünt, hogy ennek új tantervre van szüksége. Az 1881. január 31-iki ülés elé az igazgató ennél fogva új tananyag-felosztást terjesztett, melyet azonban, minthogy a tanítók egymástól függetlenül készítettek, a tanács csak a tanév végéig hagyott érvényben, ezt is csak azért, mert helybenhagyása előtt az igazgató már alkalmazásba vétette. Egyúttal tekintettel arra, hogy rendeltetésének a gyakorló iskola teljesen meg nem felel, az igazgatótanács elhatározza: 1. a jövő tanévtől fogva az iskola hatosztályú legyen, még pedig így; I + II, III + IV, V + VI. kombinálva; 2. minthogy a 20 frt tan- és 2 frt beirási díj miatt kevés a tanuló, ezentúl amaz 10 s ez 1 frt lesz; 3. egy-egy osztályba fölveendő tanulók száma 25-re határoztatik meg. Így került az ügy a miniszter elé, a kinek bizalma az állami képzők gyakorló iskoláinak hiányos szervezetében akkor még nem ingott meg s ez 1881. április 8: 5160. sz. alatt kelt rendeletében «elengedhetetlenül szükséges»-nek mondja, hogy az állami képzők mellé állított gyakorló iskolák mintájára legyen a miénk is szervezve, azaz: hatosztályú osztatlan iskolává alakuljon át. Minthogy azonban ez a héber tárgyak tanítását lehetetlenné tette volna, az igazgatótanács Kármán Mór és Kohn Sámuel tagjait azzal bírta meg, tanácskozzanak a tanári karral együtt s fejtsék ki mindazon okokat, «melyeknél fogva az állami gyakorló iskolák szervezetétől eltérőleg czéloztatik az országos izr. tanítóképző gyakorló iskolája átalakíttatni». Az 1881/82. tanévben aztán tényleg átalakult a gyakorló iskola: újra megnyilt ötödik osztálya, mely 1870/71—1876/77-ig bezárólag fönnállott, de csak 12 jelentkezett, a következő évben mindössze négy, aztán egy sem; 1884/85-ben újra hét, azóta senki; a hatodik osztályba pedig sem ekkor, sem később nem iratkozott be egy sem s így az igazgatótanács terve csak részben volt kivihető.

Ezentúl a tanítói személyzetben való minden változás a gyakorló iskola átalakulásának egy-egy újabb mozzanatát jelenti; így 1881. midőn Füredi a tanítóképzőbe lesz beosztva, 1886. midőn Stern, 1888. mikor Kircz a preparandiába megy át — ekkor szünik meg az iskola alapítása óta fönnállott azon intézmény, mely szerint a héber tárgyaknak

külön tanítójok volt, az osztálytanító ezentúl egyformán minden tárgyat tanít — s végül 1890-ben, a midőn Becher nyugalmába lép. Így lett az osztott négyosztályú iskolából még Deutsch igazgató alatt 1885/86. háromosztályú: I + II — III—IV; ez az én javaslatomra 1888/89. óta így javult: I—II + III—IV. 1890/91-ben lesz: I + II — III + IV; azóta is így van. A régi tanítói karból e szerint kettő maradt meg: Füredi Ignác és Ózer Zsigmond. Az úgynevezett föllépő rendszer is ekkor szűnt meg; amaz állandóan az I + II., emez a III + IV. osztályban tanít. Fontos mozzanat még, hogy hosszas és alapos megbeszélések és tanácskozások alapján a gyakorló iskolának új tanterve is készült, melyet a miniszterium 1889. augusztus 17-én elfogadott s melyet az a kitüntetés ért, hogy a Néptanítók Lapja 1890. 10—12-ik száma hivatalos részében közölte. E tantervet nincs módomban itt közzéadni; az igazgatóság kinyomatta s minden érdeklődőnek szívesen megküldi. Az óratervet azonban, némi felvilágosításul, itt adom:

T a n t á r g y a k	I. osztály	II. osztály	III. oszt.	IV. oszt.
Hittan	—	—	2	2
Biblia-fordítás	—	4	4	4
Héber olvasás	5	1	—	—
Beszéd-ésértelemgyak.	3	2	—	—
Magyar olvasás és írás	6	6	4	4
Magyar nyelvtan	—	2	4	4
Német olvasás és írás	—	5	3	3
Számтан	6	3	4	4
Földrajz	—	—	3	3
Rajz	—	1	1	1
Ének	1	1	1	1
Testgyakorlat	1	1	1	1
Összesen	22	26	27	27

Jegyzet: I. és II. osztályban az ének és testgyakorlatot kivéve az óraszám fele közvetlen tanítás; a III. és IV. osztályban a közvetlen tanítás egyenkint 19¹/₂ óra.

Kiegészítésül közlöm most elemi iskolánk létszámának kimutatását évek és osztályok szerint. Megjegyzem, hogy 1868/69-ből nincs adat s innen van ezen s az előbbi évszámainak ugyanazonossága. A dolog úgy történt, hogy az 1868-ban kinevezett új igazgató az elődje folyó följegyzéseit nem őrizte meg s midőn 1884/85. maga írt értesítőt, adat hiányában, Léderer 1867/68. kimutatását ez évre vitte át. — A * a táblázatban azt jelenti, hogy a közölt összeg abban az évben párhuzamos osztályokban oszlott meg. — A *dült* évszám végül a helyiségváltásra figyeltet.

Folyó szám	É v	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	V. oszt.	Összesen
1	1857/58	*158	85	86	50	—	379
2	1858/59	*156	*168	82	89	—	495
3	1859/60	*155	90	87	75	—	407
4	1860/61	*163	95	94	82	—	434
5	1861/62	*158	92	102	79	—	431
6	1862/63	*161	97	90	91	—	439
7	1863/64	*164	101	89	93	—	447
8	1864/65	*177	108	89	84	—	458
9	1865/66	*161	100	97	72	—	430
10	1866/67	*165	101	105	82	—	453
11	1867/68	*203	113	109	108	—	533
12	1868/69	*203	113	109	108	—	533
13	1869/70	*181	121	97	99	—	498
14	1870/71	85	92	115	113	84	489
15	1871/72	88	103	102	94	48	435
16	1872/73	32	44	43	40	16	175
17	1873/74	18	25	46	30	7	126
18	1874/75	16	31	28	32	14	121
19	1875/76	22	23	42	36	13	136
20	1876/77	14	22	33	44	16	129
	Átvitel .	2480	1724	1645	1501	198	7548

Sorszám	É v	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.	V. oszt.	Összesen
	Áthozat .	2480	1724	1645	1501	198	7548
21	1877/78	14	12	17	35	—	78
22	1878/79	9	19	19	29	—	76
23	1879/80	18	22	29	22	—	91
24	1880/81	17	26	24	29	—	96
25	1881/82	15	31	26	24	12	108
26	1882/83	26	17	40	24	4	111
27	1883/84	24	27	30	35	—	116
28	1884/85	21	28	28	30	7	114
29	1885/86	23	24	31	32	—	110
30	1886/87	24	26	31	32	—	113
31	1887/88	21	23	31	33	—	108
32	1888/89	23	21	22	29	—	95
33	1889/90	24	20	25	19	—	88
34	1890/91	22	25	20	21	—	88
35	1891/92	28	22	24	21	—	95
36	1892/93	24	20	24	22	—	90
37	1893/94	15	25	24	26	—	90
38	1894/95	21	16	25	22	—	84
39	1895/96	20	22	14	24	—	80
40	1896/97	18	24	25	16	—	83
	Összesen	2887	2174	2154	2026	221	9462

Íme a gyakorló iskola külön története alapításától máig. De ez voltaképp csak külső történet. Nekünk fődolog az: mily hasznát látta a tanítóképző eleinte virágzó mintafőtanodájának, majd létszámban hanyatló gyakorló iskolájának? mennyiben tudta azokat a maga igazi céljára értékesíteni?

Midőn Léderer a képző második osztályának 1860. okt. 11-én történt megnyitásáról hírt ad, elmondja, jöttek olya-

nok is, kik a kath. tanítóképzőben már végezték «az elméleti tanfolyamot, vagyis az első osztályt». Tényleg az volt akkoriban a helyes elv: az utolsó osztály nem az elméleté, hanem a gyakorlaté, nem annyira tanulásra, mint inkább tanításra való. S ezt nemcsak hangoztatták, hanem szerinte is jártak el. A második osztálynak volt ekkor 26 heti órája, ebből neveléstanra épen a fele esett, 13 óra s ez így oszlott meg, elmélet: 1 óra, olvasókönyv kezelése: 2 óra, osztálylátogatás: 10 óra. De midőn a következő évben a magyarosító tanterv lép életbe, minden módosítás és változás épen ennek a rovására esik; elmélet lesz 2 óra, olvasókönyvkezelés és osztálylátogatás együtt 4 óra — az előbbi év 13 órájával szemben már csak 6.

Midőn 1870/71-ben tanítóképzőnk háromosztályú lett, segíthettek volna a bajon, de ez nem történt: hiszen maga az állami tanterv a III. osztályban a 31 heti órából csak ötöt szán a neveléstanra. Nálunk az 1872/73-ból fönmaradt óraterv szerint volt a III.-ban heti 28 óra, ebből elmélet: 4 óra, osztálylátogatás: 2 óra — nyilván ez volt nálunk tíz év óta a hagyomány.

Midőn az állami tanítóképzőkkel egyszerre a mienk is négyosztályú lesz, az állami tanterv meghagyja a IV. osztályban is neveléstanra a heti 5 órát; nálunk ugyanekkor 10 óra van: elmélet: 2, osztálylátogatás: 8 óra — a papi-ron. Mert ugyanez év október 12-én tartott tanári értekezletnek általunk már ismert 3. pontja így kezdődik: «Szóba hozatik, hogy a IV. évfolyamnak minden kedden három üres órája lévén, ugyanannyi órát osztálylátogatással kénytelen tölteni» stb. Az 1884/85-ben kiadott értesítő adataiból pedig az tetszik ki, hogy ekkor az elméletre: 3, s az osztálylátogatásra: 5 heti órát fordítottak, tehát három év alatt amaz egy órát nyert, emez hármát veszített.

Fontosabb még annak feltüntetése, mikép töltötték be a gyakorlati tanításnak e szűk keretét: mit tesz az, hogy: «osztálylátogatás?»

A legelején az osztálylátogatás a következőkép folyt le. A II. osztálybeliek minden nap egy vagy két órán át szabott rend szerint a mintaiskola tanításánál jelen voltak s a tanítók adta feladatokat naplóikba jegyezték; mindenik egy

vagy több themát írásban ki is dolgozott s az osztálytanító és társai jelenlétében eltanította, a mi fölött aztán a jelenlevők ítéletet mondtak. Ezt úgy hívták országszerte «die praktischen Auftritte», később magyarul: «fellelés». Látni való ebből, hogy a gyakorló tanítás kétféléből állott. 1-ör a tanítás megfigyeléséből, azaz: osztálylátogatásból, 2-ör gyakorlati tanításból, azaz: fellelésből. Mennyi időt szántak az egyiknek, mennyit a másiknak, ezt a följegyzésekből 1881-ig lehetetlen megállapítanom. Azt látom, hogy Deutsch Henrik igazgató az 1867/68-ik tanévig tartó gyakorlatról panaszolva írja értesítőjében: «A gyakorló iskola és a képző-intézet között akkoron igen laza belső szervezeti összefüggés vala. A képző-intézeti növendékek «föliélései» évente csak egyszer, az utolsó évi záróvizsgálat előtt fordultak elő, s ekkor képesítő gyakorlati vizsgálatnak számítottak. Az ilyen föllézés rendesen abból állott, hogy az illető jól-rosszul elmondotta úgy ahogy írásba foglalt dolgozatát». S mi történik 1881-en innen? Ez év szeptember 6-án tartott értekezletén a tanári kar elhatározza, hogy heti két órán át az értekezlet által megállapítandó témákból gyakorlati tanítás folyjon — de ugyanez év október 12-én «megállapítatik, hogy hetenkint egy-egy előadás tartassék». Meghatározzák azt is, hogy a szaktanárok mely sorrendben vezessék a tanítást: Léderer a nevelést, Deutsch a hébert, Mendl a történet-földrajzt, Bein a természettudományokat, Führer a magyart, Schwartz a rajz-szépírást. Ragaszkodtak-e vajjon ehhez? Minden tanév elején ugyanezt a neki buzdulást tapasztalni s minden értekezletnek ez az első, végtelen, örök témája, mely kimerítette valamennyi részvevőnek idejét, türelmét s kölcsönös jóakarátát. S ebből fejlődtek aztán a kínos visszavonás előre nem látott okai: egy negyed órával nyolcz előtt benn legyen-e a tanító; milyen a szemléltető oktatás és olvasókönyv viszonya egymáshoz; a képzősök jegyezzenek: kívánta az egész tantestület; a gyakorló iskola tanulói is jegyezzenek: kívánta az igazgató. Egy ízben az volt az értekezlet véletlenül fölvetődött témája, hogy a tanárok az elemi iskolai tantárgyak kezelését a gyakorló iskolai olvasókönyv alapján tanítsák. A jegyzőkönyv aztán e pompás mondattal végzi: «Az e tárgy körül keletkezett hosszabb vitát Ózer és Mendl tanár urak nagyon

meddőnek, folyton ismétlődőnek és idővesztegetőnek mondják. Kelt mint fönt. » Egy ízben — nem csoda — akkora volt a vasárnap ebéd után békésen kezdődő s késő este nagy ingerültség közepette végződő, mert elő nem készített értekezlet után a kölcsönös elkeseredés, hogy az igazgatótanács közbelépésére volt szükség: 1883. márczius 8-án ez abbeli reményét fejezi ki, hogy ily ügyeket nem fognak többé az ő döntése elé vinni — s a háborgó hullámok erre, egy időre, csakugyan elcsöndesedtek.

1882-ben azt határozták, hogy a gyakorlati tanítások nyilvántartása céljából minden növendék tanításának eredménye a szaktanárok és az igazgató részletes birálata és osztályozása mellett egy arra való könyvbe iktattassék. Nyomattak is egy olyan vastag könyvet, hogy nemzedékekre lett volna elég s történt is vagy két-három bejegyzés, aztán abba maradt.

Az 1885/86. tanév elején intézetünkhöz került két fiatal tanárnak nyomban feltűnt az is, a mit a régiek már észre se vettek, hogy a IV. osztály növendékeinek a gyakorlati tanításban sűrűbben kellene résztvenniök s november 8-án Balogh Ármin és Málnai Mihály a tanári kar elé ez ügyben részletes javaslatot tenni ajánkoznak. Feltűnik az is — csak most! — hogy az osztálylátogatás mindig ugyanazon órára esvén, egész éven át a növendékek mindig egyazon tárgy tanítását hallgatják s elhatározzák, hogy ilyenkor a gyakorló iskola ne ragaszkodjék tanrendjéhez.

Tanulság: volt baj a fellépéssel és volt baj az osztálylátogatással.

1887-ben, midőn az intézethez kerültem, először láttam a gyakorló tanítás ez avult, foganattalan rendszerét működésben. A negyedik osztályban volt, tantárgy a héber. Öt perczel csöngetés után bementünk a szaktanár, egy tanár, kinek üres órája volt és én; benn várt a gyakorló és képzői IV. osztály élén a tanító. Ekkor előállt a kijelölt növendék s a felhagyott téma kidolgozásával kezében, előadta a mire készült; a különbség ez előadás és a rendes leczke-fölmondás közt csak abban állott, hogy a jelölt itt-ott a gyermekekhez kérdést intézett, a mire némelykor a választ is bevárta. 20 percz eltelte után kiállott a másik növendék, a kinek

«fellelése» szintén nem állott az osztály folytatólagos vagy társának most lefolyt próba-tanításával semmiféle összefüggésben. Újabb 20 percz mulva aztán az osztálytanítóval bevonultunk a képző negyedik osztályába s mire elhelyezkedtünk, még 10 percz maradt az órából. Ekkor először az osztálytanító, majd a szaktanár mondta el nézetét a föllépésről, mire egy-két növendék is hozzászólt. Magyarázatra, felvilágosításra, okulásra vagy oktatásra nem maradt idő. Mindenkinek lett volna még mondani valója, de ezt a jövő órára halasztottuk — mely csak egy teljes hét mulva következett el, a midőn megint két növendék más tárgyból került sorra s megint semmire sem jutott idő. Így alig került egyre-egyre az egész tanéven át egyetlen óra igazi tanítás. S e miatt tartották fenn a mintaiskolát tizenhárom és a gyakorló iskolát tizenöt évig.

Az én reformom, melyet a szaktanár, dr. Málnai Mihály segédkezésével vittem keresztül, röviden összefoglalva abban állott, hogy megszüntettem az osztálylátogatást s helyébe a gyakorlati tanítást léptettem. Az öt órából eddig egy fordított föllépésre, ezentúl négy órán át tanítottak s hetenként egy óra külön a tanítás megbeszélésére maradt. Akkoriban gyakorló iskolánk három kombinált osztályból állott, tanítványaink e szerint három csoportra osztva heti 4—4, tehát összesen az eddig egyetlen óra helyett 12 órán át végeztek gyakorlati tanítást. Fájdalom, most csak két kombinált osztályunk van, tehát heti nyolcz órán át folyik a tanítás. Az ideál — nem: a követelmény az, hogy minden tanítóképzőnek négyosztályú osztott gyakorló iskolája legyen; ez esetben $4 \times 4 = 16$ óra marad gyakorló tanításra, az új tanterv-javaslat szerint $7 \times 4 = 28$ óra, vagy 26, ha heti két óra fordíthatnák a megbeszélésre. A dolog oly egyszerű, hogy szinte érthetetlen, miért nem tettek némely helyütt a mi eljárásunk utánzásával vagy ellenőrzésével próbát. Az osztálylátogatás a III. osztályra marad — épen elegendő a tanulónak heti egy órán át néznie, mint úsznak mások. A IV. osztályban mindjárt tanítással kezdi és midőn csak nézi a tanítást, akkor is a társáét nézi, a kinek erényeiből, hibáiból egyaránt okulhat; megfigyeléséről pontos naplót vezet s a megbeszélésre szánt óra első sorban arra való, hogy e naplót felolvassa s birálatához,

elmélkedéseihez pedig társai és a gyakorló tanítás felügyelője hozzá szólnak. Így megszokja az elvont tárgyakról való írást, az ildomos kifejezésmódot, a mértéktartó bírálást is. Minthogy mindenki mindent felolvas, a mit írt, vigyáz magára és stílusára, nehogy társai előtt nevetségessé válják. Egy-egy jelölt — így magyaráztam már el az új rendet 1889-ben kiadott értesítőnkben — két egymásután következő órán tanít s a következő ott folytatja, a hol elődje elhagyta. Egy tantárgy tanítása addig foly, míg a csoport valamennyi tagja abban nem gyakorolta magát. Ha egy csoport elvégezte dolgát, más osztályba és más tantárgy tanítására megy át és az új tantárgyban és az új osztályban ismét több hétig gyakorolja magát. Így a csoport, mint egész, bőven megfigyelheti egy osztályban valamely tárgy tanítását és a tanulók előmenetelét. Megjegyzendő, hogy a más csoportba átlépés nem együttesen, hanem más-más napon egyenként eleve s meghatározott sorrend szerint történik, úgy hogy a jelölt, mire a tanítás sora reá kerül, megfigyeléséből ismeri már az új osztályban is a tantárgy előadása módját és tudja, mennyire haladtak ott. Nem mondom, hogy e rendszerre is javítás nem fér; minél többen követnők, annál tökéletesebbre csiszolódnék; de bizonyos, hogy így valósággal értékesítjük a gyakorló iskolát s minden növendékre egyetlen óra «fel-lépés» helyett átlag 9—10 óra igazi tanítás jut és a fegyelem tekintetéből is gyanus, de mindenesetre henye osztálylátogatásnak egyszerűen vége. A tanítás sorrendje nap és osztály szerint mindig az egész harmadra előre állapíttatik meg s az igazgatói szobában, a tanári teremben és a IV. osztály tantermében — ellenőrzés és emlékeztetés céljából — mindig ki van függesztve.

VIII.

Valláserkölcsei állapot; istenitisztelet.

A tanulók szegénysége összefüggésben magokviseletével. — A fegyelmi vétségek. — A sok beteg. — Az istenitisztelet rendje s a tanulók részvéte eleitől fogva máig. — A most érvényes szabályzat. — Az istenitiszteleti eszközök; régiek és újak; a hiányok.

Midőn az 1868: XXXVIII. t.-cz. 92. §-a kimondja, hogy «mindegyik képezdében köztartás állíttatik, a hol mérsékelt díjért minden növendék teljes ellátást nyer» s a 93. §., hogy «mindegyik képezdében több szegény tanuló ingyen vesz részt a köztartásban» — nemcsak jótékonyság gyakorlását, hanem azt is célozza, hogy a tanulók az olyan társadalmi rétegekkel való állandó érintkezéstől távoldtartassanak, melyektől sem erkölcsiségük, sem műveltségük gyarapodását várni nem lehet. Elég arra ráutalnom, hogy a fővárosban a növendékek nagy szegénysége e tekintetben egyenesen romboló, illetőleg felette hátráltató befolyással van. Az állandó szűkséggel és nélkülözéssel küzdő ifjúnak már a lelki állapota is érthetővé teszi, hogy az intézetnek, a hova jár, nem igen lesz panasza szilajsága, pajkossága, kihívó magaviselete vagy engedetlensége ellen. Ellenben előfordul illemhiány, neveletlenség, tisztességtudás elleni vétség, torzsalkodás, durva bánásmód a gyakorló iskolai növendékekkel szemben, feltűnőbb hanyagság és különösen az igazolatlan óramulasztás.

Nem csoda, hogy sok a beteg is. Rosszul öltözködnek, rosszul táplálkoznak, rosszul laknak. Az intézetnek egyébiránt külön orvosa nincs. A tanári kar 1885. nov. 8-án kérte az igazgatótanácsot, hogy intézeti orvos kijelöléséről gondoskodnék; ez nem történt meg, s a jelenlegi viszonyok között nincs is rá szükség. A pesti izr. hitkösség már 1879. deczember 25: 3080. sz. a. elrendelte, hogy szegényorvosai a preparandia növendékeit ingyen kezeljék, kórházát, valahányszor szükséges, a legnagyobb liberalitással nyitja meg betegeink előtt, azonfelül a hatósági orvos is minden évben többször ellátogat hozzánk.

Istenitisztelet jóformán kezdettől fogva van intézetünkön. 1858. júl. 24-én tartatott a legelső a minta-főiskolában.

A képzőben is azonnal behozták, még pedig úgy, hogy egyúttal az oktatás érdekeit is szolgálta: a növendékek maguk olvasták a heti szakaszt és fölváltva a haftárát, maguk imádkoztak elő s a kar a mintaelemi tanulókból került ki; szombatonként az osztálytanítók tartottak rövid exhortatiót. Ennek a megállapodott rendnek csak a szemináriumi épületbe való átköltözködés vetett véget — rövid időre, mert 1879. aug. 26-án a tanári kar újra behozza a külön isteni tiszteletet, melyet azóta a saját rajztermében tart. A szombati predikációkat is Deutsch igazgató 19 éven át majd mindig maga tartotta. Egyebekben a rend időjártával némileg megromlott. A heti szakaszt az olvasta fel a tórából, a ki akarta; a előimádkozói tisztelet egész éven át azonegy tanuló végezte, persze az olyan, ki ebbeli jártasságát már magával hozta az intézetbe. Később a tórafelolvasás mindenkire nézve kötelezővé tétetett s a harmadonként előre megállapított sorrend ugyanazon a helyeken kifüggesztetik, a hol a gyakorlati tanítás rendje. Fölöslegessé vagy be nem vált egyéb kísérleteket mellőzván, közlöm itt az isteni tisztelet most érvényes szabályzatát, mely minden tudnivalót elmagyaráz.

Templomrend

az orsz. izr. tanítóképző-intézet ifjúsága számára.

I. A tanítóképző istentisztelete. 1. §. Szombat- és ünnepnapokon az egész iskolaév tartama alatt istentisztelet tartatik.

2. §. Az istentisztelet az igazgató által e célra kijelölt és berendezett helyen folyik le.

3. §. Az istentisztelet ideje rendesen délelőtti 9 óra; egyes alkalmakkor az istentisztelet idejéről az igazgató intézkedik.

II. Látogatás. 4. §. Az istentiszteleten minden tanuló tartozik megjelenni és tevékeny részt venni.

5. §. A gyakorló iskolának a III. és IV. osztálya az illető osztálytanítók felügyelete mellett vesz részt, de csakis a szombati istentiszteleten. Az esetben, ha az istentisztelet helyisége szűknek bizonyulna, az egyik szombaton az egyik, másikon a másik osztály jelenik meg.

6. §. Minden intézeti tanuló közreműködik a kar-énekekben; azonkívül egyesek sorrend szerint elvégzik az előimádkozói, karvezetői és felolvasói tiszteletet.

7. §. Ha valamely tanuló netalán akadályozva volna az istentiszteleten megjelenni, akkor köteles azt szóbelileg az istentisztelet felügyelőjénél (l. 17. §.) legalább is egy nappal előbb bejelenteni; azon

tanulók, a kik előimádkozói, karvezetői vagy felolvasói tisztre vannak kijelölve, hasonló esetben három nappal előbb kötelesek jelentkezni.

8. §. Előre nem látható akadályozás esetében utólagos írásbeli igazolás terjesztendő az istenitisztelet felügyelője elé.

9. §. Huzamosb időre való felmentést csak az igazgató adhat.

III. Berendezés. 10. §. Az előimádkozókat és karvezetőket az ének- és zenetanár gyakorolja be és az istenitisztelet felügyelőjével egyetértve jelöli ki tisztjük végzésére.

11. §. A heti, illetőleg ünnepi szakaszt a tórából a felhívott tanuló maga olvassa föl; erre nézve minden harmad elején az istenitisztelet felügyelője a tanári értekezlet elé terjesztendő sorrendet állapít meg; e sorrendben mindenki kivétel nélkül annyiszor fordul elő, a hányszor az idő és a tanulók száma engedi, tekintettel mégis arra, hogy a IV. osztálybeliek a többieknél aránylag gyakrabban vonassanak e gyakorlatba.

12. §. Az előimádkozók, karvezetők és felolvasók e tisztjükre kötelesek kellően készülni.

IV. Lefolyás. 13. §. Az isteni tisztelet lefolyására általában a pesti izr. hitközség templomának szertartása irányadó.

14. §. Az isteni tisztelet felügyelője minden szombat- és ünnepnap muszaf imája előtt magyar beszédet intéz a tanulókhöz, melynek tárgya szabadon választható; a beszédet magyar kar-ének előzi meg.

15. §. A kar-énekek, a tóra körülhordása és a főimák alatt az egész gyülekezetnek állnia kell.

16. §. A tanulók kötelesek magukat imakönyvvel ellátni és azt az egész istenitisztelet tartama alatt használni.

V. Felügyelet. 17. §. Az isteni tisztelet a vallástan és a héber tárgyak tanárának közvetlen felügyelete alatt áll; lefolyásáról ő intézkedik és a rendért ő a felelős.

18. §. Az istenitiszteleten való tevékeny közreműködés az egyes tanulók részéről megbírálás alá esik a szorgalmi eredmény megállapításánál.

19. §. Jelen szabályzat minden tanév elején kihirdettetik.

Megemlítem még, hogy az istenitiszteletre szolgáló szent eszközöket első ízben, mindjárt a mintaiskola alapításakor a pesti izraelita hitközség adta; ezek álló 30 évig voltak használatban. 1889-ben 200 frtnyi költséggel új tórát és frigyszekrényt szereztem az évi átalány terhére. A mi a legtöbb falusi templomban is megvan: ezüst mutató és kehely, jobbféle függöny és oltárterítő, annak mi mindmáig hiányában vagyunk.

IX.

A tantestület irodalmi működése.

Teljes kimutatás a tantestület most működő tagjairól abéczerendben.

A következőkben tantestületünk irodalmi működésének lehetőleg teljes lajstromát, a szerzők egybeállítása szerint, abéczerendben közlöm:

Balogh Ármin.

Bacon. A novum organum első része, fordította és magyarázta. Filozofiai Írók Tára. VII. Budapest 1885.

Értekezések, cikkek és birálatok különböző lapokban és folyóiratokban.

Bánóczi József.

Ö n á l l ó m u n k á k.

Kants Lehre von Raum und Zeit, 1875.

A philosophia története, Thalestól Comteig. Irta Lewes György Henrik. A M. T. Akadémia megbízásából, angolból ford. I—III. k. 1876—1878.

Révai Miklós élete és munkái. A M. T. Akadémia által a Fraknoi-Horváth-díjjal jutalmazott pályamű. 1879.

Kisfaludy Károly és munkái. A Kisfaludy-társaság megbízásából. I—II. 1882—1883.

A magyar romanticismus. Akadémiai székfoglaló. 1882.

Schopenhauer. Válogatott értekezések. Ford. s magyarázatokkal ellátta. 1882. — 2. kiad. 1892.

Az orsz. rabbiképző-intézet első évtizedének története. 1888. Németül is: Die Geschichte der ersten Jahrzehentes der L. Rabbinerschule. 1888.

Emlékbeszéd Greguss Ágost felett. 1889.

Kant. A tiszta ész kritikája. Fordították Alexander Bernát és Bánóczi József. 1891.

A renaissancekori műveltség Olaszországban. Irta Burckhardt Jakab. A M. T. Akadémia megbízásából ford. I—II. k. 1895—1896.

É r t e k e z é s e k.

Philosophie in Italien. Philosophische Monatshefte. 1873.

A philosophia encyclopaediája. Magyar Tanügy. 1875.

Arany balladái U. o. 1875.

Herbart. Születésének 100. évfordulójára. U. o. 1876.

Országos izr. tanítóképző-intézet története.

- A bölcselet magyar nyelve. Magyar Nyelvőr. 1877—1882.
 A butaság synonymikája. U. o. 1878.
 Egy régi szó a magyar philosophiában. Nyelvtudományi Közlemények. 1878.
 Révai mint tankönyvíró. Fővárosi Lapok. 1879.
 Régi és új dolgok Kisfaludy Károlyról. Győr Kisfaludynak cz. emléklapban. 1892.
 Apáczai Cseri János. Athenaeum. 1892.
 Kisfaludy Károly műveinek új kiadása. Irodalomtörténeti Közlemények. 1893.
 Toldi és a biblia. Izr. Magyar Irod. Társ. évkönyve. 1895.
 Magyar zsidók külföldön. U. o. 1896.
 Apáczai Cseri János. Beöthy Irod. tör. I. k. 1896.
 Toldi a ponyván. Kármán Emlékkönyv. 1897.

K i a d á s o k.

- Erdélyi János bölcsészeti dolgozatai. 1885.
 Kisfaludy Károly minden munkái. 7. bővített kiadás. 6. kötet. 1893.

S z e r k e s z t é s.

- Filozofiai Írók Tára. A M. T. Akadémia támogatásával. Szerkesztik Alexander Bernát és Bánóczy József. 1881-től. Eddig 12. k.
 Magyar-Zsidó Szemle. Szerkesztik Bacher Vilmos és Bánóczy József. 1884—1890.
 Zsidó közigazgatási naptár az 5650. évre. 1889/1890. Kiadja a M.-Zs. Szemle szerkesztősége.
 Hochmuth Ábrahám emlékezete. 1890.
 Az orsz. izr. tanítóképző-intézet értesítője a 1887/88 és 1888/89. tanévről. Ugyanaz az 1889/90. tanévről.
 Évkönyv. Kiadja az izr. magyar irod. társ. Szerkesztik Bacher Vilmos és Bánóczy József. 1897.
 C z i k k e k é s b i r á l a t o k a Pester Loyd, Reform, Egyetértés, Fővárosi Lapok, Pesti Napló, Ország-Világ, Vasárnapi Ujság, A Hét, Magyar Génusz cz. lapokban és a Figyelő, Philologiai Közlöny, Magyar Tanügy, Magyar Nyelvőr, Nemzeti Nőnevelés, Természettudományi Közlöny, Tanáregyesületi Közlöny, Tanítóképző, Izr. Tanítóügyi Értesítő, M.-Zs. Szemle, Irodalmi Közlemények című folyóiratokban; philos. cikkek a Pallas Lexikonában.

Bein Károly.

1. K ö n y v e k : Természettan az elemi és ismétlő iskolák számára. I.—V. kiadás. Ugyanezen könyvnek német kiadása.
 Berge természetrajzi könyvének magyar fordítása s a hazai viszonyokra való alkalmazása.

Ugyancsak fordítása és átdolgozása : A pillangókról, a bogarakról, és a rovarokról való könyveknek.

Természettan polgári és felső leányiskolák számára I—II. kiadás.

Természettan tanítóképző-intézetek számára.

2. **T a n ü g y i c z i k k e k** a következő lapokban :

Magyar Tanügy : Egy matematikus elmélkedése a jövő tanügy fölött. Néhány szó a physika tanításáról.

Egyetértés : Egységes középiskola. Az évi zárvizsgálatok. Egyöntetű mérték.

Néptanítók Lapja : A számtan tanításának módszere.

Nemzeti Nőnevelés : Galilei. Az elektromosság az ember szolgálatában.

Polgáriskola : A szögmérésről.

Izr. Tanügyi Értesítő : A népiskola V. és VI. osztálya.

Mathematikai és Fizikai Lapok : A logika-calculusról.

3. **Mathematikai és természettudományi c z i k k e k és ér t e k e z é s e k** a következő lapokban és folyóiratokban : Műegyetemi Lapok, Természettudományi Közlöny, Hoffmann : Zeitschrift f. math. u. naturwissensch. Unterricht, Magyar-Zsidó Szemle, Egyetértés, Pester Lloyd, Neues Pester Journal.

4. Tankönyvbírálatok az Orsz. közoktatási tanács megbízásából.

Füredi Ignác.

Számtani példatár, 5 kötetke, korona-értékre átdolgozva. 6. kiadás.

Nyelvtani példatár, 3 kötetke.

Rendszeres magyar nyelvtan antibarbarussal, polgári, felső népiskolák és tanítóképzők használatára, által. engedélyezve. 3. kiadás.

Hazai s által. földrajz. 14. kiadás.

A magyarok története. 18. kiadás.

Ugyanaz németül is. 8. kiadás.

A természetrajz elemei.

Kisebb és nagyobb világtörténet, jellemképekben.

Ugyanaz németül is.

Első oktatás a francia nyelvben, kiejtéssel.

Prakt. französische Sprachlehre.

Prakt. ungarische Sprachlehre. 2. Auflage.

Ollendorf-Nagy ungar. Sprachlehre, kulcschal.

Mózes I. és V. könyve

Jósua s a Birák.

Luchósz Happ'ólim, héber nyelvkönyv.

Emil vagy a nevelésről. Irta Rousseau J. J. Francziából fordítva. Második javított kiadás.

Új magyartalanságok betűrendben.

Első magyar Machzór, 3 kötetben.

Teljes héber-magyar Machzór, 9 kötetben.

Magyar-német és német-magyar szótár, által. engedélyezve.
 Magyar-német és német-magyar zsebszótár, által. engedélyezve.
 Magyar-német és német-magyar beszélgetések.
 Deutsche Sprachlehre für Volksschulen, által engedélyezve.
 Idegen Szótár, kiejtéssel.
 Magyar Szidur (izr. imakönyv) sajtó alatt.

Dr. Krausz Sámuel.

A/ F o l y ó i r a t o k b a n.

Österreichische Wochenschrift (Bécs), 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897.
 Magyar-Zsidó Szemle (Budapest), 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897.
 Jewish Quarterly Review (London), 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897.
 Magazin für die Wissenschaft des Judenthums (Berlin) 1892, 1893.
 Revue des Études Juives (Páris), 1892, 1895, 1896, 1897.
 Monatsschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judenthums (Breslau), 1893, 1894, 1895, 1896.
 Am Urquell, Monatsschrift für Volkskunde (Lunden, Holstein), 1894.
 Egyetemes Philologiai Közlöny (Budapest), 1893, 1894, 1896.
 Izraelita Tanügyi Értesítő (Budapest) 1895, 1896.
 Egyenlőség (Budapest) 1895.
 Allgemeine Zeitung des Judenthums (Berlin) 1895, 1897.
 Ethnographia (Budapest), 1896, 1897.
 Nyelvőr (Budapest), 1896, 1897.
 Jövő (Budapest), 1897.

B/ G y ű j t e m é n y e s m u n k á k b a n.

Az IZR. Magy. Irodalmi Társulat Évkönyve (Budapest), 1895, 1896, 1897.
 Festschrift zum achtzigsten Geburtstage Moritz Steinschneider's (Leipzig) 1896.
 Semitic Studies in memory of Rev. Dr. A. Kohut (Berlin) 1897.

C/ Ö n á l l ó m u n k á k.

Magyarországi régiségek a talmudban (külön lenyomat a M.-Zs. Szemléből), Budapest 1893.
 Zur griechischen und lateinischen Lexicographie aus jüdischen Quellen (külön leny. a Byzantinische Zeitschrift-ből), Lipcse 1893.
 A görög s latin hangok kiejtése az ókori zsidó irodalom tanúsága szerint (külön leny. a Philologiai Közlönyből), Budapest 1894.
 Rendszeres zsidó vallás- és erkölcsstan, Budapest 1895.
 Talmudi életszabályok és erkölcsi tanítások, Budapest 1896.
 Griechische und lateinische Lehnwörter in Talmud, Midrasch und Targum, két kötet, Berlin 1897.

Major J. Gyula

megjelent és előadott műveinek jegyzéke :

- op. 2. Álomképek zongorára, négy kézre («Harmónia» kiadásában).
- op. 4. I C-mol trio zongorára, hegedű és cello számára (Rózsavölgyi).
- op. 7. Der Lenz, Ein Schrei. Ich habe dich geküsst. Dalok (Zipser és König).
- op. 8. Capriccio, zongorára két kézzel (Rózsavölgyi).
- op. 9. Impromptu. Menuett, zongorára két kézzel (Ries és Erler, Berlin).
- op. 11. Jellemdarabok, zongorára két kézzel (Hennings, Kopenhága).
- op. 10. Szegény Margit, vegyes kar, sopransolo és zenekarra (Zipser és König).
- op. 12. Concert symphonique zongora és nagy zenekarra, megjelent mint partitúra szólamok és két zongorára (Leuckart, Lipcse).
- op. 12. «Allegretto scherzando» az előbbinek II. tétel. Könnyített alakban (Leuckart, Lipcse).
- op. 13. Ünnepnapok I. és II. füzet, vegyes és férfi karok (Zipser és König).
- op. 14. Allegretto scherzando, az op. 12-ből, nehezebb és átalakítva (Budapesti nyomda-részvénytársaság.)
- op. 16. Suite romantique: Prelude, Ballada, Románcz, Walzer, Meditation. Zongorára, de nagy zenekarra is. (Leuckart, Lipcse).
- op. 19. Vallásos zsidó énekek vegyeskarra, férfikarra, de két szólamú énekek is (Zipser és König).
- op. 20. II trio, zongora, hegedű és cello számára (Leuckart, Lipcse).
- op. 24. Szerenáta vonós zenekarra, Kolozsvárott pályadíjjal kitüntetve, megjelent mint partitúra szólamokban, mint zongora-átirat négy kézre és ugyanebből a II. és IV. tétel két kézre (Leuckart, Lipcse).
- op. 26. Magyar Rapszodia, megjelent zongorára 2 kézzel és nagy zenekarra (Zipser és König).
- op. 27. Szegény Margit, Kicsi madárka zeng az ágon, Megy a juhász számaron. Három szólamú énekek (Méry Béla).
- op. 28. Alkonyatkor, három szólamú ének (Méry Béla).
- op. 29. Kossuth gyászinduló (Zipser és König).
- op. 33. Szonáta hegedű- és zongorára (Leuckart).
- op. 35. Millenniumi szonáta pályadíjjal kitüntetett mű (Budapesti nyomda-részvénytársaság).
- op. Könnyű Szonatinák, zongorára két kézzel (Bárd F. és testvére).

A meg nem jelent művek közül felemlítendőek :

A C-mol symphonia a zenede által 1894-ben előadva.

A magyar symphonia «Mult és jelen» cím alatt a műbarátok köre által 1000 frankkal kitüntetve.

A hegedű-verseny. Előadott ez évben Berlinben kétszer, Lipcsében egyszer.

T a n k ö n y v e k :

Zongoraiskola.

Összhangtan.

Zenetörténeti és zeneaesthetikai cikkek jelentek meg az «Ország-Világ» 1894. évi 17. és 18. számában.

Kisebb birálatok a «Zene- és színművészeti lapok»-ban és az «Élet»-ben

Dr. Málnai Mihály.

Magyar Tanügy 1886. A történeti oktatásról.

Néptanítók Lapja 1886. A népiskolai tananyag kiszemelése.

Izr. Tanügyi Értesítő. Az izr. tanítóegylet magyar olvasókönyvei. —
Költemények tárgyalása.

Magyar Paedagogia 1891. Irodalmi oktatás a népiskolában.

Magyar Tanítóképző 1890. A gyakorlati kiképzés Berlinben. — A gyakorlati tanítás az orsz. izr. tanítóképzőben. — A gyakorló tanítás a párisi nemzetközi kongresszuson. — Az általános és szakképzés viszonya a tanítóképzőben. — A tanítóképző-intézeti tanterv óra-beosztása.

1891. Határozati javaslat a paedagogiai elmélet-tananyag felosztására. — A gyakorló iskola és a gyakorló tanítás berendezése. — A neveléstan részletes tanterve.

1893. A lélektan tanítása a tanítóképző-intézetben.

Honismertető bizottságok. (Az Aranyosi-féle Polgári és felső keresk. isk. értesítőjében, 1895.)

I. M. I. T. Évkönyve. 1896. Felekezeti iskoláink.

Kármán-Emlékkönyv 1897. A Steinthal-féle apperceptio-elmélet és a formális fokok.

Mendl Lajos.

M u n k á k :

Az orsz. izr. tanítóegyesület megbízásából:

1. Német olvasókönyv az izr. elemi népiskolák II. oszt. számára. 6. kiad.
2. Német olvasókönyv az izr. el. népiskolák III. oszt. számára. 6. kiad.
3. Német olvasókönyv az izr. el. népiskolák IV. oszt. számára. 6. kiad.
4. Német olvasókönyv az izr. népiskolák V. és VI. oszt. számára.
5. Deutsches Sprachbuch. Lehr- und Übungsbuch beim Unterrichte in der deutschen Sprachlehre, Rechtschreibung und den stilistischen Aufsätzen.
 - I. Theil: Unterstufe für die II. Klasse.
 - II. » Mittelstufe für die III. Klasse.
 - III. » Oberstufe für die IV., V. und VI. Klasse.
6. Német nyelv- és olvasókönyv a magyarajkú népiskolák számára.
 - I. rész a II. osztály számára.
 - II. » a III. osztály számára.
 - III. » a IV., V. és VI. osztály használatára.

Deutsche Sprachlehre für die oberen Klassen der Volksschule und die unteren Klassen der Bürger- und Mädchenschulen.

Naturgeschichte für die oberen Klassen der Volksschule. Nach dem im Auftrage des Literar. Vereins zu Sárospatak von Prof. Johann Buza bearbeiteten ungar. Text ins deutsche übertragen von Prof. L. Mende (Mendl).

Charakterbilder aus der jüd. Geschichte, bearbeitet und herausgegeben im Vereine mit Ign. Friedmann.

Egyes cikkeit és cikksorozatait hozták:

Löw: Ben Chananja. — Philippson: Allgemeine Zeitung des Judenthums. — Programm der k. k. isr. Musterhauptschule in Budapest. — Szántó: Die Neuzeit. — Halász Náthán: Jüdische Gemeinde- und Schulzeitung. — Rill: Ungarischer Schulbote. — Deutsch Henrik: Izraelita Közlöny. — Izr. Tanügyi Értesítő stb.

Ózer Zsigmond.

A számrendszerről. Néptanítók Lapja, 1876: 158., 173. sz.

Szerkesztette 2 évig az Izr. Tanítóegylet Tanügyi Értesítőjét 1891, 1892.

Stern Mór.

Mózes II., IV. és V. könyv magyar fordítása. Pályanyertes s a vallás- és közoktatási m. kir. miniszteri rendelettel külön iskolai használatra ajánlva; 5. kiadás, összesen 70,000 példány.

Zsoltárok magyar fordításban.

Salamon példabeszédei magyar fordításban.

Eszter könyve magyar fordításban.

Német nyelvtan, 2. kiadás. A közoktatásügyi tanács által elfogadott tankönyv.

Ájtatos órák, 4. kiadás, elterjedt 10,000 példányban.

Önálló pedagógiai cikk a «Néptanodá»-ban: A rajzoktatás az elemi iskolában; továbbá ugyanott két könyvismertető bírálat.

Az «Izr. Tanügyi Értesítőben» egy cikksorozat ily címmel: A gyermeknevelés a Revue pédagogique nyomán.

X.

Könyv- és szertár.

Az első évi átalány. — Hogyan emelkedik az az összeg kétszeresére? — Mire fordították az évi átalányt. — Szertárunk sohasem volt. — Könyvtár gyűjtése és speciális céljai. — A könyvtár mai állapota.

Midőn a tanítóképző életbe lépett, a cs. k. közoktatási miniszter 1859. szept. 19.: 10,944. sz. a. 300 frtot engedélyezett az izr. iskolaalaphól taneszközök beszerzésére. Ez az összeg azontúl is állandóan e célra folyóvá tétetett. 1871. szept. 3. a kerületi elnökök gyűlése állapít meg ugyanennyit évi átalánykép. 1872-ben az igazgató elfeledte az összeget felvenni — 1883/84-ben ugyanez történt — s az iroda kérde tőle 1873. május 16-án: miért nem volt rá szüksége s miért nem kérte a folyó évre is? Ekkor az igazgató egyszerre veszi föl a 600 frtot, mely nagyobb összeg aztán 1876-tól fogva mint évi átalány állandóan kiutalványoztatik. Ekkor az intézet háromosztályú volt s a tanulók száma 61 volt; ma négyosztályú s az utolsó, 1896/97-ik tanévben 132 növendéke volt, szervezet, tanterv, tanerők változtak, de az évi átalány most is csak 600 frt.

Ezen a pénzen eleinte tanszereket vásároltak, 1868-on innen könyvtárt is gyűjtöttek, mely azonban elkallódott. A 80-as években első sorban tankönyvek vásárlására fordították, melyeket minden év végén ugyanez a sors ért. Szertárunk sohasem volt. A mi csekélyet az 1885-ben kiadott értesítő fölsorol, megvan minden vidéki polgári iskolában is, egészen mellőzve azt, hogy az említett készülékek nagy része már akkor is hasznavehetetlen állapotban volt. Ma sincs szertárunk s az intézőknek az volt a nézetük, hogy a mennyiben a fizika és kémia előadásához külön eszközök kellenének, ott van a rabbiszeminárium szertára, melyet annál inkább használhatni, mert a két intézet ugyanazon épületben van s e tárgyak tanára is mindkét intézetben azonegy személy. A míg szertári helyiségünk nincs, a kérdés megoldása nem lehetséges, de nem is kívánatos.

A mi a könyvtárt illeti — a héber szak javarészét nem számítva — 1888 óta kezdjük gyűjteni, tehát egészen kezdetleges; a pénzt hozzá úgy szerzem, hogy az évi átalányt a tankönyv-vásárlás terhe alól a lehetőségig felszabadítottam. Célünk az, hogy a magyar irodalom, pedagogia és filozófia úgynevezett standard művein kívül különösen azt gyűjtsük, a mi a mellett, hogy intézetünk sajátos feladatait szolgálja, e könyvtárnak speciális becset adhat: hogy együtt legyenek itt a magyar zsidó népiskola tankönyvei és értesítői a legrégebb időktől lehetőleg teljes számban. Ezeknek összegyűjtése a mi csekély pénzbeli erőnk mellett is lehetséges s inkább állandó utánjárásnak és figyelemnek lehet a gyümölcse — meg jóakaróink szivességének, a kik, a mi idetartozó nyomtatványt a kedvező alkalom kezük ügyébe juttat, könyvtárunknak átengednék. A zsidó elemi oktatás története így, időtelve, együtt találná intézetükben legmulandóbb természetű s legállandóbb becsű forrásait.

Könyvtárunk mai állapotáról a következő kimutatás ad számot. Van:

magyar nyelv és	egyéb szakok . . .	106 mű 116 köt
irodalom 53 mű 147 köt.	héber tankönyv	70 drb
héber 345 » 383 »	régibb tankönyv	25 »
pedagogia és filo-	értesítő	190 »
zófia 83 » 116 »	folyóirat	260 füzet és 60 köt.

Szó sincs róla: egy negyvenéves intézet könyvtáráról olvasván e kimutatást, az bizony kész szegénység. Nekünk nem vett senki törzskönyvtárt, nagyobb ajándékozókka sem dicsekedhetünk, pénzünk meg sosem volt. De biztat a reménység, hogy ebbeli viszonyaink is majdan gyökeresen meg fognak javulni.

XI.

S e g é l y e z é s.

A segélyezés kérdése miért fontosabb a preparandiában, mint más intézetben. — A segélyezés szervezetlen volta. — A pesti izr. hitközség. — Jótékony előadás a városi német színházban. — Levesintézet. — Vidéki hitközségek adakozása. Az első ösztöndíj. — Léderer fölhívása egy ösztöndíj-alap javára a közönséghez — a helytartótanácsához. — Az izr. iskolaalap. Mennyi évi segélyt adott. A kiosztás szabályzat nélkül és szabályzattal. — Az új szabályzat. — A segélyösszeg leszállítása. — Alapítványok és ösztöndíjak. — A tankönyvek és az évi átalány. — A tankönyvtár. — Deutsch Henrik egy kiadatlan fölhívása. Az igazgató-tanács egy alapítandó segélyegyletről. — Étjegyek és téli ruházás. — Az Izr. tanítóképzői segélyegylet.

A segélyezés megléte, módja és rendje minden más tanintézetnél kivétel nélkül a berendezés, a felszerelés teljességéhez tartozik, a tanítóképzőnél sokkal nagyobb a jelentősége: magának a szervezetnek képezi kiegészítő részét. A tanítói pálya nem kecsegtet anyagi javakkal s a kik e pályára lépnek, mind többé-kevésbé vagyontalanok. Minél jobban képes az állam vagy felekezet ellátni tanítóképzőinek növendékeit, annál magasabbra emeli erkölcsi és szellemi színvonalukat, annál tanultabb, nyugodtabb, megbízhatóbb, mondjuk egy szóval: jobb tanítókat nevel magának. A preparandisták ellátása, nem mint sokan hiszik, csupán a humanizmus, a jótékonyág kérdése, sokkal több ennél: magának az iskola sikerének, a tanítói anyag mivoltának a kérdése. A ki — állam, felekezet, egyén — egy tanítóképző segélyezését javítja, az intézetet emeli vele. A ki azt elhanyagolja, az intézetet engedi át a válságnak és süllyedésnek.

Szomorúan aktuális témája ez az izr. felekezet egyetlen tanítóképzőjének fennállása első évétől máig. 1859 óta gyökeresen megváltozott Magyarországon az állam jellege s a nemzet helyzete, a zsidóság állása és preparandiájának

szervezete, minden megváltozott, csak a preparandia növendékeinek magára hagyatottsága és szegénysége nem.

Korántsem panaszként mondom ezeket, csak a tényt konstatalom, azt a tényt, hogy hazánkban a zsidó tanítójelöltnek könnyítik meg legkevésbé a tanulást, hogy a zsidó preparandista igazi martiromság közepette készül hivatására.

A főhiba az, hogy nálunk a segélyezés mindig szervezetlen volt s azért volt ilyen, mert elégtelen eszközök híján, rendszerint a pillanatnyi szükség kielégítésében kimerült és megnyugodott. Nem volt mód adva a felénk forduló érdeklődésnek állandóan való ébrentartására és fokozására. A közönségnek: egyeseknek és községeknek jótékonytsága azonban igen sűrűn kötelezte hálára intézetünket.

Már a minta-főtanoda fennállása első évében a pesti hitközség iskolabizottsága 506 pengő forintot gyűjtött a gyermekek téli ruházására; van ki ifjúsági könyvtár alapítására küldött pénzt vagy könyvet; a ki tankönyvet ad vagy pénzt, hogy rajta tankönyvet vegyenek; a ki szertárra adakozik, növény és ásványgyűjteményt küld; a ki híres emberek arczképeit berámázva ajándékozta az iskolának; a ki (Löw Lipót) intézeti zászlót készített; sőt az igazgató még ingyen ujságot is ki tudott eszközölni.

A preparandiai növendékek iránt pedig a hitközség mindig jóakarattal viseltetett. Mikor a fővárosban még csak kath. tanítóképző volt, a hitközség ennek 12—13 zsidó tanulóját állandóan ebéddel látta el. S mihelyt az izr. preparandia megnyílik, azonnal megindítja növendékei érdekében a segélyactiót, melynek élére maga az elnök áll, ki a következő fölhívással ellátott aláírási ívvel fordul a közönséghez: *Aufforderung*. In Folge bereits ergangener öffentlicher Kundmachung beehrt sich der Vorstand den Herrn Elias Abeles zu exmittiren, um bei dem verehrten hiesigen Publicum die Subscription aufzunehmen, wer die armen isr. Zöglinge des Praeparandie-Instituts mit einem Freitische — wöchentlich einmal in Natura, oder durch Ablösung im Gelde à 35 kr. Ö. W. per Woche — monatlich 1 fl. 40 kr. in Oest. Währ. zu unterstützen geneigt ist. — Pest im Jänner 1860. — Der Vorstand der Pester izr. Kult. Gemeinde: *D. Fleischl* Vorsteher.

Jelentkeztek is 95-en, fizető 39, ebédet ad 56; köztük a következő családok: Birnbaum, Brüll, Fischl, Gans, Goldberger, Holitscher, Kern, Kohner, Kurländer, Latzkó, Machlupp, Milch, Nagel, Politzer, Reuss, Trebitsch, Ullman, Wahrmann, Wottitz stb. 1861. november 13-án a növendékek segélyezésére ebédmegváltás czímen aláírtak negyedévenként 1 frt 40 krt: tizennégyen, 2 frt 80 krt: egy, 4 frt 20 krt: heten, 6 frtot: egy, s ez elég jelentékeny összeget még a következő két évben is fizették. «Praeparanden-Unterstützung» majd «Praeparanden-Verköstigung» czíme alatt kiadott a hitközség 1862-ben 270 frtot, 1863: 120, 1864: 517, 1865: 404, 1866: 465, 1867: 250 frtot, a midőn e segélyt beszüntette. E tények emlékét ma már csak a hitközség levéltára és a preparandia hálája őrzik. S fölemlítésük nélkül történetünk, úgy érezzük, bizonyára csonka maradna.

De ne feledjük Léderer igazgatót sem, kinek energiája a tanítóképző megnyitásakor az ő leleményességének magaslatára emelkedett. «Valameddig — így szól értesítőjében — a képzőbe csak igen szerény házból való ifjak lépnek s őket sem ösztöndíjak, sem köztartás nem várják, addig a jelöltek akadálytalan kiképzésére nem igen gondolhatni, sőt a feladat részben való megoldása egyenesen ettől függ.» S a község vezérférfiai közt fölös számmal akadnak, kik az igazgatót nemes készséggel támogatják igyekezetében. Mégis Fleischl Dávidon kívül, kiről már volt szó, három férfiúról kell még különös halával megemlékeznünk: Gans Dávidról, Meisel főrabbiról és Posner Károly Lajosról.

Gans előljáró és Léderer igazgató olyasmit tudtak keresztül vinni, a mire ma gondolni sem mernénk: a városi német színház — legalább annyi, mintha ma Népszínházat mondanánk — 1860. márczius 10-én purim utáni szombaton jótékony előadást rendezett a preparandia javára, melyben egy bécsi vendég, Weisz Eduárd, a cs. kir. Józsefvárosi színház tagja is részt vett. Minthogy intézetünk történetében egészen magára álló eseményről van szó, hadd közöljem szószerint a szinlapot, a mint azt számunkra a Pest-Ofner Lokalblatt und Landbote (1860. márczius 10-én, 58. sz. melléklete) megőrizte. Ime:

Pesther Stadt-Theater.

Zum Vortheile der Pesther israelit. Lehrer-Bildungsanstalt, unter
gefälliger Mitwirkung des Herrn *Eduard Weisz*.

173. Vorstellung im Abonnement.

Samstag, den 10. März 1860.

DER ALPENKÖNIG UND DER MENSCHENFEIND.

Romantisch-Komisches Trauerspiel in 3 Aufzügen von *Ferdinand
Raimund*.

Astragalus, der Alpenkönig	Hr. Tailer.
Herr v. Rappelkopf, ein reicher Guts- besitzer	Hr. Weisz.
Sofie, seine vierte Frau	Frau Wollrabe.
Malchen, seine Tochter	Frl. Kronau.
Herr von Silberkern, Sofiens Bruder	Hr. Wollrabe.
August Dorn, ein Maler	Hr. Rott.
Lieschen, ein Kammermädchen	Frl. Swoboda.
Habakuk, Diener	Hr. Gäde.
Christian Glühwurm, ein Kohlen- brenner	Hr. Saag.
Martha, sein Weib	Frl. Albert.

Anfang um 7 Uhr.

Ugyanez év telén Meisel főrabbi külön prédikál a nagy templomban a preparandisták nyomoráról s arra hívja fel a közönséget, hogy általában a tanuló ifjúság jobb ellátására levesintézetet — Suppenanstalt — állítson s ez már 1860. deczember 2-án meg is nyílik a tanítóképző épületében s 20 növendékünk itt állandóan ingyen étkezik. S ezen-túl minden télen Meisel főrabbi összeprédikálja és össze-gyűjti a pénzt jótékony intézetének föntartására.

De nemcsak a pesti hitközség és a jótékonyágában páratlan fővárosi zsidó közönség, hanem a vidéki hitközségek közt is akadtak, kik a zsidó preparandiáról nemcsak akkor vettek tudomást, mikor ez váratlanul beállt szükség esetén segédtanító küldése által nekik tehetett szolgálatot. Igaz ugyan, hogy a helytartótanács a községeket fölhívta, hogy a zsidó tanítójelöltek segélyezésére évenként bizonyos összeget megszavazzanak, de ez még az izr. képző felállítása előtt történt s most a tatai hitközség küld 30 frtot, a váczi 25, az aradi 20, a kecskeméti 20 frtot, a győri és vágújhelyi adakozó táblát függesztettek ki az oltár mellé intézetünk

javára, a sárbogárdi pedig, igenis, a sárbogárdi hat évre ajál meg 42—42 frtot, melyet első ízben 1860-ban küld fel a helytartótanácsnak azzal a kikötéssel, hogy az «egy szegény, jámbor és szorgalmas képezdész»-nek ösztöndíjul adassék. Az összeget 1861. febr. 7-én fölvette az abujszántói születésű Hirsch Jónás, 29 éves, második osztályú tanuló — ő volt intézetünk első ösztöndíjasa.

Ezen fordult meg a dolog: nem pillanatnyi segílyt kell nyújtani, hanem minél több ösztöndíjat adni. Az igazgatótól 1863-ban meg is jelenik egy «Kérő fölhívás egy izr. képezdész-segélyző alap megkerítésére, a pesti izr. tanítóképezdebéli szegény, de törekvő tanító-jelöltek javára» — hogy mit ért «segélyző alap»-on, mutatja a német eredeti: Gründung eines Stipendienfondes. Kölcsénytől veszi fölhívásához a jelígét: «Ritkán szép és jó kezdődött és tenyészett valaha előre ment áldozatok nélkül.» Elmondja, hogy a növendékek Meisel főrabbi és a pesti hitközség jótékonysága nélkül pályájukat be sem végezhetnék s hogy Posner Károly Lajos az ösztöndíj-alap céljaira a községnek 240 frtot már is adományozott. Fölhívását így fejezi be: «Bár népünk — a német eredetiben: Vorältern — ismert áldozatkészsége ez alkalommal is fényesen bebizonyulna; bár Izraél istene e vállalatnak, valamint pártolóinak is legbővebb áldását megadná. Amen».

De Léderer ezzel be nem érte. Az 1862/63. évben külön fölterjesztéssel fordul a kormányhoz, hogy a zsidó alaptól néhány ösztöndíjat alapítson (B. Chananja, 1862. VI. 691.), s nincs valószínűség híján, hogy ennek befolyása volt arra, hogy midőn a helytartótanács 1864. márczius 30-ra a magyar izr. vallás- és közoktatásügy érdekében értekezletet hívott egybe, ennek öt pontból álló tárgysorozata a következőkben állapított meg: 1. az izr. alap felhasználása, 2. az alapítandó rabbiképző tanterve, 3. a minta-főtanodai tanítók díjazása, 4. *tanító-jelöltek ösztöndíjai*, 5. az izr. iskolák felügyelete. 1867. elején a tanítótestület megújította kérelmét, a mire a helytartótanács február 2: 7409. sz. a. kijelentette, hogy az «az izraelita iskolaügynek kellően nem rendezéseig tárgyalás alapjául nem vétethetvén, ugyanaz az iskolaügy rendezésének bekövetkeztével lesz megújítandó.»

A kongresszus után ez tényleg be is következett s innen-től fogva már valóban szó lehet a tanítóképzői növendékek nagyobb szabású segélyezéséről. Mi történt azóta e téren, hogy róla inkább képet adhassak, csoportosan összefoglalva fogom röviden előadni.

1. Az izr. iskolaalap.

Az országos iroda életbe lépése döntő fordulatot jelent a segélyezés ügyében. Már az 1870/71. tanévben az intézet az iskolaalaphól 1200 frt évi segélyt nyer, a midőn a tanév elején mindössze 31 tanulója volt; a következő évben ugyanennyit, midőn 44-én látogatják. 1872/73-tól fogva évi 3000 frtot kap a tanítóképző, a mikor 47 növendéke volt s ez a — mostani viszonyainkhoz képest — ideális állapot 1877/78-ig állott fenn; ekkor megnyílt a rabbiképző s a 3000 frtot a két intézet között megosztották.

A kiosztást semmiféle statutum nem szabályozta. Annyi kétségtelen, hogy az iroda ösztöndíjakra óhajtotta ez összeget fordíttatni: 1872. június 26-án azt írja az igazgatónak: «Felkérem, hogy a jövő év folyamán kiosztandó ösztöndíjakra nekem érdemes tanulókat — a vizsgát megelőzőleg legalább három nappal — javaslatba hozni sziveskedjék». De már az 1873/74. tanév elején az igazgató, más értelmű utasítást nem vévén, azt ajálja, a mihez a kerületi elnökök gyűlése hozzá is járul, hogy minden I. osztályú tanuló kapjon havonként 5 frtot, minden II. 6 s minden III. oszt. havi 8 frtot. Pedig ugyanekkor az intézetben, a tanév végén 43 közt nem kevesebb mint 12 elégséges rendű volt, majdnem a harmada, hárman pedig megbuktak — de azért ők is kaptak havi «ösztöndíjat». A segélyezés tehát — az ember alig győz ezen csodálkozni — a tanulók szorgalmára, magaviseletére ügyet sem vetett. Ily jótékonyági-egyletféle eljárás ezentúl állandó érvényben marad s minthogy a kiosztás fejenkénti összegére nézve sem történik ezentúl eleve intézkedés, az iroda (1877. május 2-án 4120. sz.) hiába inti az igazgatót, hogy «a szorgalmasabb növendékek érdekében újból megkeresem, hogy a még hátra levő két óra kiállítandó nyug-

ták közül csak a szorgalmasabb növendékek nyugtáit láttamozza» — a szabályrendelet hiánya a felügyeletre s az igazgatóra nézve egyaránt sok kellemetlenség forrása lesz. 1881. április 25-én példának okáért az igazgató 51 növendék számára 339 frtot kér az igazgatótanácstól, mire ez konstatálja, hogy az 1880/81. tanév már lefolyt nyolcz hónapjában az igazgató mindössze még csak csak 411 frtot osztott ki a rendelkezésre álló 1500 frtból. El is határozta ezért, hogy a segélypénz «nagyobb része ezentúl állandó ösztöndíjakra fogván fordíttatni, segélyezésre csak csekély összeg marad fenn» s ez értelemben szerkesztendő statumot az igazgató «haladéktalanul» dolgozzon ki. 748 frt azért mégis kioszthatatlan marad e tanévben s a következőnek elején az igazgató-tanács dr. Simon József és Wahrmann Sándor tagjait küldi ki, hogy a tanártestület meghallgatásával a közelgő ünnepekre való tekintettel, ez összeget még szeptember hóban kioszszak. 1882. februárban ugyancsak az igazgatótanács kérdi, hogy miért nem osztottak ki még az elmúlt öt hónap alatt egy krajczárt sem? De legalább elkészült tíz hónap mulva a statutum, melyet aztán a miniszterium helyben is hagy. Ez pedig még csak kísérletet sem tesz, hogy az igazgatótanács intenczióit megvalósítsa: az 1500 frtból 1100, tizenegyszáz, frt kisebb segélyekre marad, «egyelőre csupán négy» ösztöndíj alakíttatik 100—100 frtjával s ezekre is «a tanári kar csak oly növendékeket hozhat javaslatba, kiknek valamennyi kötelezett tantárgyból legalább is jeles osztályzatuk van» (96. §) — ilyen növendék pedig 1886/87. végeig, a míg Deutsch Henrik az intézet élén állott, nem volt a preparandiában egyetlen egy sem. Szóval, a statutum egyenesen úgy készült, hogy minden a régiben maradjon, kivéve hogy ezentúl a pénzt nem az iroda fizeti ki a tanulóknak az igazgató láttamozott nyugtájára, hanem az igazgató maga; továbbá, hogy a kiosztás kezelése is némileg javult, a mennyiben a segélypénzből legalább feltűnő nagy összeg ezentúl még sem maradt kioszthatatlan. De hogy ki, mikor, mennyit kapjon, ezentúl is kizárólag az igazgató akaratától függött.

Ezért érthető, hogy a gyakorló tanítás átalakítása után mindenek előtt az 1500 frt segély kiosztására új szabályzat

kidolgozását tartottam sürgősnek; az igazgatótanács 1888. június 1-én tartott ülésében elfogadta, s a kormány 1888. augusztus 14. megerősítette. E szerint az I. és II. osztály számára két-két 50 frtos, a III. és IV. osztály részére három-három 100 frtos, összesen tíz ösztöndíj 800 frtban állapított meg, elnyerhetik pedig az olyanok, «kiknek egyetlen elégséges osztályzatuk sincs» (9. §.). A fönmaradó 700 frtból 500 frt húsz forintos évi segélyre fordított, melyet szintén a tanári kar ajánlatára az igazgatótanács a tanév elején szavaz meg 25 tanulónak; így 35 növendék részesült állandó, biztos segélyben, föltéve, hogy szorgalmas és jó magaviseletű, máskülönben az ösztöndíjat elvesztheti az igazgatótanács és a miniszterium, a segélyt pedig a tanári kar határozatára. A 800 + 500 frton felül megmaradó 200 frtot az igazgató kisebb segélyekre saját belátása szerint osztja ki: ez maradt meg mindössze a régi gyakorlatból s e célra 200 frt nem magában elég ugyan, de igenis az 1500 frthoz képest.

1895. szeptember 5.: 1468. sz. a. tudatta az iroda, hogy a miniszterium 1895 : 307. sz. a. rendeletével az 1500 frtot 1000 frtra szállította le. Megjegyzendő, hogy összes képzők közül az állam legkevesebbet az iglóinak ad és ez, 50 tanulója mellett, 1893/94-ben 3760: háromezerhét százhatvan forintot kapott. — A «szabályzat» egyébként érvényben maradt: kiosztunk 800 forint ösztöndíjat és 200 forint jut kisebb segélyekre, az 500 forintot kitett 20 forintos segélyek megszűntek.

2. Alapítványok, ösztöndíjak.

1. A legrégibb alapítvány intézetünk részére a *Zadix Hermanné*, ki 1861. október 24-én kelt végrendeletében 1000 frtot hagyott a mintafőtanoda szegény tanulóinak. Ez összeg 5%-os kamatai — az alapítónak halála napján sírja fölött mondott imádságok után fedezendő mintegy 14 frtnyi költség levonása után — mindig a tőkéhez csatoltatnak, mely 1894 végén 2474 frtra emelkedett. További részleteket ezúttal már azért sem közlök, mert — iskolai alapítványok történe-

tében nem hiszem, hogy ennek sok párja akadna — intézetünk Léderer igazgató óta elfeledte, hogy az alapítványozó az összeget nekünk hagyta s meglehet, a hitközség maga is azt hiszi, hogy a hagyományozó a pénzt neki szánta s iskolájának történetírója (Mandl u. o. 104. l.) csakugyan a Zadix alapítványát jóhiszeműleg mint községit sorolja föl. A tulajdonjog eldöntése annyira egyszerű és világos, hogy bizonyos vagyok benne, hogy ez ügy mielőbb tisztázódni fog.

2. A hitközség kezelésében van a *levesintézet* is, mely «tanítóképző és talmudtóra-intézeti hallgatók élelmezésére» szolgál. Alapját az az összeg teszi, mely dr. Meisel főrabbi halálakor a tőle gyűjtött összegből maradt s ez ekkor 1500 frtot tett ki értékpapirban s 170 frt 26 krt készpénzben; 1871-ben különböző adakozások révén 1816·94 frtra rugott az alap, mely most 2400 frtra emelkedett; a 88 frtot kitevő kamat a hitközség költségvetésében (1895: 170. tétel) mindig külön van elszámolva. A község nagylelkűsége intézetünknek e czímen népkonyhai étjegyekben nem 88 frt, hanem két év óta 250 frtot juttat.

3. *Képezdészek ösztöndíj-alapja*, a hitközség kezelésében, melynek történetét a község levéltára és számadó könyvei a következőkben mondják el. Az alapot Léderer igazgató 1863-ban kezdeményezte, ki ez év augusztus 2-án a községhez fordul, venné föl a «Praeparanden-Stipendienfond»-ot alapítványai közé s engedje meg neki, hogy e célra utólagos elszámolás kötelezettsége mellett a hitközségi tagok közt gyűjthessen. A község 1863. szeptember 24: 642. sz. alatti határozatával enged a kérelemnek, sőt kijelenti, hogy az ösztöndíj alapítását «als heilsam und als ein dringendes Bedürfniss» elismeri s a maga részéről is évenként 50 frttal fog az alap gyarapításához járulni s javára a templomban adományozó táblát már is kifüggesztett.

Az előljáróság e nemes eltökélését azok után, miket eddig említettünk, természetesenek fogjuk találni. Sőt bizonyos, a hol az önkénytes adakozás ily áldozatokra képes, ott a segély öntudatos szervezése, hacsak nincs kitartás híján, nem ütközhetik túlságos akadályokba.

Léderer buzgósága az egész országot igyekszik a meg-

indított actióba vonni. A győri hitközség részéről 1863. november hóban 62 frt adományt küld be a hitközségnek; 1864. januárban ismét 70 frtot, a mit Váczon és Siófokon gyűjtött. 1865. októberből fenmaradt kimutatás szerint az alaphoz csatolták a német színházi előadás jövedelmét, 240 frt 92 krt; továbbá a templomi adakozásokat, melyek 1863. kitettek: 160 frtot, 1864: 36 frt 80 krt, 1865: 72 frt 85 krt, összesen 269 frt 65 krt. 1865. november 10-én Léderer ismét 376 frt 21 krról számol be, melyet egyesektől gyűjtött, 1866. június 7. újabban 100 frtról, mit Reimann Ármintól kapott.

Meisel főrabbi is érdeklődött a nemes ügy iránt. 1863. deczember 22-én Reimann Ede közbenjárásával a levesosztó-intézet és az ösztöndíj-alap javára a német színházban estélyt sikerült rendeznie.

Nem szini előadás volt ez, hanem, mint a 60-as évek elején a divat jobban kedvelte: zenei és szavalati akadémia; p. o. ugyanaz este Eötvös József báró és Jókai Mór is ily vegyes előadást rendeztek az írói segélyegylet javára a Nemzeti színházban. A minket érdeklő előadást egy előkelő lapban (Pester Lloyd 1863. 292. sz.) közölt hirdetés (nyilván a szinlap is) így tudatta: «*Pester Stadttheater. Zum Besten der von Sr. Hochwürden dem Herrn Oberrabbiner Dr. W. A. Meisel gegründeten Suppenanstalt und des Unterstützungsfondes für hilfsbedürftige isr. Lehramtzöglinge. Musikalisch-deklamatorische Akademie in zwei Abtheilungen. Frau Lilla v. Bulyovszky, Frau Ilma v. Murska, Frl. Hofbauer, Frl. Kronau, Frl. v. Franken und die Herren A. Sonenthal, Franz Stéger, Robinson, C. Schmidt, Schönau und Szika, sowie Frau Temesváry-Braun, haben in Anbetracht des wohlthätigen Zweckes ihre gefällige Mitwirkung bereitwilligst zugesagt. Anfang um 7, Kasseneröffnung um 6 Uhr*». (Részletek ez előadásról: Ungarische Wochenpost, 1863. deczember 27. 817. l.) A közönség zsufolásig megtöltötte a színházat s az összes költségek levonása után a tiszta jövedelem 722 frt 78 kr. volt. Ezt a főrabbi három részre osztotta s az ösztöndíj-alapnak 240 frt 92 krt juttatott.

1865. végén az alap ügyében bizonyos lendület áll be. Ullmann M. G. ügyosztályi elnök előadja, mit kellene érdekében az előljáráságnak tennie: a lapokban adakozásra

hivandók fel az izr. hitközségek «die grössern Gemeinden aber durch specielle Zuschriften zu Beiträgen auffordern und glaube ich überzeugt sein zu dürfen, dass diese, die Tragweite unseres Bestrebens wohl erwägend und nachdem doch grösstentheils ihre Schulen mit Lehrern aus der hiesigen Praeparandie versorgt werden sollen, nicht säumen werden, den Erwartungen nach Kräften zu entsprechen», azonfelül nyomban gyűjtést kell megindítani.

1866. december 28. e fölhívás tényleg szétmegy az országban. A preparandisták — így szól a hitközség — alig érnek rá tanulmányaik miatt pénzt szerezni, s a mennyiben ráérnének, nincs módjukban; köztartás, ösztöndíj-alap nincs. A hitközség évek óta segít e szomorú viszonyokon s ezentúl sem fog e törekvésében lankadni, de nem tartaná méltánytalannak, ha más községek is évi járulékot adnának. «Wir erachten es für überflüssig, Ihnen, geehrte Herren, die Wichtigkeit eines besseren Jugendunterrichtes, dessen Tragweite für die Zukunft Israels, oder die Verdienstlichkeit der Unterstützung darzulegen, welche solchen jungen Lehramtsbeflissenen zu Theil wird».

S csakhamar érkeznek összesen hét helyről a válaszok. Íme:

Debreczen, 1867. február 14.: nincs pénze, de mihelyt lesz, fog adni.

Nagykanizsa, 1867. január 22.: három évre küld 40—40 frtot, most mindjárt az első részletet.

Óbuda, 1867. február 14.: egyszer s mindenkorra 25 frtot küld; azért nem ad évi járulékot, mert a politikai viszonyok változása felekezeti községeink népnevelési ügyeinek szerencsésebb alakulását valószínűvé teszik.

Pécs, 1867. február 12.: semmit sem adhat, mert a nem oda való deákok támogatásával maga is túl van terhelve.

Pozsony, 1867. január: 25 frtot küld; a városi reáliskolában is tesznek zsidó jelöltek tanítóképesítőt s ő ezeket is segélyezi; azután gondoskodik 100 évnél tovább fennálló jesibájáról, melyből Magyarország, az egész monarchia, sőt a külföld is visz papokat.

Tata, 1867. február 11.: 20 frtot küld, nem telik most többre.

Veszprém, 1867. január 31.: magasztosabb célra a pesti hitközség az országot hozzájárulásra föl sem hívhatta volna, de az új templom építése roskadásig terheli meg őket; ezért összesen nagy sajnálatukra csak 100 frtot adhatnak 25 frtos részletekben, az elsőt azonnal beküldik; mihelyt súlyos viszonyaik némileg javulnak, a nagy célért többet is fognak tenni.

1867. január 1-ről fenmaradt egy összefoglaló kimutatás az alap állásáról. Van e szerint készpénzben: 789 forint 67 kr., a Posner alapítvány készpénzzel, értékpapirral és takarékkal együtt 334 frt 52 kr., rendelkezésre álló kamat 47 frt 41 kr. A vidék részéről befolyt 290 frttal együtt ez összesen 1461 frt 60 krt tesz. Az alap ügyét ekkor rendezték s a Posner alapítványt külön választották. 1867. júliusban adták ki először az ösztöndíjat 60 frtnyi összegben, mint tőke ekkoriban 1156 van kimutatva. 1870-től 1880-ig 110 frtot adott a község ösztöndíj címén, a különbséget valószínűleg az 50 frtos évi járulék magyarázza. 1881 óta 85 frt lesz utalványozva: a 60 frt kamatot meghaladó összeget Deutsch Sámuel előjáró adja ezentúl. 1883-tól fogva 95 frtot fizet ki a község: 70 frt a kamat, 25 frt Deutsch Sámuel adománya. Így maradt az 1887/88. tanév végéig. A következő évben nem vettem föl ez összeget, hogy 1889/90-től fogva 100 frtos ösztöndíjjá lehessen kikerekíteni, melyet azóta a többivel együtt a tanári kar a tanév elején ítél oda s az igazgató havi részletekben fizet ki. A tőke 1896-ban 1772 frt 75 krt tesz s 5%-ot hajt.

4. Ez összegből a 100 frt kamat persze nem futja. Tényleg 23 frtot egy másik alapítványból ad a hitközség, a *Posner Károly Lajos*-éből, melyet szintén ő kezel. Posner — így olvassuk egy helytartósági leiratban 1865. február 5: 10,320 sz. a. — 1858-ban a pesti pedagogiumnak 200 frtot, illetve négy darab 240 frtnyi értékű államkötvényt ajánlott fel, de miután ez az intézet megszűnt, a pesti magyar izr. képezdebelieket segélyző alapítványnak szentelte. Így került e pénz, melyet idáig a budai cs. k. országos főpénztár kezelt, a hitközség őrizete alá. 1865-ben ez alap 240 frtból állott államkötvényben és 110 frtból készpénzben; azonfelül gyarapította még az alapítványozó 1877-ben 50, 1878: 50 és 1880:

ismét 50 frttal. Ez 500 frtból a fele 5⁰/₀-ot, a másik fele 4·2⁰/₀-ot (hitközségi költségvetése 1895-re, 290. tétel), összesen 23 frtot hajt. Az ösztöndíjalap jövedelme egymagában 88 frt 60 kr., tehát a kettőé együtt 111 frt 60 kr. Ebből a mult évben 11 frt 60 kr. csatoltatott ez alap tőkéjéhez s a 100 frtot meghaladó összeg mindaddig fogja azt gyarapítani, míg idővel a kamatból még egy 50 frtos ösztöndíj ki nem kerül. Én legalább így szeretem a dolgot elképzelni.

5. *Baumgarten Ignác alapítványa.* Az 1886. okt. 17-én elhalt örökhagyónak 1886. febr. 3-án kelt végrendelete értelmében 4009 frt értékű 5⁰/₀-os jelzáloghitelbank záloglevél a szelvényekkel együtt a tanítóképzőnek jut, «mit der Widmung, dass die Zinsen dieses Betrages als «Stipendium des Ign. Baumgarten» alljährlich an einen verdienten Schüler verliehen werden sollen». A kamat 200 frt — mindig a bold. alapító halála évfordulóján — szukkoth félünnepe második napján fizettetik ki. E legnagyobb alapítványunkat is a hitközség kezeli s legelőször 1887. okt. 1-én adatott ki.

6. *Dr. Kohn Sámuel alapítvány.* A pesti izr. hitközség 1892. márcz. 20-án tartott közgyűlése határozatából főtit. dr. Kohn Sámuel rabbi és hitszónok hivatalos működésének 25-ik évfordulója alkalmával tiszteletére egy nevét viselő 4000 frtos ösztöndíj alapítványt alkotott; ez összeget saját kezelésében 5⁰/₀-kal kamatoztatja s minden évben egy 100 frtos ösztöndíjat a rabbiképző s egyet a tanítóképző valamely kitűnő és segélyre szoruló növendékének ad. Élte napjáig dr. Kohn Sámuelre ruházta a hitközség az adományozás jogát. Az ösztöndíj mindig chanukka idején ítéltetik oda s első ízben 1892-ben adatott ki.

7. *Wahrmann Mór alapítvány.* E czímen a hitközség a Wahrmann M. végrendeletét végrehajtó bizottságtól 4000 frtot azzal a rendeltetéssel vett át a maga kezelésébe, hogy ez összegnek 4⁰/₀-os kamatai a tanítóképző két növendékének egyenlő, 80—80 frtos részekben ösztöndíjul kiadassanak. Elnyerésére a tanári kar minden tanévben szabályszerű előterjesztést tesz. Az alapítvány kelte 1893. okt. 11. Első ízben az ösztöndíjak 1894-ben adattak ki.

8. *A pesti Chevra Kadisa* 1893-ban évi 40 frt segélyt

szavazott meg, mely összeget 1894-ben 100 frtra emelte. A tanári kar ezt minden tanév elején, mint a Chevra Kadisa ösztöndíját egyik jeles tanulónak ítéli oda, a ki a pénzt havi részletekben kapja. 1897-ben a Chevra ez összeget évi 300 frtra emelte.

9. Az izr. tanítóegyesület éveken át nekünk juttatta a Gans Dávid-féle alapítvány 16 frt 50 krnyi kamatját, miről 1889. és 1890. megjelent értesítőink is megemlékeznek. Midőn később kitünt, hogy ez az örökhagyó rendelkezésének meg nem felel, az egyesület nemeslelkűen pótlásról gondoskodott; ez az orsz. izr. tanítóegyesület *Deutsch Henrik-féle alapítványa*. 1895. július 3. ugyanis az egyesület elhatározta, hogy a kezelése alatt álló jelenleg 275 frtot kitevő D. H.-féle alapítvány kamatait első sorban egy olyan tanítványunk kapja, a ki tanítónak és egyesületi tagnak gyermeke. A kamat fejében nyert 15 frtot első ízben 1896-ban ítéltük oda.

3. A tankönyvtár.

Az intézet első igazgatója 1860. az újságokban fölhívást tett közzé — egész terjedelmében az Allg. ill. Judenzeitungban jelent meg, 109—110. l. — segítsen a közönség jótékonyága könyvtárt létesíteni. S midőn lépése sikeréről számol be, fölemlíti, hogy a lefolyt tanévben a tanulókat héber, német és magyar tankönyvekkel már el lehetett látni. E célú szolgáló pénzbeli adakozásokról is maradtak fenn adatok. 1862. október hóban a község tankönyvvásárlásra 38 frt 21 krt engedélyez; 1863. nov. Schwarz Ármin e célra 1 frt 40 krt ad; 1865. decemberben Lederer Mária 10 frtot s a hitközség újabban 29 frtot.

A tankönyvek beszerzése nálunk mindig fontos kérdés volt, mert tanítványaink csak elvétve képesek egyet-egyét a maguk pénzén megszerezni. Ha a mi intézetünk kezdene olyasmit, a mi a legtöbb vidéki állami tanítóképzőben megvan, hogy beírásakor a tanuló könyvek ára fejében 10—12 frtot mutasson fel az igazgatónak, mint p. o. Csáktornyán, vagy 12—15 frtot, mint Baján, vagy hogy épen a pénzt az igazgató kezeihez beírásakor le kell fizetni, teszem 10—12 frtot, mint Székely-Keresztúron, 15—20 frtot, mint Znióváral-

ján, vagy 18—20 frtot, mint Iglón és Déván — kétségtelennek tartom, hogy iskolánk üresen állna. Érthető, hogy első igazgatónk állandóan tankönyveket gyűjtött, a másik meg az évi átalányt alig is szokta egyébre költeni, mint mindig csak tankönyvekre. Valamint érthető az is, hogy a tanuló az ingyenkönyveket nem becsülte kellően s az új tanév elején alig maradt valami belőlük. De mert magasabb színvonalra törekvő intézetnek egyéb szükségletei is vannak, mint csupán tankönyveket szerezni be, e sorok írója több derék tanítványa, különösen Földes Lipót — jelenleg a pesti hitközség egyik vallástanítója — eszméjét magáévá tévén, 1889. végén megalapította a tankönyvtárt. Ezóta csak kisebb összegeket fordítunk az évi átalányból tankönyvek vásárlására és bekötésére. Az intézmény szervezéséről kimerítő felvilágosítást ad a készítettem

Szabályzat

a tankönyvalap gyűjtéséről és kezeléséről.

1. §. A tankönyvek beszerzéséhez az intézet minden tanulója évenként 40 krral járul; ez összeget bármily csekély részletekben az igazgató kezéhez a tanév végeig lefizeti. Az igazgatónak jogában áll egyeseket az összeg lefizetése alól fölmenteni.

2. §. Azon intézeti tanuló, ki 200 frtos ösztöndíjban részesül, 3 frtot fizet.

3. §. A 100 frtos ösztöndíjban részesülő 2 frttal járul a célhoz.

4. §. A ki 50 frtos ösztöndíjt kap, 1 frtot ad.

5. §. Az ösztöndíjasok a 40 kr. évi járulékot nem fizetik, köteles összegeiket részletekben is fizethetik.

6. §. Az intézetben fennálló ifjúsági segélyegylet tiszta jövedelmének azon része, mely alapszabályainak 14. §-a értelmében tankönyv-vásárlásra fordíttatik, évenként e célra felhasználandó.

7. §. A könyvek beszerzésével és kezelésével az igazgató a II, III. és IV. osztályból két-két, összesen hat tagot bíz meg; ezeknek élén mint elnök, a tankönyvtáros áll. A bizottság felhatalmazása a tanév elejétől a tanév végeig terjed.

8. §. A hetes bizottság, mely jegyzőt saját kebeléből választ, az iskolaév első havában ülést tart, melyre az intézet összes tanulói meghivatnak, a kik előtt az elnök a könyvek állapotáról jelentést tesz; e gyűlés tárgyalja az ide tartozó indítványokat is, ha előbb írásban beadattak. Az iskolaév utolsó havában újra gyűlés tartatik, melyben a hetes bizottság működéséről számot ad.

9. §. A beszerzett összes tankönyvek az intézet tulajdonát teszik.

Örömmel jegyzem ide, hogy ez intézményünk egy miniszteri rendeletre adott indítást, mely a jótékonyág e nemének szervezésére 1890. decz. 10: 45,983. sz. a. szólítja fel valamennyi állami tanító- és tanítónő-képezde igazgató-tanácsát. A rendelet szerint a segélyző könyvtár alapját adományokból, multságok jövedelméből stb. megteremteni a tanács és a tanári testület feladata, de a kikölcsönző tanulók is a könyvek használatáért azok értékének például öt százalékát az alapba befizetik.

«Ily módon szervezett segélyző-könyvtár a budapesti orsz. izr. és más tanítóképezdében jótékonyan működven, felhívom a tanácsot, hogy ezt az intézményt a felügyeletére bízott képezdében is honosíttassa meg és ez által a szegény tanulóknak a szükséges tankönyvekhez való hozzájárulást könnyítse meg.»

Tankönyvtárunk állapotát az 1896/97. tanév elején a következő számok mutatják. Volt:

héber és pedig:	történet s alkotmánytan .	54 drb.
biblia	földrajz	17 »
rabbinikus olvasm.	mennyeségtan	22 »
zsidók története	fizika	28 »
héber nyelvtan	természtrajz	30 »
vallástan	ének-zene	46 »
neveléstan	torna	4 »
magyar nyelv és irodalom	Összesen	525 drb.
német nyelv		

Mennyire kiegészítésre szorul még, látnivaló, valamint az is bizonyos, hogy az ily intézmény a sűrű tankönyvváltoztatás ellen a legbiztosabb ovószer. De mert tudvalevőleg egyenesen a tanítóképzők számára készült tankönyveink alig vannak, még a mi aránylag rövid idő óta fennálló alapunknak is vannak már használatban nem lévő könyvei, és pedig: héber: 19, neveléstan: 46, egyéb: 29, összesen 94 kötet.

4. Az Izr. tanítóképzői Segélyegylet.

A segélyezés csak úgy lehet hathatós, ha szervezve van, s csak úgy lehet szervezve, ha nincs bizonytalan adakozásokra utalva, hanem biztos jövedelmi tételekre támaszkodhatik. Ezt pedig csak egylet útján érhetni el. Ha meggondolom, hogy iskolánk negyven év óta áll fenn s hogy ez idő

alatt hány más felekezeti intézet és intézmény tudta segélyezési ügyét fölvirágoztatni vagy legalább biztos lábra állítani, lehetetlen arra a meggyőződésre nem jutnom, hogy az orsz. tanítóképzőnek a visszahozhatatlan éveket a tevékenység és mozgékonyág fokozott energiájával kell pótolnia.

Hogy egyébként a mi intézetünknel szervezendő segélyegylet eszméje nem mindenestül új, két mozzanat bizonyítja. Deutsch Henrik egy nyomtatványát őrizte meg véletlenül irattárunk, mely 1879. decz. 27-én kelt. Az igazgató jó szívének, gondosságának e lelkes bizonyága az előljáróságokhoz van címezve s abból indul ki, mily élénk a közérdeklődés országszerte a preparandia iránt, midőn a községeknek évközben vagy év elején tanítókra van szükségük, s mily sajnós állapot másrészt, «hogy ezen intézet növendékei csak a legnagyobb nyomor közt folytathatják tanulmányaikat», s e szókkal végződik: «Ily körülmények közt alulírt azon kényszerhelyzetben látja magát, hogy bizalommal a hazai hitközségekhez, melyek ezen intézetnél képesített tanítók alkalmazása által üdvös működését akár közvetlenül, akár közvetve tapasztalták, azon tiszteletteljes kérelemmel járuljon: kegyeskednék a tek. hitk. Előljáróság ezen intézet szegénysorsú hallgatói javára alapítandó segélyegyletkez ismert nagylelkűsége és jótékonyságához képest, alapító, vagy évenkénti járulékkal csatlakozni. A segélypénzek az alulírotthoz címezendők, ki azok átvételét esetenként a napi lapok útján fogja közzétenni». Mennyi lett volna az alapító díj s az évi járulék, milyen az egylet szervezete, nem tudtam ráakadni, sőt bizonyosnak tartom, hogy a fölhívás szét sem ment. Igen valószínű, hogy a rabbiképző segélyegyletének sikere érlelte meg az igazgatóban az eszmét, melynek megvalósításához hogy miért nem fogott, elképzelheti mindenki, a ki az ő kiválóan elméleti hajlamait és kizárólag tanulmányainak szentelt életét ismerte.

A másik adatot az akkoriban pár hónap óta fennálló igazgatótanácsnak 1881. április 25-iki jegyzőkönyve őrizte meg. «Miután az igazgatótanács kívánatosnak tartaná a növendékek nagyobb mérvben való segélyezését, mint a minőben az lehetséges leend, az iskolaalap pedig e címen jobban meg nem terhelhető, annál fogva a segélyösszegnek magán-

adakozás útján való szaporíthatása céljából felhivatik a képezdei igazgató, hogy a növendékek segélyezésére egyletet alakítson azon mintára, a mint az az orsz. rabbiképző-intézet kebelében virágzóan fennáll.» Én úgy képzelem, hogy az a zárkózott öreg ember egy szóval sem tett említést az ő két év előtt félben maradt tervéről, sem egy szemhunyorral el nem árulta, mennyire sebzi e föl hívás az ő büszke önérzetét, akaratlanul azokra a korlátokra figyelmeztetvén őt, melyek nem az ő munkás buzgóságát, de gyakorlati tevékenységét határolták. Ám ne felejtjük azt sem, hogy a rabbiképző segélyegyletét sem az elnöke: az igazgató, sem tanári karának összesége nem létesítette, hanem igenis a vezérlő bizottság.

E sorok íróját az intézet igazgatására a rabbiképzőből hívták meg. Itt élő szemtanuja volt annak, mint tudta a vezérlő bizottság egy-két tagja okos energiával fölhasználni az intézet iránti érdeklődést és közömbösséget, a jóindulatot és az idegenkedést, hogy növendékei számára segélyalapot teremtsen. De azért nem mertem új hatáskörömben olyasmire vállalkozni, a mit 30 év óta más sem kísértett meg. Hanem különféle kerülő úton próbáltam a nagy nyomor enyhítését eszközölni. 1887. telén, mikor a preparandiához kerültem, önkényt 1375 népkonyhai étjegyet ajándékoztak az intézetnek: az izr. nőegylet 1000, magánosok 375 darabot. Nem mondhatnám, hogy a népkonyhában való étkezés csak távolról is megközelítené azt az ideált, melyet a preparandisták ellátásáról magamnak alkottam. De jobbnak hiányában elfogadtam a készen talált alapot és az étjegyek rendszeres szaporítására tettem kísérletet. A népkonyha összes alapítóihoz fordultam, engedjék át azokat az étjegyeket, melyeket alapítványaik fejében kapnak. Azt is megtudtam, hogy a pesti izr. hitközség minden télen ad 500 darabot, csak kérni kell tőle; de mert ez rendszeren nem történt meg, több ízben maga hívta fel az igazgatót, írja össze, kinek hány étjegyet adjon s azonnal utalványozza. Kaptam is már a következő télen 1000, majd 2000, most már 2500 darabot. Az alapítók is hajlottak megkeresésemre s a 375 helyett 1888. telén 1276, 1889-ben már 4706 darabot kaptam. Kértemre hevesi Bischitz Dávidné, a báró Hirsch-féle alapítvány keze-

lője is évente 2000 étjegyet utalványozott. De azután erős hanyatlás állott be. 5500-ra sikerült az állandó adakozást felvinnem, de a magánosok részvéte annyira csökkent, hogy az országos intézet méltóságának kockáztatása nélkül alig újíthatom meg többé ebbeli kérelmemet. Pedig midőn a maximumot értem el: 1893-ban is mindössze 11002 étjegyet szerezhettem, azaz csak 110 napra tudtam tanítványainkat ingyen ebéddel ellátni.

Ruházatról is kell gondoskodni. A tanulók felének rendszeren nincs téli kabátja, jó czipője még kevesebbnek. Egyeseknek köszönettel fogadott adakozásán kívül itt is a pesti izr. hitközség lépett közbe, mely kértemre 30 növendéket állandóan felruház, jelentékeny szám, hálával kell elismerni, de mit csináljon a többi?

Az állandó inség látása s a velejáró nagy bajok észlelése, másrészt annak a lehetetlenségnek felismerése, hogy az eddig megpróbált apró eszközökkel valami igazán célravezetőt lehetne tennem, végre győztek habozásomon s miután előre is 1574 frtot gyűjtöttem, megalakítottam, intézetünk fennállásának 38-ik évében, a segélyegyletet. Íme alapszabályai:

Az Izraelita Tanítóképzői Segélyegylet alapszabályai.

I. Az egylet feladata.

1. §. A Budapesten «Izraelita Tanítóképzői Segélyegylet» czímén alakult egylet célja: a közjótékonyt az országos izr. tanítóképző-intézet tanulói érdekében fölhívni s a beérkező összegeket a 11. §. értelmében segélyezésre fordítani.

II. Az egylet tagjai.

2. §. Az egylet tagjai lehetnek hitközségek, egyéb testületek és magánosok. — A tagok:

a' alapítók kik egyszer és mindenkorra legalább 200 frtot adnak; ez összeget négy egymásután következő évi részletekben is törleszthetni;

b' pártfogók, kik egyszer és mindenkorra legalább 100 frtot adnak;

c' pártolók, kik egyszer és mindenkorra legalább 50 frtot adnak;

d) rendesek, kik magukat legalább 2 frtnyi évdíjnak öt éven át való lefizetésére kötelezik.

III. Az egylet tisztviselői.

3. §. Az egyletet a választmány, illetőleg a tisztviselők vezetik.

4. §. A választmány áll az országos izr. tanítóképző-intézet tantestületéből, az intézet igazgatótanácsának saját kebeléből választott három tagjából, végre négy ülnökből, kiket a közgyűlés két évi tartamra választ.

5. §. Az egylet elnöke mindenkor az intézeti igazgató, titkára az intézeti tanári karnak egyik tagja.

6. §. Az egyletet az elnök képviseli, ő elnököl a választmányi és közgyűléseken, a melyeket ő hív egybe, aláírja a titkárral együtt az iratokat, kiadja a pénzütalványokat, megőrzi az egylet pecsétjét és felelős a határozatok pontos végrehajtásáért. Sürgős esetekben a választmány utólagos helybenhagyása reményében összesen 10 frtig van joga segélyt adni.

7. §. Az elnököt akadályoztatása esetében az alelnök helyettesíti.

8. §. A titkár viszi az ülések jegyzőkönyvét, végzi a szükséges levelezést s azt ellenjegyzzi.

9. §. A pénztáros kiállítja a nyugtát minden rendbeli bevételről, átveszi a beérkező pénzeket és könyveket visz a bevételekről és kiadásokról.

10. §. Az ellenőr ellenőrzi a pénztár kezelését és ellenjegyzzi a bevételekről és kiadásokról szóló iratokat.

IV. A segélyezés.

11. §. Segélyezés csak a tőkék kamataiból, az évdíjából és esetleges adományokból adatik; utóbbiakból azonban legfőlebb 10 frt erejéig; minden egyéb bevétel kamatosítottik. Magokhoz a tőkékhez nyulni nem szabad.

12. §. A segélyezés kétféle: rendes és rendkívüli. A rendes vagy ösztöndíj, vagy havi segély; a rendkívüli szükség esetén utalványozható.

V. A választmányi ülések.

13. §. Minden hónapban választmányi ülés van, mely az elnök előterjesztése alapján a segélyezés szétosztása fölött határoz. Sürgős esetekben az elnök rendkívüli ülést hívhat egybe.

14. §. Ösztöndíjat a választmány rendszerint az egész tanévre, segélyt három hónapra szavaz meg. Ha az ösztöndíjazott vagy a segélyzett a megszavazott jótéteményre érdemetlennek bizonyulna, a választmány azt tőle az elnök megokolt előterjesztésére mindenkor megvonhatja. Az ösztöndíjat valamint a segélyt az elnök havi részletekben adja ki.

15. §. A rendkívüli segély nagysága felett a választmány határozata dönt.

16. §. Határozatképességhez legalább öt tag jelenléte szükséges. A jelenlevők általános szótöbbséggel határoznak, szavazategyenlőség esetében elnök szavazata dönt.

IV. Az egyleti kezelésről.

17. §. Az egylet sajátjából fedezi az egyleti szolga fizetését, a postadíjakat, nyomtatványokat, és az évi jelentés sokszorosítását. A tisztviselők (4. és 5. §. §.) tiszteletbeli hivatalokat viselnek és semmi fizetést nem húznak.

18. §. A pénztári készletek valamely nyilvános pénzügyintézetnél azonnal gyümölcsösítendőek. A tőkesítendő összegért a választmány értékpapirokat vásárol.

19. §. Az értékpapirokba fektetett egyleti vagyon, a választmány által kijelölendő helybeli nyilvános pénzügyintézetnél pecsét alatt letétezik. A pecsétek felbontása s az újonnan való lepecsételése évekint csak egyszer történik az elnök, pénztáros s a felülvizsgálók (20. §.) jelenlétében. A letéti igazolványt az elnök őrzi meg.

VII. Közgyűlés.

20. §. Minden második esztendőben október hónapban rendes közgyűlés tartatik, melyre valamennyi tag legalább nyolcz nappal előbb meghivatik.

A rendes közgyűlés tárgyai:

- a) az ülnökök választása (3. §.);
- b) jelentés az egyleti vagyonkezelésről;
- c) az egyleti vagyon kimutatása;
- d) a fölmentés megadása;
- e) a választmányi tagok választása;
- f) a számadást felülvizsgáló bizottság választása;
- g) az alapszabályok változtatása;

h) a tagok indítványai, melyek azonban öt nappal a közgyűlés előtt az elnöknek írásban átnyujtandók.

21. §. A közgyűlés határozatképes, ha legalább 15 tag jelen van. Ha a megjelentek csekély száma folytán a közgyűlés nem határozatképes, legfőlebb három hét alatt újabb közgyűlés hivandó össze, mely a megjelentek számára való tekintet nélkül az első közgyűlés napirendjére kitűzve volt tárgyak felett érvényesen határoz.

22. §. A jelenlevő tagok általános szótöbbséggel határoznak, választásoknál azonban csak viszonylagos többség szükséges.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök két jelenlevő tagot kér fel.

23. §. Sürgős esetekben vagy legalább 15 tagnak megokolt írásbeli kérelmére az elnök rendkívüli közgyűlést hív egybe, melynek napirendjét azonban csakis a közgyűlésre alkalmat adott körülmények vagy viszonyok képezhetik.

VIII. *Az egyesület feloszlása.*

24. §. Az egyesület feloszlását csakis e célra egybehívott közgyűlés határozhatja el, ha az egyesület összes tagjainak fele jelen van, s ha a jelenlevők három negyede a feloszlás mellett szavaz. A 21. §. határozatai ezen feloszlási közgyűlésre nem vonatkoznak. Az egyesület vagyona feloszlás esetében sem idegeníthető el eredeti rendeltetésétől, hanem az izr. országos alapba bekebeleztetik, s az iskolai alapot kezelő hatóság a tanítóképző igazgatósága útján az egyesületi vagyon kamatait az országos izr. tanítóképző tanulói közt fogja szétosztani.

25. §. Az alapszabályok módosítása, az egyesület feloszlása és a vagyon hova fordítása iránt hozandó közgyűlési határozatok foganatosítás előtt a kir. belügyminiszterium elé terjesztendőek.

IX. *Hivatalos záradék.*

26. §. Azon esetben, ha az egyesület az alapszabályokban meghatározott célját és eljárását, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által — a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy egyesületi tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék — fel is oszlattatik, vagy

esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különben való feloszlatás terhe alatt köteleztetik.

Budapest, 1894. szeptember 7.

BÁNÓCZI JÓZSEF,
id. elnök.

MÁLNAI MIHÁLY,
id. titkár.

61 315.

1894.

Jóváhagyatik

Budapesten, 1895. évi február 6-án.

A miniszter megbízásából

(P. H.)

Gömöry Oszkár s. k.
miniszteri tanácsos.

Midőn e sorokat írom, tagjaink száma háromszáz körül van s egész vagyonunk nem tesz ki nyolczezer forintot; annak is legnagyobb részét annak az önként megindult mozgalomnak köszönhetjük, mely 1896 telén a nyilvánosság figyelmét tanulóink inségére terelte. De a csekély kezdet el nem kedvetlenít s közönségünk jóságába, nemes szívébe vetett hitem elevenebb mint valaha. Soha nálunk még jó ügy el nem bukott s a mienk azok közül való. Lelki szememmel látom az időt, midőn minden zsidó preparandistának meglesz a tisztességes ruhája és emberséges lakása, a téli hideg nem fogja elbetegíteni s az egész esztendei éhezés nem fogja megrontani; midőn örökös harczát a nélkülözéssel és a vele járó kísértéssel föl fogja váltani az állandó béke és biztos nyugalom ideje, melyben hálaérzet fokozta buzgósággal fog készülni a felekezetnek és köznek szolgálatára. Jó dolguk lesz, kik ezt az időt meg fogják érni. Én pedig bízom a jövőben, a sikerben.

XII.

Ifjúsági egyesületek.

Az önképzőkör. Első nyoma; új szervezet; alapszabályok. — A kör működése, könyvtára. — Ifjúsági segélyegylet. Első alapszabályai, reorganizációja. — Működése és jelen állása.

Intézetünknek két ifjúsági egylete van: az önképzőkör s az ifjúsági segélyegylet. A következőkben közlöm, a mi lényegük s történetük föltüntetésére alkalmas.

1. Az önképzőkör.

A kör alapítása évéről nincs adatunk.

Mint az «Izr. tanító-jelöltek önképzőkörének» érdemkönyvéből kitünik, a kör már 1866-ban élénk virágzásnak örvendett. Az ezen évekre vonatkozó adatok nagyon hiányosak és az alapszabályokról is csak annyit tudunk, hogy voltak, de a későbbi években nyomuk veszett, úgy hogy a 80-as években alapszabályok helyett a fenmaradt szokások voltak irányadók. Bizonyos, hogy a kör nagy mértékben járult hozzá az intézet idegenajkú növendékeinek megmagyarosításához. Eleinte ugyan német nyelvű dolgozatokat is tárgyaltak, de számuk folyton apadt. Mai szervezetének alapját az 1877/78. tanév kezdetén vetették meg. Ekkor alakította meg az intézet 28 növendéke az önképzőkört, mely «a képzőintézeti növendékeket az iskolai tanulmányok kibővítésére szolgáló önálló munkásságra ösztönözni s a szó- és írásbeli előadás szabatos kezelésében gyakorolni» volt hivatva. Ekkor vetették meg alapját a könyvtárnak is, melyet részint ajándékokból, részint pedig a tagok évi járulékából, az 50 krnyi díjból szereztek be. Folyóiratokra, névszerint: a Koszorúra, Magyar tanügyre és a Természettud. Közlönyre is előfizettek; a Néptanítók Lapját és az Izr. Tanügyi Értesítőt díjtalanul kapták.

Gyökeres változás állt be 1888-ban, midőn alapszabályokat készíttettem, melyek az önképzőkört reorganizálták és működését fokozták. A könyvtár sorsa, mely az utóbbi években egészen el volt hanyagolva, biztosítva lett azon intézkedés

által, mely szerint a könyvtárost ezentúl az igazgató nevezi ki és a felügyeletet is ő gyakorolja. Az ellenőrzést a tanári testület által kiküldött tanár-elnök gyakorolja, a kör ifjúsági vezetőségének szabad rendelkezési joga fentartása mellett. A tagsági díj havi részletekben fizetendő 1 frtra emeltetett és bár a belépés az intézeti növendékekre nézve nem volt kötelező, mégis évenként átlag 80—100 tagja van. Az alapszabályok értelmében ezentúl a forgalmi tőke, körülbelül 45—50 frt, fele a könyvtár gyarapítására fordítandó. A kör irattára, mely az összes felolvasott dolgozatokat és az ezekre vonatkozó birálatokat, a jobb munkák megörökítésére szolgáló érdemkönyveket, továbbá a vezetésre vonatkozó iratokat tartalmazza, ma már szintén jelentékeny.

A mi a kör működését illeti, ez a következőkben foglalható össze. Évenként mintegy 14—16 rendes szakülést tart, melynek tárgyát részint a kör tagjai által beadott dolgozatok és az ezekre vonatkozó birálatok felolvasása és az egésznek a tagok által való megbeszélése, részint költemények szavalása képezi. Ezenkívül a kör évenként leginkább valamely nagy férfiú emlékére díszgyűlést is tart, melyen a kör évi munkálkodásáról számol be. Ennek tárgyát a pályanyert dolgozatok felolvasása, szavalatok és a kör tagjai által előadott zenei számok képezik.

A kör vezetését a 12 tagból álló havonként, vagy szükség esetén egybehívott választmány viszi.

Az 1895/96-iki tanévben az alapszabályok újabb átdolgozása vált szükségessé. A kör tagjainak nagyobb munkásságra való serkentése végett ugyanis elhatározott, hogy ezentúl tisztséget csak az viselhet, ki működésével a kör iránti érdeklődését bebizonyította. A választmány ezentúl félévenként 10 tagú biráló bizottságot küld ki, melynek tagjai közül a dolgozatokat a titkár által kijelölt két tag, a pályaműveket pedig a titkár előadása alapján a tagok összesége bírálja meg.

Könyvtáráról az 1896/97. tanév végén a következő kimutatás ad számot. *Pedagogiai* tartalmú van: magyar nyelvű 34, német 19; *szépirodalmi*: magyar 104, német 71. Összesen 228 munka, 456 kötetben; magyar nyelvű 224, német 232 kötet. A német nyelvű legnagyobb részt régebbi szerzemény.

2. Ifjúsági segélyegylet.

1877/78. tanév elején Grünwald Bertalan és Singer Jakab tanulók pendítették meg egy önsegélyző egylet alapításának eszméjét. Még ugyanaz évben meg is alakult 40 taggal, 1884/85-ben már 80 tagja volt; az első év végéig 71 frt 11 kr. volt a kiadása és 31 frt 11 kr. tiszta vagyona, öt évvel később 162 frt 63 kr. a kiadása és 644 frt 85 kr. a vagyona. E tetemes szaporodást főképp egyesek és hitközségek adományainak köszönhette. Így adott Deutsch Henrik ig. 22 frtot, Novák Sándor tanár 50 frtot, Mandl Mór kereskedő 20 frtot; az aradi izr. hitközség évenként 25, a nagykőrösi egyszer s mindenkorra 10 frtot. Bánfi Sándor intézeti zenetanár az egylet javára 1884. márcz. 1. nyilvános hangversenyt rendezett, mely 86 frt 91 krt jövedelmezett. Alapszabályokat az egylet mindjárt megalakulásakor készített, de azok nem maradtak fenn; annyi bizonyos, hogy bennök a tőke biztosítására nem történt hatékony intézkedés.

Újabb alapszabályokat a kör 1885-ben nyert, s külön címet is ekkor kapott: «Tócz'ôth Chájjim. A budapesti izraelita országos elemi iskolai tanítóképző növendékeinek segélyző egyesülete». Ekkor tűntek csak ki igazán hiányai: egyesek és testületek is lehettek volna tagjai, a mi nem ifjúsági egyesülethez való; még nagyobb baj volt, hogy ily tagjai egyáltalán nem voltak. A pénz kikölcsönzésének módja sem volt eléggé szabályozva, sem a kölcsönök visszafizetése biztosítva. Ezért az egyletet 1888 végén reorganizáltam. Jelentékeny gyarapodásra így sincs kilátás, de a mit az egylet nagynehezen gyűjtött, legalább már nem kallódik el.

Mostani szervezete mellett az egylet eddig gyűjtött tőkéjéhez nyulni nem szabad. E tőke kamatait az évi tagsági díjakat — havi 10 kr. — és az esetleg nyert adományokat az egylet ösztöndíjra, kölcsönre, tankönyvalaphoz járulásra és a tőke gyarapítására fordítja.

Az egylet elnökét és pénztárosát a tantestület köréből az igazgató jelöli ki; alelnököt, jegyzőt, ellenőrt s mindenik osztályból való 2—2 választmányi tagot maguk a tagok választanak. A tagság nem kötelező.

Az ösztöndíj nagysága 1889/90. 25 frt volt, jelenleg évi

40 frt. Összegét évről-évre a tanári kar határozza meg, de 50 frtot meg nem haladhat. A mennyiben az egyesület vagyoni ereje engedi, több ösztöndíj is alapítható. Elnyerésére a választmány hármat hoz javaslatba, kik között a tanári kar választja meg a díjazandót. A pénz «Deutsch Henrik-féle ösztöndíj» czímen utólagos havi részletekben adatik ki.

Kölcsönt minden egyesületi tag nyerhet, ha van ösztöndíja vagy segélye az intézet részéről, akkor saját aláírású kötelezvényre; ha nincs, akkor két intézeti ösztöndíjasnak vagy segélyezettnek jóállása mellett. A jóállás maximuma csak 10 frt erejéig terjedhet, a kamatnélküli kölcsön ugyanennyire.

Az egyesület évi jövedelmének azon összegéből, mely az ösztöndíjak adományozása után fönmarad, 70% fordíttatik a tankönyvalap és 30% a tőke gyarapítására. A tankönyvalap megerősödése arányában ennek rovására emelkedhetik a tőkegyarapításra fordítandó százalék. A hányadot, az alapszabályok szerint, ez esetben évről-évre a tanári kar határozza meg — ez ideig azonban változtatás szüksége, sajnos, fön nem forgott. Vissza nem térítendő segélyt is 20% erejéig csak akkor fog az egyesület adhatni, ha a tankönyvalapra már csak 30% fordíttatik.

Az egyesület működését és állapotát az 1896/97. évben a következő számok tüntetik föl: *bevételek* volt 125 frt 83 kr., ebből tagsági díj czímén 50 frt 50 kr.; *kiadások* volt 117 frt 94 kr., ebből a Deutsch-féle ösztöndíjra fordíttatott 40 frt, nyomtatványokra 3 frt 94 kr., kölcsönre 74 frt. Marad tőke gyarapodás 7 frt 89 kr. A 74 frt kölcsönből nem térítettek meg 19 frtot. Az egyesület vagyona 1028 frt 84 kr., mely összeg, az alapszabályok értelmében, az Első hazai takarékpénztárban van elhelyezve.

Befejezés.

Mérték és háttér. — Felekezetünk népiskolai viszonyai. — Összehasonlítás a zsidó és a többi felekezet iskolai adatai között. — Tanulságok. Kell-e zsidó tanítónőképző? — A tőlünk kikerülő tanítók száma és a felekezet tanítói szükséglete. — Tanítványaink száma és a succrescentia. — A magánkészültségűek és a zsidó tanítóhiány. — Az izr. tanítóképző az országos adatok tükrében. — Tanulságok. A költség mint a színvonal mértéke. — A jótétemény összegének összefüggése a kimaradók számával. — A magánkészültségűek százalékarányszáma nálunk és másutt. — Időrendi táblázat. — Négy órarend.

Az eddigiekben intézetünk fejlődésének iparkodtam képét adni. Hátra van megadni a mértéket a fejlődés értékének megítélésére. E végből helyezzük intézetünket a mai viszonyok keretébe, s pedig tüntessük fel először felekezetünk iskolai viszonyait a többiekével szemben, aztán állítsuk intézetünket a többi felekezetek preparandiáival egy sorba. Fény és árnyék oly éles vonalakban, a viszonyok oly plasztikus kidomborodásban tűnnek így fel, hogy a kulturhistorikus nem fogja érdeklődés s a ki eligazodni óhajt, tanulság nélkül szemlélni.

Felekezetünk népiskolai viszonyait 1894/95. végén a következő — végig hivatalos adatokon nyugvó — összeállítás mutatja:

Izr. lakosság száma: 707,984	köztük okleveles: 981
%-os arány szerint: 4·67	nem okleveles: 15
tankötelesek száma: 143,465	köztük rendes tanító: 979
tényleg iskolába járt: 114,525	segéd tanító: 17
a tankötelesek hány %-a: 79·8	köztük férfitanító: 881
izr. iskolába járt összesen: 44,076	nőtanító: 115
az iskolába járók hány %-a: 38,5	köztük jól tud magyarul: 994
izr. népiskola volt: 534	keveset tud magyarul: 2
izr. polgári volt: 6	izr. iskolák összes jöved. frtban:
ezek között vegyesiskola: 466	823,882
tisztán fiúiskola: 47	%-os arány szerint: 4·3
tisztán leányiskola: 27	állami segély kitett frtban: 805
tisztán magyar tannyelvű: 514	%-os arány szerint: 0·1
német-magyar tannyelvű: 26	községi segély kitett frtban: 68,524
izr. tanító volt: 996	%-os arány szerint: 8·3

A mértéket hozzá megadja, ha összevetjük a hazai többi felekezetekkel. A tényeket, melyek a miniszteriumnak eddig

kézhez vett utolsó 1895/96-iki jelentéséből merítvük, tehát mindenütt az 1894/95. évvégi állapotokat tüntetik föl, az összes számbavehető szempontok szerint egymás mellé állítva — hány felekezeti tanuló keresi fel a maga felekezete iskoláját, itt először van külön szempontul %-os arányban ki-mutatva — a következő táblázat mutatja:

Vallás	Lakosság száma %/os arányban	Hány %-a a tanköte- leteknek jár iskolába		Hány %-a jár a maga felekezete iskolájába		Az összes népiskolák hány %-a ¹⁾		Magyar tannyelvű volt %-ban ²⁾		Egy tanulóra esik tan- és beiratási díj ³⁾		Állami segélyösszeg %/os arányban	Községi segélyösszeg %/os arányban	Esett ⁴⁾		Egy tanítóra esik fizetési átlag frtban ⁵⁾	Képesített tanító volt %-ban ⁶⁾
		frt és krban	%-os arányban	növendék	egy is- kolára	egy tanítóra											
R. kath.	48·00	86·6	74·76	32·6	64·06	—·57	10·5	1·2	26·4	167	106	454·6	91·4				
G. kath.	10·92	61·5	86·78	12·5	14·03	—·25	5·7	2·5	9·6	80	81	306·0	81·8				
G. kel.	13·63	63·4	75·22	10·6	0·70	—·11	1·2	0·2	15·8	104	85	379·8	83·5				
Ev. ref.	14·59	81·5	81·74	13·7	99·00	—·82	12·4	0·8	8·4	119	91	500·7	89·7				
Ág. ev.	7·79	89·9	84·36	8·3	29·01	1·11	13·1	0·2	12·3	119	77	526·7	92·0				
Unit.	0·40	86·1	39·50	0·3	100	1·28	21·2	9·3	7·1	78	64	363·3	72·2				
Izraelita	4·67	79·8	38·50	3·2	95·02	7·74	41·4	0·1	8·3	81	44	591·3	98·7				

Az eligazodás megkönnyítésére csak néhány összefog-
laló szót csatolok e táblázathoz: látnivaló tehát, hogy:

iskolábajárás dolgában csak két felekezet áll még
nálunknál is rosszabbul: a görög keleti és a görög katho-
likus;

csak az unitáriusoknak van kevesebb népiskolájuk mint
nekünk, de még azok közül is több jár a maga felekezete
iskolájába, mint a zsidóknál. Valószínűleg azért, mert ezek
csekély számban aránylag a legtöbb helyen laknak; mert a
többi felekezethez képest az unitáriusokkal együtt legke-
vésbé féltik gyermekeik vallásos nevelését; mert teljes kész-
séggel tesznek eleget nemzeti kötelességüknek, s ezért sem

¹⁾ Állami: 5·8, községi: 11·7, magániskola: 0·9.

²⁾ Állami: 99·3, községi: 71·5, magán: 98.

³⁾ Állami: 1 frt 21: 6·8%, községi: 79 kr.: 6·6%, magán: 19 frt
99 kr.: 84·9 %.

⁴⁾ Állami: 129 és 55, községi: 221 és 94, magán: 47 és 27.

⁵⁾ Állami: 768·7, községi: 848·4, magán: 469·4.

⁶⁾ Állami: 99·4, községi: 97·6, magán: 96·50.

félnek az állami vagy községi iskolától; s végül, mert általában még az unitáriusoknál is szegényebbek;

magyarság dolgában csak az unitáriusok és a reformátusok előznek meg bennünket;

a községek szegények s valamennyi felekezet közt a zsidó szülők hozzák a legnagyobb áldozatokat gyermekeik iskoláztatásáért;

az állam mindazáltal a mi iskoláinkat segíti legkevésbé; a gör. keletiekénél legkisebb az iskoláztatás költsége, mégis kétszer annyi segílyt kapnak;

a zsidó népiskolák bizonyára a legjobbak közé tartoznak, mert egy tanítóra a legkisebb tanulói létszám esik, s a tanítók közt valamennyi felekezettel szemben legtöbb a képesített; végül

a zsidók valamennyi felekezet közt legjobban fizetik tanítóikat.

Ilyen a felekezet, iskolái és tanítói. Milyen a többihez viszonyítva a preparandia, melyből e tanítók kikerülnek?

Itt is azonban érdekes lesz előbb pár előleges kérdéssel tisztába jönnünk, annál inkább, mert sohasem szoktuk őket fölvetni.

Először: elég tanítót képez-e az egyetlen zsidó preparandia a felekezetnek? A nőtanítókat figyelmen kívül hagyjuk; az a 115 zsidó tanítónő magában különben is csekély szám s világosan bizonyítja, hogy tanítónőképzőre épen nincs szükségünk. Egyébként is a felekezetek közt egyedül a római katolikusoknak vannak tanítónőképzőik. Hanem szólunk kizárólag a férfi tanítókról. Már most tanítóink évi természetes apadása az országban a hivatalos adatok szerint: 4%. Van tanítónk összesen 881, ennek 4%-a: 35.24, azaz 35—36 zsidó tanító kell felekezetünknek minden évben. Mennyit produkál már most intézetünk? Tessék végig nézni a 66. lapon közölt kimutatást, mi az eredmény? Negyvenéves fönnállásunk óta mindössze háromszor bocsátottunk ki 30-on felül tanítókat, ellenben 15-ször huszon alul. Az átlag 21.43, azaz legfőlebb 21—22 tanítót képesítünk évente. Ha pedig az utolsó 16 év, tehát 1881/82 óta nézzük a számokat, hogy a preparandia négyosztályú lett, tehát mióta a mai tanulmányi viszonyok fönnállanak, azt találjuk, hogy összesen

320 tanító végzett, az átlag tehát 20·06-ra száll alá. Már most teljesen mellőzve azt, hogy a kik képesítőt állottak, sem maradnak mind a tanítói pályán — 1896/97. végén p. o. kettő az egyetemre, egy az állatorvosi és egy a zene-akadémiába lépett át — nyilvánvaló, hogy az egyetlen izraelita tanítóképző, mely esztendőnként 20 tanítónál többet nem produkál, nem felel meg a felekezet rendes szükségletének, mely a mostani viszonyok szerint is, midőn a zsidó iskolák száma inkább fogy, mintsem emelkedik, 35 tanítót igényel; iskoláink tehát tanítóik 43%-át évről-évre állami vagy más felekezeti képzőből veszik. Ha már most összevetjük héber tárgyakra fordított heti 21 óránkat más intézetek heti hat órai hittani oktatásával, világos, hogy a másunnan kikerült tanító rendszerint épen azokban a tárgyakban lesz gyöngébb, melyek zsidó iskoláink legfőbb jogcímét teszik. Ime, a számok tanulsága a felekezet egy új feladatára mutat rá.

Másodszor. De hát az a sok tanuló hová lesz? 1893/94. volt 117, harmadéve ugyanannyi, 1896/97-ben 132 — és csak 20 kész tanító. Hadd jegyezzem ide: intézetünk fennállása óta volt összesen a tanév végén — s helyesen csak ez jöhet itt számba — 2449 tanítványunk, a kikből 793 lett tanító: 32·38%, a mi végeredménynek sok-e, kevés-e, nem tudom eldönteni, mert más tanítóképzőnek idevágó pontos adatait nem ismerem. Azonban fordítsuk csak meg a kérdést s mindjárt tisztábban látunk: elég-e a növendékünk a succrescentia tekintetében? Az 1872. évi miniszteri jelentésben (78. l.) ezt olvassuk: «Statisztikailag ki lehet mutatni, hogy a tanítói növendékeknek a szükséges és működésben levő tanítók számának legalább egy hatodát kell tenni». Működik — ismét az 1895/96. miniszteri jelentést idézem — 881 zsidó tanító, ennek hatodrésze: 146·83 — azaz «legalább» 146—147 tanulóknak kellene lenni. Tényleg pedig az utolsó 16 év alatt a maximum 137 volt, sőt nyolcz éven keresztül 100-on alul voltak növendékeink. Megjegyzendő, hogy ezek tanéveleji számok; tanév végén — pedig erre gondol az idézett jelentés — az utolsó 16 év alatt mindössze ötször volt 100-on felül tanítványunk. E szerint jóformán egy egész harmaddal kevesebb a növendékünk, mint a mennyire a succrescentia tekintetében szükségünk volna. Tanulság: a meddig nincs,

csak egyetlen zsidó tanítóképző, addig nem apasztani, hanem megtartani kellene tanulóink számát.

Harmadszor. A zsidó preparandia tehát a zsidó tanítóknak csak 57%-át szolgáltatja, de mégis 57%-át. Honnan kerül ki ez a szám, mikor intézetünknek, hogy százalékokban fejezzem ki a dolgot, e fogyatékos termelés elérésére is 100% tanulójának kellene lennie, holott tényleg csak 58—60%-a van? Onnan, hogy idegenek, a hivatalos kifejezés szerint: magánkészültségűek, is tesznek nálunk képesítőt. A tőlünk kikerült 793 tanító közül csak 592:74.66% volt a mi növendékünk, 201:25.34% ellenben magánúton készült s hozzánk csak oklevelet szerezni jött. Az a 20 tanító tehát, kit évenként a felekezet számára képesítünk, az sem mind kizárólag a mi termelésünk. Tanulság: ez idegenekre nem az intézetnek, de az országnak, a zsidóságnak sürgős szüksége van; náluk nélkül még nagyobb volna, a mi tényleg fennáll — a zsidó tanító hiány.

Nézzük most, milyen az egyetlen izr. tanítóképző, ha egy sorba állítjuk a többi hazai preparandiával — ismét a millenniumi miniszteri értesítőből vesszük adatainkat.

A képző jellege	Hány képzőt tartanak fönn ¹	A képzőkreköltötték összesen frtot	A fenntartási összegből esik %-ban ²	Egy-egy képző átlagkerülfrtba	Egy-egy tanuló kerül frtban	Egy-egy képzőre esik tanár	A jótétemény a fenntartási összeg hány %-a	A tanulók hány %-a kap segélyt	A tanulók hány %-a marad ki
Állami . .	22	888,601	40.7	28,222	390	13.1	17.6	81.5	6.8
Róm.kath.	26	161,015	7.2	6,914	120	8.3	36.5	42.2	6.2
Gör. kath.	4	23,570	1.9	5,892	81.4	7.0	42.3	75.5	11.5
Gör. keleti	4	55,981	4.5	13,995	121	8.7	18.8	35.5	9.8
Ev. ref. . .	3	36,941	2.9	12,313	167	10.0	23.7	103.1 ³	12.7
Ág. ev. . .	6	45,703	3.7	7,617	180	7.6	20.8	119.3 ³	3.8
Izraelita .	1	21,385	1.7	21,385	182	8.0	10.0	34.1	18.8

¹ Az államiak közt 17 férfi- 5 nő elemi képző van ; kath. 13 férfi, 13 nőtanítóképző.

² A 100%-hoz kiegészítő adatok: áll. tanítónők: 30.5; r. kath.: 5.7 egyesületi: 1.2%.

³ Némely tanuló ugyanis ösztöndíjat és segélyt kap.

A tanulások önkényt kínálkoznak.

Az izr. felekezetnek a gör. keletivel s ev. reformátussal egyetemben lakosságuk számának $\%$ -os arányában, viszonylag kevés a képzője.

A képzőre fordított összeg tekintetében valamennyi felekezet között első helyen állunk.

Szintúgy az egy-egy tanulóra eső költség dolgában, ami, valamint az előbb említett tény is, bizonyára intézetünk színvonalának egyik jogos mértékeül szolgálhat.

Azt sem szabad azonban elhallgatnunk, hogy mióta iskolánk négyosztályú lett, tehát 15 év óta, a fejlődés lassúbb, mint azelőtt. Íme az adatok: jellege szerint került egy-egy tanítóképző frtban:

év	állami	a mienk	más felekezeti
1881:	22981	19067	4269
1886:	26250	19850	5903
1890:	30304	21358	5876
1895:	35544	21385	7486

Az állami képzőkre fordított összeg emelkedett tehát 1881 óta 54.67% -kal, a többi felekezeteké 75.35% -kal, a mienk csak 12.15% -kal. Igaz, hogy a többi felekezetek átlag 100 százalékos emelkedéssel sem fognak bennünket mind utól érni, de sajnos, hogy 1881-ben közelebb álltunk az állami színvonalhoz, mint ma. Elmaradtunk, mert nincs egyéb jövedelmi forrásunk az egyetlen iskolaalagnál s az intéző körök a legkészebb akarattal sem tehetnek többet, mint a mennyit ennek apadó eszközei megengednek.

Tanári ellátás dolgában csak két felekezet áll kedvezőtlenebbül, mint mi, a gör. katolikus s az ág. evangélikus. Tanáraink mind az óraszám maximumáig vannak elfoglalva s már ezért is rászolgáltak arra, hogy fizetésöket illetőleg többi tanártársaikkal egyforma elbánásban részesüljenek. — Hadd említsük meg itt, hogy a rendes s ideiglenes vagy segéd-tanárok egymáshoz való arányát illetőleg a felekezetek között legjobban állunk. Az is fontos, hogy nálunk a rendes tanárok túlnyomó részének, sőt a három segédtanár közül is kettőnek középiskolai képesítése van, tehát egyetemet végzett emberek.

A jótékonyság tekintetében az izr. tanítóképző szinte

megdöbentő, mennyire elmarad az ország minden más preparandiája mögött. A görög keletiek is a fentartási összeg 18·8%-át fordítják jótéteményre; a mi felekezetünk csak 10%-át. A segélyezett tanulók százaléka 34·1 tesz ugyan ki, de ez a szám fölötte különböző összegeket takar. Igazában csak 15—16 tanulót segélyezünk fölemlítésre méltó összeggel, 1700 frttal; a többi 100—110-re jó, ha az egész tanévben fejenként — sokat mondok — 8—10 frt esik. Ez már nem adomány, hanem alamizsna s nem is tudom, jó-e, okos-e leendő tanítókat ily koldulásra utalni és szoktatni.

Az 1895/96-iki miniszteri jelentés, a segélyről szólván, azt számítja ki, hogy az adott egész összegből a segélyezetttekre egyenként mennyi esik? Nem vagyok képes belátni, e szempont mire nézve adhat felvilágosítást. Azt igenis érdekes és érdemes volna megtudnunk, hogy valamely intézetben segélyezésre fordított összegből a növendékekre fejenként mennyi esik? Más képzőről nincs adatom. A mi intézetünkben így áll a dolog: fölveszek pedig átlag minél kevesebb tanulót, a milyen kevés nem volt nyolcz év óta, mondjuk 110-et, és fölveszek másrészt minél nagyobb segélyösszeget, a milyen nem volt 20 év óta, mondjuk 3000 frtot — mennyi jut egyre-egyre? 27 frt 28 kr, azaz: huszonhét forint huszonnyolcz krajczár!

Hogy e tarthatatlan állapotok mennyire éreztetik hatásukat, mutatja az utolsó rovat: íme a számadás próbája. Az állami képzőkből kimarad 6·8%, a felekezetiek közül a legtöbb a reformátusokéból: 12·7%. A zsidó tanítóképzőből kimarad: 18·8%.

Kitől várhatunk gyökeres segélyt? A társadalom és a felekezeti autonómia minden reményünk.

Végezetül még egy összehasonlítás, mely intézetünk színvonalára és a nálunk képesítőt állók minőségére vet éles világot. A magánkészültségűekről szólván, az 1893-ban kiadott miniszteri jelentés (83. l.) a következőket mondja: «Azon tény, hogy a felekezeti tanítóképezdékben a négy évi rendes tanfolyamot bevégző s így valószínűleg tökéletesebb szakkészültségű tanítójelöltek csak 44·81% arányban (281-en) szereznek oklevelet, míg a magánkészültségűek száma 55·19% arányban (346-an) tulnyomóan nagy, valószínűvé teszi azt

a föltevést, hogy ezek az intézetek vizsgálataiknál rendszerint enyhébb mértéket alkalmaznak». Jegyezzük ide, hogy e kedvezőtlen arányhoz a zsidó preparandia alig járul; az idegenek maximuma intézetünk fennállása óta csak kétszer haladta meg az 50%-ot, de volt már 6·25%, sőt 5·55% is; az átlagos szám csak 25·34%. Vizsgálataink színvonalát e szerint alig érheti vád.

Nálunk az «idegenek» általában két kategóriába sorozhatók. Az elsőbe azok tartoznak, kiket a szegénység tőlünk falusi magántanítóságba űz s a kik közül az erkölcsileg erősebbek, a pályavégzés állandó vágyával keblükben, pár szomorú év hányatásai után visszajönnek oklevelet szerezni. A másik, a nagyobbik része, inkább társadalmi jelenségül, a fejlődő zsidó életnek mindjobban tünedező specialitását képviseli: a jesiba légköréből kitörekvő, valamint a félbenmaradt existenciák, szintúgy a helyzetük bizonytalanságára eszmélő zúgtanítók tartoznak ide, a kiknek a képesítő vizsgálat utolsó menedékük.

Szerencsére azonban pár direkt adattal is megvilágíthatjuk a viszonyt, melyben a mi felekezetünk magánkészült-ségű jelöltei a többiekkel szemben állanak. Sebestyén Gyula (i. m. 77. l.) a képzőket fentartó hat keresztény felekezet magánúton képesített tanítóinak százalékarányát 1882/83—1886/87-ig összevetvén, arra az eredményre jut, hogy az «a legtöbb esetben felül volt a 30%-on, nyolcz esetben pedig meghaladta az 50%-ot» s ezért «olyan ténynyel állunk szemben, a mely sürgős orvoslásra szorult». A közölt tények általános eredményeit Sebestyén adatai nyomán számítom ki s utána vetem a mi intézetünk adatait: ezek szerint pedig 1882/83—1886/87-ig a magánúton képesítettek százalékaránya ez volt:

róm. kath.	47·40%	ev. ref.	52·40%
gör. kath.	52·22%	evang.	24·20%
gör. kel.	31·20%	izrael.	12·19%

Íme egy ismeretlen új adat, mely föltétlen bizonyító erejénél fogva igen alkalmas arra, hogy intézetünk színvonalá mellett a maga részéről is tanúságot tegyen.

Befejezésül összeállítom intézetünk történetének legfőbb adatait időrendben. Talán más is érdekesnek itéli.

1856. jún. 26. a budai cs. kir. helytartótanács 17.139. sz. a. rendeletével felhívja a pesti izr. hitközséget kötelező okirat kiállítására, mely szerint helyiséget ad a zsidó iskolaalapból felállítandó elemi főtanoda részére, a melylyel leányiskola és tanítóképző lesz egybekapcsolva.

1857. okt. 8. a cs. kir. izr. mintafőtanoda megnyitása.

1857. okt. 15. a tanítás megkezdése.

1858. júl. 24. az első ifjúsági istenitisztelel.

1859. szep. 19. a cs. kir. oktatási ministerium 13.944. sz. rendeletével a tanító-képző ideiglenes fölállítását megengedi.

1859. okt. 24. a képző első osztályának megnyitása Hermina-tér 12. sz. alatt (ma: VI. ker. Dalszinház-utcza 17.).

1860. júl. 28. az első évváró vizsgálat.

1860. okt. 11. a cs. kir. helytartótanács 25.042. sz. rendelete a kétosztályú német tannyelvű intézet tantervét elfogadja.

1860. okt. 12. a második osztály megnyitása.

1861. júl. 9. és 10. az első képesítő vizsgálat.

1861. decz. 31. a m. kir. helytartótanács 46.431. sz. rendeletével elfogadja azt a tantervet, melynél fogva az intézet vegyesnyelvű lett.

1864. április 28. az udvari kancellária 7187. sz. rendeletével az intézetet véglegesnek nyilvánítja (Helytartótanács, máj. 10. 39.349. sz.).

1866. nov. 15. a helytartótanács 82.727. sz. rendeletével az intézetet a kir. főigazgatóság közvetlen felügyelete alá helyezi.

1867. nov. 5. az egész tantestület új kinevezése a magyar kormány által: 8757. sz. rendelet.

1869/70. tanévben a vegyesnyelvű intézet magyar tannyelvű lett.

1870. szept. 27. m. kir. vall. és közokt. ministerium 21.352 sz. alatt a hároméves tanfolyamot elrendeli.

1872. július végén a kir. izr. mintafőelemi tanoda megszűnik s okt. 1-én a gyakorló iskola életbe lép.

1872. szept. 30. a gyakorló iskolai tanítók fizetésének rendezése 25,185. sz. rendelettel.

1872. okt. az intézet a VII. ker. Rombach-utcza 9. sz. alatt levő templom-épületbe költözik át.

1876. szept. 24. 198. sz. alatt a főigazgató új tanítóképesítő szabályzata (a végleges ministeri szabályzat 1877. júl. 13. 10.998. sz. alatt).

1877. május 11. 4126. sz. alatt az országos iroda szabályzata a héber képesítő vizsgálatot illetőleg.

1877. okt. az intézet a VIII. ker. Bodzafa-utca 26. sz. alatt levő orsz. rabbiképző-intézet épületébe helyeztetik át (ma: VIII. ker. Rökk-Szilárd-utca 26.)

1878: 11.711. sz. rend. az intézeti tanítók fizetésének rendezése a középiskolai tanárok mintájára.

1880. jún. 10.: 15.728. sz. alatt az igazgatótanács nálunk életbe lép (első ülése június 14.).

1880 november a zene az intézet rendes tantárgya lesz.

1881. jan. 11.: 10.565 sz. mult évi rendelet megadja a tanároknak az ötödéves pótlékot.

1881. április 8.: 5160. sz. alatt a négyéves tanfolyam elrendeltetik és szept. 1-jén életbe lép.

1888. jan. 13-án az igazgatótanács elfogadja a gyakorló tanítás új rendjét.

1888. aug. 14.: 27.313. sz. rend. új szabályzat az ösztöndíjak és segélyek tárgyában.

1888. az Önképzőkör és Ifjusági segélyegylet új alapszabályai.

1889. aug. 17.: 34.412. sz. alatt a gyakorló iskola új tanterve elfogadtatik (közölte a Néptanítók Lapja 1890.: 10., 11. és 12. száma hivatalos részében).

1889. decz. a tankönyvtár alapítása (1890. decz. 10.: 45.983 sz. rend. az összes állami tanító és tanítónő-képzőknek, „segély-könyvtár“ címmel utánzásra ajálva).

1890. július 18.: 24.025. sz. rendelettel a tanítóképző új tantervének elfogadása.

1890. szept. 1. a gyakorló iskola ily beosztást nyer: I+II. osztály, III+IV. osztály.

1895. február 6.: 61.315. sz. mult évi rendelettel az Izr. Tanítóképzői Segélyegylet alapszabályainak jóváhagyása (az egylet megalakul 1895 márczius 31-én).

Hadd közöljek még függelékül négy órarendet: a *legelsőt*, a midőn intézetünk megnyilt 1859/60-ból; a következő évét, midőn iskolánk *kétosztályú* lett; a *háromosztályú* képzőknek egyetlen fenmaradt lezkerendjét 1872/3-ból; s végül az *utolsó* évbelit, 1896/7-ből. Úgy képzelem, ezek mintegy légmagasából nagyon általánosan, de mégis elég világosan mutatják az intézet fejlődésének körvonalait nyelv és tanulmányi rend, tartalom és pedagógiai eljárás dolgában.

Stundenplan des ersten Jahrganges der k. k. isr. Präparandie.

	von 8—9	von 9—10	von 10—11	von 11—12	von 2—3	von 3—4
Sonntag	Hebräisch	Erziehungs- und Unterrichtslehre	Stil	Zeichnen	—	—
Montag	Religion	Ungarisch	Behandlung der Lesebücher	—	Sprachlehre	Rechnen
Dienstag	Hebräisch	Schreiben	Vaterlandskunde	—	Behandlung der Lesebücher	Deutsche Litteratur
Mittwoch	Religion	Orthografie	Behandlung der Lesebücher	Erziehungs- und Unterrichtslehre	—	—
Donnerstag	Ungarisch	Zeichnen	Stil	—	Sprachlehre	Rechnen
Freitag	Hebräisch	Vaterlandskunde	Sprachlehre	—	Behandlung der Lesebücher	Rechnen

vidi *Barton*, m. p.

S t u d e n p l a n 1860/61.

	Kl.	8 - 9	9 10	10--11	11 - 12	2 - 3	3 - 4
Sonntag	I. Jg.	Religion	Erziehungskunde Zeichnen	Behandlung des Leseb. Ung. Sprache	—	—	—
	II. Jg.	Klassenbesuch ung.					
Montag	I. Jg.	Hebräisch	Ungarisch	Rechnen ung.	—	Behandl. des Leseb.	Vaterl. u. Weltk.
	II. Jg.	Klassenbesuch	Erziehungs- lehre	—	—	Klassenbesuch	Sprachfach
Dienstag	I. Jg.	Stillehre	Sprachfach	Zeichnen	—	Behandl. des Leseb.	Behandl. des Leseb.
	II. Jg.	Klassenbesuch ung.	Religion	Behand. des Leseb.	Heimatskunde	Klassenbesuch	Hebr. Sprache
Mittwoch	I. Jg.	Hebr. Sprach- lehre	Schreiben	Behandl. des Leseb.	—	Gesang	—
	II. Jg.	Klassenbesuch	Stillehre	Ung. Sprache	—	—	—
Donnerstag	I. Jg.	Religion	Ung. Sprache	Zeichnen	—	Erziehungs- lehre	Prakt. Auftritte
	II. Jg.	Klassenbesuch	Rechnen	Schreiben	—	Klassenbesuch	
Freitag	I. Jg.	Hebr. Sprache	Rechnen	Ung.	—	Stillehre	Weltkunde
	II. Jg.	Klassenbesuch	Hebr. Sprache	Isr. Geschichte	—	Klassenbesuch	Beh. des Leseb.

1872/73.

Leczkerend a pesti kir. orsz. tanítóképezdében.

Nap	Óra	I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam
Vasárnap	8—9	Természetrájz	Ném. nyelvt., irályt.	Számtan
	9—10	Mértani rajz	Irodalom (m.)	Módszertan
	10—11	Vallástan	Vallástan	Osztály-látogatás
	11—12	—	—	—
	2—3	Ének	Ének	Ének
	3—4	—	—	—
Hétfő	8—9	Szabadkézi rajz	Világtörténet	Mértan
	9—10	Írálytan	Rajz } szabadk.	Történelem
	10—11	Neveléstan	Rajz }	Vallástan
	11—12	—	—	—
	2—3	Német nyelv	Számtan	Zsidó történelem
	3—4	Zsidó történelem	Természetrájz	Ném. nyelvt., irályt.
Kedd	8—9	Mértani alaktan	Földrajz	Zsoltár
	9—10	Mértan	Könyvvitel	Földrajz
	10—11	Olvasmányok kez	Vallástan	Könyvvitel
	11—12	—	—	—
	2—3	Sal. példabeszédei	Neveléstan	Számtan
	3—4	Magy. nyelvtan	Zsidó történelem	Neveléstan
Szerda	8—9	Ném. nyelvt., irályt.	Mértan	Szépírás
	9—10	Rajz	Módszertan	Magyar nyelv
	10—11	Szépírás	Zsoltár	Természetrájz
	11—12	—	—	—
	2—3	Ének	Ének	Ének
	3—4	—	—	—
Csütörtök	8—9	Földrajz	Nyelvt. (m.)	Mértani alaktan
	9—10	Természetrájz	Írás	Német nyelv
	10—11	Szabadkézi rajz	Természetrájz	Biblia
	11—12	—	—	—
	2—3	Magyar nyelv	Biblia (com.)	Osztály-látogatás
	3—4	Biblia	Magyar történet	Neveléstan
Péntek	8—9	Számtan	Német nyelv	Biblia (com.)
	9—10	Német nyelv	Írály (m.)	Rajz
	10—11	Biblia (com.)	Mértani alaktan	Olvasm. kezelése
	11—12	—	—	—
	2—3	Világtörténet	Neveléstan	Magyar nyelv
	3—4	Beszéd és ért. gyak.	Számtan	Magy. történet

Orarend 1896/97.

Nap	Oszt.	8—9	9—10	10—11	11—12	12—1	2—3	3—4
Vasárnap	I. II. III. IV.	Magyar Paedagogia Gyak. tanítás Physika	Német Magyar Algebra Paedagogia	Számтан Magyar Német Történet	Magyar Történet Mértan Biblia	Paedagogia Számтан Hagiogr. Torna	— — — —	— — — —
Hétfő	I. II. III. IV.	Term.-rajz Ének Physika Gyak. tanítás	Zsidó történet Term.-rajz Zene elmélet Gyak. t. megb.	Történet Biblia Term.-rajz Zene elmélet	Ének Paedagogia Biblia Vallástan	Biblia Próféták Paedagogia Magyar	— — — —	— — — —
Kedd	I. II. III. IV.	Német Számтан Zsidó történet Gyak. tanítás	Számтан Földrajz Hagiogr. Rajz	Földrajz Lit. olv. Biblia Számтан	Torna Német Rajz Biblia	Karének	— — — —	— — — —
Szerda	I. II. III. IV.	Term. rajz Zongora Physika Gyak. tanítás	Biblia Történet Hegedű Német	Paedagogia Rajz Magyar Heg. Zongora	Rajz Torna Paedagogia Ének	Szépírás Paedagogia Torna Magyar	— — — —	— — — —
Csütörtök	I. II. III. IV.	Magyar Számтан Földrajz Gyak. tanítás	Ének Német Magyar Chemia	Német Biblia Zongora Paedagogia	Torna Ének Paedagogia Zs. nev. tört.	Rajz Torna — —	— — Történet Torna	— — Torna Paedagogia
Péntek	I. II. III. IV.	Zongora Magyar Mathematika Német	Történet Hegedű Német Vallástan	Lit. olv. Term. rajz Történet Ének	Héber nyelv Zsidó történet Ének Történet	— — Rajz Rabb. olv.	— — — —	— — — —

TARTALOM.

	Lap
Előszó	III
Bevezetés	1
I. Az intézet alapítása	3
II. Az intézet szervezete	24
III. A tanterv	34
IV. A tantestület	47
V. A tanulók	56
VI. A képesítő vizsgálatok	62
VII. A gyakorló iskola	80
VIII. Valláserkölcsei állapot; istenitisztelet	94
IX. A tantestület irodalmi működése	97
X. Könyv- és szertár	104
XI. Segélyezés	106
XII. Ifjusági egyesületek	129
Befejezés	133

